Minnen. Utdrag ur bref och dagböcker. Första delen

Bokutgåva

Palmblad & C., Upsala 1834. Andra upplagan. [Allt som utkom.]

TILL

MIN HUSTRU

Upsala den 7 Mars 1834.

E. G. G.

Den 1 Febr. 1834.

Jag kommer nyss ur ett hus, der fadren – han var min vän – ligger på bår, – bortryckt – ja väl! – men ordet är ändå ej det rätta – borttärd af långsam sjukdom; tills lifvet, med en knapt hörbar suck, flydde. Det var en sorgens boning; maka och barn i tårar. Då slog mig sorgens olika verkan på olika åldrar. Lifvets förmörkelse är den. Man vandrar, med åren, allt djupare in i dess skugga, och blir sluteligen der hemmastadd; ehuru den, liksom all häftig vexling af ljus och mörker, börjar med att förblinda. Plötsligen ut i natten! – Hur dyster är den ej! – Man vänjer sig ock dervid. Dagligen, stundeligen stå menniskor vid dagranden af en slocknande lycka – träda oförtänkt öfver dess gräns – öfverraskas af mörkret – jag menar bekymret, sorgen. De fleste äflas snart att tända sin lilla lyckta, för att se på sina bekymmer, ordna sitt lilla verldsliga bestyr, lysa sin dunkla stig. De gå, som tusende före dem och med dem. Man ser de små ljusen oroligt irra allt längre utåt den glädjelösa natten – flämta, slockna. – Då återstår, att blicka upp till himmelens stjernor.

De finnas, som äro vane att vandra i detta stjerneljus. – Man känner dem på blicken. Sköna blick af en lidande, tålig själ! En mor, som från faderlösa barn ser upp; – vore förbarmandet ofvanifrån för verlden okändt – hon skulle uppsöka och nedkalla det.

Man lär sig ock sörja. Ingen konst är menniskan medfödd. Se ungdomen, hur oskickligt den dermed bär sig åt! Det är ett fiendtligt möte – som mellan eld och vatten. Hur det fräser och brusar! Här kastas det stridiga elementet ut, om det ej segrar; och sorgens spår synas ej mer. Längre ned på lifvets bana – eller rättare, – då vi begynt med grafven – högre upp – når ingen sorg, om ej såsom kroppslig smärta. Der är barndomens solbeglänsta kulle. Förgäfves höjer sorgen här sin svarta vinge. Den skymmer ej. Den glada oskuldsfulla blicken ser öfver den eller strålar ut sitt eget vårljus i rymden. Så såg jag den yngsta ängelen le åt verlden öfver fadrens bår; och han hade lärt sitt löje af den första, som i verldens gryning tidigast slog upp sitt öga. Sådant förgår också ej på jorden. Heliga barndom! Att behofvet, svagheten, den ytterliga hjelplösheten skall visa sig i så gudomlig gestalt, det är den himmelska kärlekens mysterium på jorden. – Välsignelse omger det, välsignelse höljer det. Det finnes helgedomar på jorden, der ingen vågar annat än välsigna. En sådan är vid en moders kyska bröst.

Tänk er en förbannelse, sagd af dessa späda läppar! Tänk er en oskyldig, hvars blotta tillvaro är en förbannelse – för sin far, sitt upphof – aflad i brånad, aflägsnad med vedervilja, kastad på verlden med förakt. En sådan förbannele måste bränna djupt. Det bränner ingen djupare. Och tusende känna den ej. – Huru länge?

Hvad beror ej i trädets vext på roten? Toppen skall ej inbilla sig, att han är ett träd för sig, om han ock sitter

så högt att han ej ser sin rot – har jag på något ställe sagt. Stiga ej nedifrån de närande safter till honom, så hjelper honom ej himmelens dagg, ej solens stråle. – Det är sannt och skönt. – Så beror ock i Samhället det mesta på dess rötter – på hushållen, hemsederna. Klipp kronan hur ni vill! Jag har hört dåliga trädgårdsmästare disputera derom, under det rötterna torkade.

Visa mig föräldravördnad hos ett folk: jag vill profetera det en lång framtid. Alla seglifvade nationer ha tärt på denna oförstörliga lifsprincip, – Israel – Rom – China. – Hedra fader och moder och du skall lefva länge på jorden! – Det budet ljuder från Sinai genom verlden.

Jag tackar Gud för de bästa föräldrar. Minnet af den lyckliga fläck, som deras hulda vård helgade, ligger som ett solsken i mitt bröst. Det är den fristad i mitt innersta inre, der jag tycker ungdomskällan ännu sorla. Allt hvad vårens grönska har saftigt, hvad skogens skugga har svalkande, den friska böljan har vederqvickande – lukten af granris och blomster, – landtluft, morgonluft – allt detta lefver och är närvarande i detta minne; och stadslif, kammarlif, böcker oändligt, hela dammet på den lärda stråkvägen har icke kunna utplåna det. Det väller fram ur sanden, som en springbrunn i öknen. Jag omför det med mig, och är en ungdomsnarr med grånande hår.

Min hembygd har det lyckliga och egna, att till en stor del ännu alltid vara ett nytt land. Man skulle ej tro, att det var så länge sedan Olof Trätelja der först satte yxan till skogroten. Han går der än i dag. Landet hör till den Norrländska Naturen. Man ser dess grundritning af vatten och berg; långsträckta vattendrag och dalar, från hvilka smärre sidogrenar förlora sig in åt bergen; emellanåt skog; utefter hvar större åbrädd eller sjöbrädd bygd; in i skogarna många spillda vatten, torp, sätrar, aflägsna fisken, svedjefall, kolmilor, grönskande stigar, som utmärka böndernas vintervägar. I största delen af landet har först Jernet brutit bygd. Hamrar klappa i de större och mindre vattendragen. Der jag är född voro i en liten å, som från en skogssjö faller i Klara elf, tre jernbruk innom en fjerdingsväg. Der var ett friskt lefverne om vintern. Jernbruk och nordisk vinter höra tillhopa. Det är deras vackra årstid. Midt i sommarhettan äro Vulcans söner, pustande vid härden, en bedröfvelig anblick. Men om vintern bjuda de och deras omgifning ett skådespel af det hårdaste arbetes munterhet. Dessa lågor utur djup af snö, det under hvalf och pelare af is framforssande vattnet; de tunga vidt skallande hammarslagen, som i en natur, frusen till hvila, visa att menniskan är vaken; senkraft och svett i köld och drifvor; kol– och tackjerns-körare i långa rader, med rimfrost i skägget, hästarna gnäggande med varma skyar ur näsborrarna, hvimlet af folk och bestyr; det är en tafla att se, det är en tafla att lefva! Hur mången dag har jag ej sett detta!– en med i hvimlet, bland skator, sparfvar och barn. – Hur mången qväll har jag ej betraktat de ur smedjan uppstigande eldqvastar och följt de irrande gnistorna, tills de slocknade i den mörka rymden!

Likväl är jag uppfödd i en vrå af verlden. Det är med ett slags hemnöje jag ännu alltid kommer ihåg, att knapt en half fjerdingsväg från mina föräldrars bostad vägen var slut. Det var, för den, som blott kan åka i vagn, ändan på den odlade menskligheten.

Det är besynnerligt, att blott föra med sig det grundligaste intryck af lycka, från 80– och 90-talen i förra seklet, då verlden skakades i sina grundfästen, så att den bäfvar än. Man kände det ej i den nämnda ändan af verlden, eller betraktade skådespelet, såsom jag eldqvastarna ur smedjeskorstenen. Krig och hvälfningar på vederbörligt afstånd låta njuta sig som en efterrätt vid en middag. Märkligt, hvad man då kan utstå. Man känner äfven vid det förskräckligaste blott en ansats af hjeltemod. Förskräckta voro vi ej. De vackra talen i Franska National-församlingen, så mycket som deraf genljöd långt bort i skogen, gjorde oss ett oändligt nöje. På blodscenerna trodde vi ej stort emedan de alldeles ej passade till orden; och jag minnes ännu, huru en af våra hederliga grannar talade om Robespierre (ännu ej Dictator), såsom en förföljd man af dygd, som ej fick vara i fred. – Då kom öfver oss, såsom ett åskslag ur klar himmel – Gustaf III:s mord. – Jag erinrar mig det, som vore det i går, – hur den förskräckliga nyheten träffade oss vid bordet – hur första fasan gjorde rum för tårar – hur vi gråtande trängde oss omkring vår förträffliga faders knän, och hur hans ögon och

händer upplyftades mot himmelen. Ännu tycker jag mig höra den dageliga dödsringningen.

Dock – blef ännu det sista årtiondet af adertonde seklet för Sverige lyckosamt. Åtskilliga ytterligare märken, att tiden ej var ämnad till fredlig njutning skulle väl äfven här kunna anföras – efteråt. Då såg dem ingen eller glömde dem. Det finnes ibland de politiska väderspåmän få af de gamle lotsar, hvilka på tecken, som undfalla mängden, kunna förutsäga annalkande stormar. I allmänhet förspörjes före utbrotten af samhällets jordbäfningar en särdeles glädtighet hos menniskorna. Hos mängden är det tanklöshetens lättsinne, öfvermodet af fred och goda dagar. Någre torde ock sjunga bort sin räddsla. En njutningsrikare, gladare tid, än den som i Europa föregick Franska Revolutionen har knappast funnits. Sverige njöt af sin neutralitet i den stora striden. Det Ryska krigets sår voro snart läkta. På penningar var öfverflöd –' väl Riksgälds; – men åkerbruk, handel, näringar blomstrade. Jernet hade förträfflig afsättning. Vermland, som, genom detta sitt förnämsta alster, är till sin välmåga underkastadt handelns vexlingar, hade sedan 60-talet ej erfarit några af dessa financiella brytningar, som tidtals hemsöka denna provins och flytta egendomar på andra händer. – Min far hade återupprättat sitt fädernehus ur en sådan brytning. Han hade nu, väl ej öfverflöd, men välstånd, och ett sådant herrskade i allmänhet i landet. Det fanns ej en gästfriare boning än min barndoms hem. Om Julen for en talrik ungdom, stundom i kolskrindor, omkring i granngårdarna. Jag är uppfödd vid dans och musik. Väl kunde det ofta kallas att gå på i ullstrumporna. Ty jag minnes rätt väl, att jag visade mig i Dansskolan med sådana, – hvita, stickade af min mors hand, – vända skor, svarta satins-byxor, omgjorda, efter att ha tillhört ett annat slägte, och grön valmarsjacka med stålknappar. Likväl blef jag ingen dålig dansare; och, litet bättre utrustad, gjorde jag ett par år derefter uppseende med min dans i Fastings-marknad. Också saknades ej öfning. Så snart ungdom kom tillsammans ställde min Far till dans, om höstarna nästan hvar qväll, emellan sina barn, med Informatorn såsom fördansare, och hans egen stora vördnadsvärda gestalt stundom deltagande i ungdomens nöje står ännu för min själs öga. – Det var ingen själlös glädje. Jag har sett verlden, och jag tänker nu med beundran tillbaka på den sannt menskliga bildning, som lefde i denna landtliga krets. – Våra äldre goda författare höllos der i utomordentlig vördning. Ingen flägt hade ännu kommit vid glansen af deras ära. Jag har, ännu som barn, hört Gyllenborgs förträffliga fabler, Creutz' Atis och Camilla, Oxenstjernas Skördar och Dagens Stunder, Kellgrens och Leopolds bästa stycken mer än en gång föreläsas, njutas, beundras. En gammal vän af huset, som ofta besökte oss, var dervid vanligen föreläsare. Den samme har jag hört ur boken öfversätta Marmontels och Fru Genlis Conter. – De främmande nyare språken blefvo oss ej obekanta, under det för gossarna Latin och Grekiska, hemma och i skolan, gick sin vanliga gång. Mina systrar och deras unga väninnor hade aldrig bjudit till att pladdra ett ord Fransyska. Men de läste Fransyska böcker. Senare kom Tyskan in, ej utan någon opposition. Men hvad skulle man göra? Sedan en äldre vän och slägtinge, far till döttrar, hvilkas besök hörde till husets högtider, sjelf, såsom man, lärde sig språket och deri innan kort bragte det så långt, att han föreläste oss sin egen öfversättning af Schillers Don Carlos. Jag minnes med hvilken förtjusning jag åhörde honom. Han blef sedan min Svärfar. Han spelte tillika Violoncell, såsom ingen i Sverige: en af de rikast begåfvade naturer, som jag någonsin lärt känna. Både jag och min bror togo hustrur ur denna krets af förvandter och leksystrar. Och vi ha ej haft skäl att ångra oss.

Skulle jag ej säga ännu ett ord, om all den musik som klingar till mig från min barndom? – Tag då emot, i grafven, min första tacksägelse, du min goda, gamla, halft döfva, älskade Moster! hvars kärleksfulla nit redan satte mina fingrar vid sex års ålder på klaveret, och ej förtröttades; ehuru det i början ej smakade mig bättre, än att jag vid speltimman tog min flygt ut genom fenstret. Hvad har jag dig ej att tacka! Hvilken välgerning är större än meddelandet af en ädel konst, källa af rik njutning för lifvet! Haf tack också du, bortgångne välgörare! hvilken jag är skyldig ej blott bekantskapen med fosterlandets skalder, hvilkas dikter jag så ofta hörde af din röst, utan ock, att mina första lärospån i tonkonsten ej blefvo fruktlösa! Ännu tycker jag mig se dig komma åkande i den långa gatan från kyrkan, med din grå hatt, och i chaisen ett helt skrin med musikalier. – Det var denne sällsynte mans ålderdomslust att inrätta större musikstycken så, att de af få händer kunde utföras. Det skulle blifva ett helt bibliothek af den musik, han t. ex. arrangerat för två klaver,

de enda instrumenter, som i vårt hus voro att tillgå. Hvilken mängd saker har jag ej med honom under åratal på detta sättet genomspelt! Från Schobert och Boccherini till Haydn och Mozart! – Det fanns dessutom på den tiden en mängd musikaliska hus i provinsen, uti hvilka denne vän, på sina årliga färder, förde mig in. Gossen knöt genom musik vänskapsförbindelser, som hållit ut genom lifvet. Tvänne ädla fruntimmer ha isynnerhet från denna tid en plats i mitt tacksamma minne, som ej skall utplånas. Så hade jag vid sexton års ålder ej lemnat min födelsebygd, och, ägde dock en verklig musikalisk bildning. – Jag drefs redan då att försöka mig i composition, utan att känna dess reglor.

Jag gör med ens ett hopp in i Ynglingaåldern, till mitt första författarskap.

Jag var tjugu år, och kom hem från Academien. Det beslöts att jag skulle försöka mig i hvad man kallar en condition, en lärare-plats, och om så ske kunde, i ett förnämt hus. Min förr nämnde faderlige vän, från hvilken isynnerhet denna tanke utgick, hade tillbragt en del af sin ungdom i stora verlden. Han kallades derifrån och ifrån glänsande utsigter, genom förlusten af sina föräldrars förmögenhet, och, såsom jag tror, genom följderna af en olycklig kärlek. – Han skref till en af sina ungdomsvänner och anbefallte mig till det bästa. Den högt uppsatte mannens svar blef mig visadt. Det innehöll, att man gjort sig underrättad om mig på annat håll. Denna forskning vid Universitetet hade ej utfallit till min fördel. Jag vore en yngling utan stadga. – Det var min första erfarenhet af hvad namn och rykte ville säga. Jag tyckte mig utpekad för hela verlden. Mitt hela väsende kom i uppror för att afskudda den oförtänkta namnkunnigheten genom förvärfvandet af en bättre. Så grep jag till pennan, och skref Äreminnet öfver Sten Sture den äldre, till täfling i Svenska Academien år 1803. – Rädd och med största hemlighet gick jag till verket. – Jag visste ej ens, då tankan uppstod, hvilket prisämne var utsatt för året. Det skulle stå i Post- och Inrikes-Tidningarna, hvilka, efter att ha gjort sin rund i soknen, stadnade i Prestgården. En Augusti-afton vandrade jag med mitt bekymmer åstad dit, och begärde, under någon förevänning, af Comministern, att få se hvad som kunde vara öfrigt af tidningarna för året. – Han drog fram en gammal bordslåda, der, bland ostskalkar och brödbitar, en bundt mer och mindre fullständiga numror var instucken, lyckligtvis ibland dem, den jag sökte. På hemvägen erfor jag först hvad det ville säga att gå hafvande med ett vittert foster. Tidningsbladet blef mig ordenteligen tungt i fickan. Mina tankar voro alla liksom på flykt. Mig tycktes jag sökte dem, medan fötterna, under en sent på qvällen fortsatt vandring, stötte mot stock och sten. Jag kunde ej sofva. Följande dagen slog jag upp och läste under ångest och suckan, i Dalins Svenska Historia, som (defect) fanns i huset, hvad som rörde min hjelte. Det var alla mina källor. Jag vet mig aldrig läst någon ting så hårdsmält; och likväl skulle deraf utdragas den aldrafinaste saften af en doftande vältalighet. Det var ett arbete! Lycka att den gamle Riksföreståndaren ej känt det ännu i sin graf! – Sedan man någorlunda kommit till rätta med ämnet, var en ej ringa svårighet att få det på papperet. Min far var en sträng hushållare med sådant. Jag måste erkänna, att jag hemligen och olofligt tillgrep hvad jag behöfde. – Jag gömde mitt rof i ett gammalt tomt väggurs-foderal; dit också Sten Stures Äreminne, allt som det skrefs, ark efter ark, nedsteg. Att bibehålla hemligheten var ej lätt i ett hus, der alle voro vane att veta om hvarandras göromål. Likväl lyckades det mig utan förtrogen; och en vacker afton sänkte jag med darrande hand och klappande hjerta mitt arbete, renskrifvet och häftadt, omslaget och försegladt, för sista gången i den dunkla gömma, hvarur det med nästa morgonrodnad skulle afgå per posto till Parnassens höjder. – Det kunde hemma ej inskrifvas i postboken utan att väcka uppmärksamhet. Jag bemägtigade mig derföre, sedan postgumman om qvällen bortgått, hemligen nyckeln till postväskan, rodde ensam, tidigt följande morgonen, öfver Klara elf till nästa postgård, och fick sålunda mitt pakett inskrifvet och afsändt. – Hösten tillbragte jag hemma. – I början af December månad slår mina ögon en uppmaning i Tidningarna till författaren af Äreminnet öfver Sten Sture den äldre, med valspråket: *Non civium ardor prova jubentium etc*. att gifva sig hos Svenska Academiens Secreterare tillkänna. Min syster frågade mig, hvarföre jag blef så röd i ansigtet af Avisorna. Obekant med de academiska formerna visste jag knappt om denna uppmaning betydde godt eller ondt. Emellan bäfvan och hopp besvarade jag den. Följande postdag underrättade mig ett bref från Hr Landshöfdingen Rosenstein, i uttryck, hvilkas uppriktighet och värma hela hans uppförande emot mig sedermera besannade, att Svenska

Academien tilldelat mig sitt stora pris. Jag störtade med det öppna brefvet i hand in i mina föräldrars rum. Deras öfverraskning var stor och i början stum. Min goda mor slöt mig till sitt hjerta, mina syskon omfamnade mig. Alla husets vänner jubilerade. Om min åldrige vän och välgörare berättade man mig, att han, vid emottagande af underrättelsen, tidigt en morgon, genast gick in till sina bröder, (gamla ogifta Officerare, såsom han sjelf), satte en stol uppå bordet, sig sjelf på stolen och med hög röst förkunnade min ära. Min far minns jag aldrig ha smekat mig. Vårt förhållande till honom, ehuru kärleksfullt, var dock alltför genomträngdt af den djupaste vördnad för att vara förtroligt. Denna dag, då vi en gång tillfälligtvis möttes, sträckte han ut sin hand och tryckte den emot mitt bröst. Af alla kärleksbetygelser, liksom alla belöningar, har ingen så rört mig. – Och än i dag kan jag ej tänka derpå utan tårar.

Först i början af följande året kom jag till Stockholm. Jag såg Rosenstein, Leopold, Lehnberg, Hans Excellens Frih. Ramel, som ovetande hade föranledt min första litterära bedrift, och hvilken jag efter tjugu år skulle ha den äran att i Svenska Academien efterträda. Jag behöfver ej säga, att jag emottogs med godhet. Det fina, älskvärda, snillrika i Lehnbergs blick erinrar jag mig alltid, ehuru blott efter några få ögonblicks samtal. Jag hade läst hans Gyllenhjelm med förtjusning, och läser den ännu alltid med stort nöje. Det var ett mildt behag i hans personlighet, i hans ord, och likväl af ett eget slag. Det var ett nöje, såsom att se en vacker hand leka med blanka, glänsande vapen, hvilka man likväl vet att den hvarje ögonblick kan bruka. Och likväl var mildheten fullkomligt naturlig. Sådant var det första intrycket, det enda, och dock, jag är öfvertygad derom, det sanna. Jag återsåg honom aldrig. I allmänhet odlade jag ej dessa för mig så smickrande bekantskaper. Endast med Rosenstein förblef ett närmare förhållande. Det var det allmänna, välvilliga, nästan faderliga, hvari denne utmärkte man, ännu mer genom sitt hjerta, än genom sin betydande plats, stod till alla unga Svenska Litteratörer, de måtte söka honom eller ej. Till Leopold återfördes jag först i hans sista år. Man har nekat hans skrifter hjertlighet. Jag har känt och erfarit den, der den är hemma, – hos personen, – på en tid, då hans slocknade öga ej mera derföre ägde ett uttryck. Den trängde så mycket djupare, der den lät sig förnimma, som förståndet, ostridigt och i ovanlig mån, var herrskande bland alla hans rika förmögenheter. Han lät mycket gälla, som han ej fullkomligen gillade, sköt ifrån sig mycket, heldre än att ogilla skarpt; ehuru hans i alla afseenden bestämda öfvertygelser nästan kändes såsom en osynlig mur. Men ett bifall, eröfradt öfver hans förstånd, hade en värma och ett värde, som den aldrig kan glömma, hvilken i någon mån haft den lyckan att deraf blifva delaktig.

Min framgång syntes stor, i den tiden ännu mer än nu. Sådant hade gjort personers lycka. Mig förvirrade den ännu mer än den smickrade. Man talade om tidig, förundransvärd mognad. – Min Gud! Jag var, eller rättare, (ty jag vill alldeles ej neka det förledande af ögonblickets bifall), jag blef allt mera tröstlös öfver min omognad. Ingen ting är att misstro så, som tidiga framgångar. Man borde bli rädd för dem.

Man talar om Ungdomens lycka. Och ej vill jag förneka en känsla, så allmän och naturlig, som den för vårens fägring och morgonrådnans prakt. Men finge jag omlefva någon del af min lifstid, jag toge den tidigare eller senare. Af ungdomens lycka har jag föga att säga. Ej såsom ägde jag att klaga öfver yttre olyckor: – jag hade i afseende på min ställning intet att önska – ej heller öfver ovanligt svåra förvillelser: jag har genomgått lidelsernas stormar, ej utan stora faror, men utan skeppsbrott. Men väl minnes jag hvad som under hela denna tid var föremål för min afund, en känsla, som eljest är mig främmande. Det var deras lott, som af naturen äro utrustade med bestämda anlag, hvilkas utveckling, de må vara stora eller små, fortgår i jemn ordning. För dem lägger dag efter dag en liten summa till lifvets facit: det är ett fredligt, stilla förvärf, som växer tillika med deras inre lycka, och sprider lycka omkring sig. Jag tyckte mig sakna allt sådant. Ingen har varit så utan sjelfförtroende. Det enda, hvaraf jag hade medvetande var en oändlig förmåga att emottaga, en receptivitet utan gräns, men så utan sjelfbestånd och liksom utan personlighet, att det ofta var mig som om en skugga skulle kunnat undantränga mig och taga min plats. En Tysk har skrifvit en Roman om en, som sökte sin förlorade skugga: jag skulle kunna skrifva en verkelig historia om en som sökte sitt sjelf. Ett slags nöje af att subordinera, en böjelse att draga mig undan, snarare än att tränga mig fram, har för

lifvet blifvit qvar af denna sedermera mildrade känsla. Äger jag någon sjelfständighet, så är den långsamt och dyrt förvärfvad, och skall jag dömma af den tid, som det kostat mig att få någon reda på deras sammanhang och medelpunkt, så sträcka sig mitt väsendes trådar vidt. Jag har blottat det innersta af en sinnesstämning, som följde mig under flera år, åt ingen förtrodd, och i ensamma stunder gränsade till förtviflan.

Deri ligger ock den omotståndliga dragningskraft, som Philosophien på mig utöfvat. Henne endast har jag studerat af behof: allt annat af föresats eller nöje. Kants, Fichtes, Schellings skrifter ha under åratal ej kommit af mitt bord; hvarom deras utslitna ryggar i min bokhylla ännu vittna. Om min gång i Philosophien kan jag endast säga, att den varit motsattsen af den medlersta. Jag har öfverallt måst begynna med ett icke-jag, för att komma till ett jag – och detta är ej det första, utan det sista, hvartill jag kommit. Jag vill ej derföre säga, att jag uppbygt det af främmande materialier med Locke och Condillac, hvilka ofta varit mina följeslagare i gröngräset, (ty de äro för torra att njutas utan frisk luft). – Att philosophera är föröfrigt konsten att drifva schakt och gräfva. Så fordras guldet upp emot solens blick. Men sol skall der vara för att det skall lysa. Menniskan är öga, icke sol.

Under hela denna tid var jag fullkomligt ofruktbar, och på Sånggudinnornas gunst var icke att tänka. Lagerkransen, hvilken jag vederbörligen erhöll såsom Magister, föreföll mig såsom en grym ironi. Grep jag till pennan så korsade sig för mig alla möjliga manér och stilar, ur förrådet af en vidsträckt läsning. Drager jag facit af denna i afseende på hvad jag inhemtat i Vitterhet och Konst, så stadnar jag i synnerhet vid fyra författare, som på mig öfvat en stor och evärdlig inflytelse, Rousseau och Schiller – Shakpeare och Göthe; – de förra under den tidigare perioden af mina läroår, de sista under den senare – det vill säga till min dödsdag. I synnerhet har den sistnämndes verkan på mig varit omätelig, och med skäl kan jag säga, att jag af ingen menniska lärt mer. Söker jag en gemensam orsak till deras inflytelse på mig, så är den utan tvifvel att man icke kan njuta någondera utan motstånd eller utan att de uppkalla hela spänstigheten af en liflig sjelfverksamhet. Men det finnes en högre grad af denna väckelse. Den tillhör de Snillen, som i afseende på all efterhärmning äro framför andra afskräckande och omöjliga. De draga ej blott till sig: de drifva tillika hvar och en innom sig sjelf, som med dem, sysselsätter sig. De verka endast sjelfständighet. Att icke kunna imiteras är det bästa negativa kännetecknet jag vet på goda författare. Det positiva är, att de verka stärkande, gifva känslan af själens hälsa. Allt hvad den friskaste luft har renande, allt hvad den klaraste våg har läskande, allt hvad det skäraste ljus har lifvande är ett intet deremot. Medicina mentis! – Själens läkedom och spis! – Se der den underbara kraft, hvarmed de blifvit begåfvade! Välsignelse öfver dessa mensklighetens välgörare! – Förbannelsen ligger nära, om man vänder sig om till giftpölarna. Jag vill ej oskära mina läppar dermed. –

Jag är lättrörd, och har ofta nog deraf haft olägenhet. I Göthes Wilhelm Meister talas om en sådan oart, hos en Souffleur, eljest förträfflig i sin sak. ”Han blir – (säger Aurelia) – vid vissa ställen, så rörd, att han gråter heta tårar, och på några ögonblick kommer helt och hållet ur fattning, och likväl är det ej egentligen de så kallade rörande ställen, som försätta honom i detta tillstånd: det är, om jag tydligt uttrycker mig, de sköna ställena, ur hvilka Poetens rena anda, liksom blickar fram ur klara, öppna ögon, ställen, vid hvilka vi andra till det högsta blott glädja oss, och hvilka af tusende öfverses.” – Jag har någon gång smickrat mig med den trösten att jag liknade denne man. I sjelfva verket har jag aldrig, om ej i min första ungdom, någonsin älskat de författare, som gå ut på att röra. – De goda ha i sig en isande köld mot all lånad värma, liksom himmelsk eld nog mot all själens frost. Det kommer deraf, att de arbeta ur sakernas väsende, ej ur sitt eget jag. –

Det är falskt, det är ett öfvermod, att tro det någon författare är öfver sitt ämne – nemligen, om detta ämne är någon ting värdt, och har i sig en gnista af sanning och skönhet. – Man fattas tvertom af sitt ämne och blir då författare. Jag menar dermed ej en blind öfverväldigande hänryckning. Allt sannt och skönt ger tillika ljus och kraft, och är blott priset för en stor möda; men man känner på långt håll den attraction det utöfvar.

Huru tidigt låter ej denna förnimma sig hos lyckliga naturer med bestämda anlag – redan i barndomen, i den första ungdomen! Det som är ämnadt att bli deras lifs bestämmelse, verkar redan tidigt hos dem, som en drift. Och likväl hur länge ser man dem ej irra, söka, sträfva fram emot ett okändt, dunkelt anadt mål! tills de erkänna det, och med ens finna sig hemmastadda. Det är en kärlek, som fått ögon, och firar sin försoning. Jag tror att hvar och en, med ett verkligen redligt sträfvande, har kännt några af dessa gyldene ögonblick i lifvet. Att urskilja detta sträfvande, att hjelpa det fram är uppfostrarns stora konst; en konst, som ej heller kan utöfvas utan kärlek. Anlag finnas nog. Ja det är min fullkomliga öfvertygelse, att det finnes ingen enda menniska, som ej kan göra någon ting, bättre än alla de andra. Också finnes det ej en enda, af hvilken jag icke tilltror mig att lära något. –

Det är min liberalism –: att låta allt gälla hvad det kan gälla! Jag förstår ingen annan. Men på. denna har jag lärt. Jag har länge och vidsträckt irrat. Jag har klappat på många dörrar. Och min erfarenhet är, att det i denna verld finnes tusende gånger mer godhet, vishet och kärlek, än menniskorna kunna begripa. –

Midt i den dunkla, ofruktbara obestämdheten af mitt väsende på denna tid strömmade in en flod af ny åskådning. Jag fick tillfälle att göra en resa till England, såsom följeslagare åt en ung man, hvars uppförande emot mig jag har allt skäl att berömma. Några utdrag af bref och anteckningar från den tiden må här erhålla en plats – jag skulle tillägga, – utan anspråk, om ej denna bok vore ett anspråk.

De må ock gälla hvad de kunna. –

Yarmouth d. 12 Aug. 1809.

– Hit ha vi blifvit stormdrifna. Den Engelska Paketten lägger eljest an i Harwich. – Jag är glad att ha sett hafvet. Der är någon ting stort och ursprungligt. Man begriper utan det ej heller landet. Man bör se detta uppstiga ur vattnet. På sjösjuke har detta en förunderlig verkan. Blotta anblicken af strand kurerar dem. Jag har lyckligtvis ej varit sjösjuk.

Det var den 6 Augusti vi lade ut från Götheborg – på den vackraste morgon. En sådan har alltid förefallit mig som en vår i sammandrag. Allt väckes, rör sig och känner hela friskheten af det lif, som man nyfödt emottager ur sömnens armar. I sjelfva verket blir lifvet redan litet för gammalt fram emot middagen. Sorlet af friska arbetande menniskor hördes från hela den stora mängd fartyg, som omgaf oss på alla sidor – båtar skyndade oss förbi, menniskoskaran rörde sig på stranden, alla sysselsatte, hvar och en brådskande att hinna ett stycke väg innan sin död. Förbi Elfsborg vidgar sig utsikten, och antager en annan karakter, stränderna vika allt mer åt sidorna. Ännu skjuta uddar fram, man ser öar ut i skärgården, och emellan dem öppna sjön, öfver hvilken de aflägsnaste blå klipporna tyckas hänga i skyn. – Man känner ej vattnet, förrän man sett detta element i sin makt och herrlighet. Vi äro vane att skåda det fängsladt innom stränder, upptaget, liksom på nåder, af sin broder jorden; emot förbindelse att hålla dess gröna tapet vid frisk färg och fägring. Här skall man skåda det! Se dessa stränder, denna skärgård! som jag under ett uppehåll gick i land för att närmare betrakta. Den består blott af ofantliga kala klippor. Intet träd. Jorden är bortsköljd så långt ditt öga når. Blott i de djupare dälder litet gräs. Skärgårdsfolket drifver dit sina kreatur. Jag såg middagstiden en häst ett långt stycke ifrån mig, ensam på en klippa. Han stod och såg ut åt hafvet. Jag var borta en stund och kom tillbaka. Han stod der ännu – och hade blott vändt sig om. Det såg underligt nog ut. Förmodeligen lär hans betraktelser gått ut på, att här fanns mera utsikt än bete.

Hus ser man högst sällan. De äro bebodda af Lotsar. Vid stranden voro ett par temligen välbygda. Längre bort ser du usla kojor – liksom hade hafvet vikit tillbaka och lemnat vrak efter sig. Sådan är denna kust. Och likväl har, emellan dessa klippmurar, Bohuslän, längre in, sköna, gräsrika, fruktbara dalar. Men vid stranden är ej blott jord och vextlighet borta. Äfven i klippans barm har det fruktansvärda elementet tryckt spår efter

sig. Vågen har en gång brusat öfver dessa stenmassor, sargat dem, plöjt dem och lemnat märken nog efter sig, innan den sönk tillbaka i det djup, hvarur den nu bryter sig mot den urgamla Sveas yttersta grundfästen. Föreställ dig nu en gränslös vattenrymd, efter hvilken hon med sina armar af sten förgäfves famnar, denna rymd krusad af en lindrig vind, och närmast besådd med seglare, större och mindre. Föreställ dig dem under en ren himmels glans, i det herrligaste solsken– och oss sjelfva i vår lilla snäcka, gläntande sakta emellan dem, tilltalade af somliga, tilltalande andra, emottagande bref och underrättelser, språkande med Engelsmän, Amerikanare, Tyskar, Holländare: här mängden af handelsfartyg, lastade med idoghetens, med fredens frukter; der ett Engelskt krigsskepp nyss kommet ur striden med ett Danskt, med märken efter kulor i sina sidor och liggande med lutad flagg, till tecken att dess kapten blifvit skjuten i striden. – Vi mötte de menniskor, som i en båt förde hans lik till stranden, och af en bredvid liggande Engelsk Fregatt fingo vi underrättelse, att han dog högst beklagad, varit en aktningsvärd man och hemma lemnat hustru med sex barn. – Föreställ dig allt detta – och du har omkring dig en verld i sammandrag med alla sina skiften, och framför dig en bild af den oändlighet, i hvilken den svaga menniskans alla öden försvinna, och hvilken hon likväl känner i sitt hjerta och med sitt snille söker utforska! – Midt i denna scen kastade vi ankar. Mörkret betäckte den snart. Stjernorna speglade sina strålande hufvuden i vågen. – – Och nu God natt!

Yarmouth d. 18 Aug.

Här är jag ännu, har varit tre dagar i England och skulle kunna berätta dig mycket derom. Hvad vill du veta om Yarmouth? – att staden är 300 år gammal, har 15000 invånare och ett betydligt sill– fiske från September till Novembers slut m. m. – allt en lärdom, som jag köpt i nästa boklåda och lätt skulle kunna lägga ut till en liten bok, som med många andra böcker i verlden blott hade det lilla felet, att vara skrifven flera gånger förut.

Första anblicken af Engelska kusten här var intagande. Inga Svenska klippor mer! – man ser en strimma af hvit sand och straxt ofvanför den härligaste grönska. Sagta och jämnt höjer sig denna välsignade ö ur hafvets sköte, som ur en moders barm – omgifven, så långt ögat når, af skepp, det stolta Albions rikedom och murar – alla flaggande. Det var just Prinsens af Wales födelsedag. Vädret var vackert. På stranden hvimlade välklädda menniskor. Engelskornas hvita flägtande drägter skimrade i solskenet, och vi kunde föreställa oss dem sjelfva så vackra vi ville.

Yarmouth är en hygglig stad – alla hus snyggt byggda af tegel – inga stora – inga granna. Granlåt såsom sådan tyckes Engelsmannen ej fråga efter. Man har i allmänhet på långt när ej så mycket rum, som i Sverige: blott hvad man nödvändigt behöfver; men allt i högsta mått beqvämt, snyggt, ordentligt, behagligt. Till detta ändamål användes allt utrymme, och finnas ett par qvadratalnar oupptagne emellan huset och gatan, är man säker, att der se så många blommor och så många små nätta gångar emellan dessa blomsterbäddar, som kunna ditläggas. Många hus äro utanpå prydda med murgrön och andra sådana vexter. Folket har för godt rum i Sverige och frågar ej efter om utom porten är ödemarken. Den är på så många ställen den närmaste grannen, att man vant sig dervid. – Jag har ej sett en enda tiggare. Med ett ord: allt ger begrepp om trefnad och välstånd. Folkets utseende tyckes svara deremot. Det är välbildadt och har uttrycket af en behaglig, något trotsig välmåga. Fruntimren se ut som skulle de vara rätt goda, rätt hyggliga matmödrar i dessa små ordentliga hus. Jag har ej sett någon skön, men ingenstädes så många prydliga, nätta varelser. Deras drägt är snarare god och fin än smakfull. Att man ej ser någon hals, att klädningen der kniper ihop och kragen står fram under hakan är ej vackert och ger ett utseende såsom skulle det lilla hufvudet titta upp ur en kruka. Det gäller dock blott om morgondrägten och om allmänhetens. Barnens klädnad är så lätt som möjligt. De ha skor, men deras små hulliga ben äro bara, äfven som små flickornas armar och bröst. Det är en glädje att se dessa söta varelser. Man låter dem så mycket som möjligt vara i friska luften. Man ser mödrar, äfven af den så kallade bättre klassen, med barn på armen å offentliga promenader. – Jag påminnes

om krigets förstörelse midt under dessa idylliska betraktelser. Öfverlefvorna af Hertig Wilhelms af Brunsvik Oels Corps ha till en del hit ankommit nästan på samma gång som vi – svarta, dam- rök- och krutbesprängda gestalter med ofantliga mustacher och stora tobakspipor i mun. Så gå de omkring och äro på värdshuset ganska högljudade. Folket betraktar dem med deltagande. De ha slagit sig ut ur det innersta af Tyskland, liksom ur ett brinnande hus – knapt 1500 man, förföljde af Napoleons skaror – och dock lyckats genom sin egen och anförarens oförskräckthet att komma igenom, till kusten af Nordsjön, och från Helgoland till England. Den 31 Juli hade Hertigen genomtågat sin egen hufvudstad Brunsvik. Han har ej landat här. –

London d. 21 Aug.

Jag kom hit i förrgår efter en snabb resa från Yarmouth. Hvad man reser förträffligt i England! Ypperliga hästar – Equipager med hvilka man kunde brillera i Sveriges hufvudstad, – Värdshus, der ett ord framkallar alla beqvämligheter. Värden, ej sällan en rik man, infinner sig sjelf vid din måltid, med servietten på armen, och frågar om allt är till nöjes. Man skäms ej för sin födkrok här som i Sverige. Landet är odladt och herrligt öfver all beskrifning. Jag har aldrig sett någon vackrare tafla af flit. Menniskans förståndiga herravälde öfver naturen är här så allmänt, så fullkomligt, att Nordboen sluteligen längtar att återfinna den i sin frihet, sådan den herrskar i våra skogar och på våra berg. Här är en rikare vegetation. Gräset har en täthet, en färg, som gör godt i ögat att se på. Grönskan är så klar och herrlig, som du om våren endast ser den på de täcka ängar och vid den stilla flod, der du bor. – Då man nalkas London en mil nära på denna sidan (på den södra skall anblicken vara vackrare) förändras taflan. Vägen blir bredare, men sämre, häckarna stå tofviga och torra, marken ligger sank och på flera ställen obrukad. Man ser stora hus, men ock eländiga kojor, trasiga ungar, och hvad man förut ej i England sett, folk hvars hela gestalt brist och förderf genomträngt. Det är Londons dunstkrets – en varnande *Deus Terminus* af en verldens hufvudstad. Denna massa med sin dunstkrets utvidgas dagligen; ty London sväljer byar, såsom en munsbit, om de komma dess gap för nära. Inträdet är ej angenämt. Man far genom evigt långa gator, emellan hus, alla lika, alla mörka och nedröktа. Man intränger allt djupare i en atmosfer af stenkolsrök, i hvars skymning en oändlig folkmängd rör sig, förbi bodar, i pragt och mängd utan like. Med häpnad stöter man i denna trängsel af hus på S. Pauls kyrka, en hög colossal gestalt, som med harm tyckes se ned på det krämar-slägte, som köper och byter vid dess murar. – Yr i hufvudet befann jag mig sluteligen i mitt rum, – Brunets Hotel, Leicester Square, – allena med min kappsäck; och tyckte mig instängd i en verld af tegelsten och ensam bland en million menniskor. *Les extrêmes se touchent*. Jag har aldrig haft lifligare begrepp om en ödemark än den stund jag först befann mig midt i den folkrikaste stad i Europa. Jag erfor för första gången rätt lifligt känslan af att vara främling. Hos vilden betyder ordet det samma som fiende. Men äfven detta är ett menskligt förhållande. Här var jag dödligt likgiltig för hela verlden, utom för min postillon, tills han fick sin betalning, och för min värd så länge han väntade på sin. Besynnerligt nog! Penningar äro blott tecken på varor. Huru mycket är då menniskan, när hon blott är ett tecken af tecknet? – en skugga af skuggan? –

London d. 8 Sept.

Det är nu snart tre veckor som jag befinner mig – en ibland många hundratusen – på denna ofantliga skadeplats, af hvilken jag i flera riktningar sökt att få en slags öfversigt – sluteligen äfven från höjden af S. Pauls kyrkotorn – och vill nu sätta mig på kammaren i lugnet af en aftonstund, för att försöka alt i minnet se det på afstånd, och fatta något sammanhang deri. Jag begynner i medelpunkten. –

Att egennyttan drifver verlden har mången djupsinnig man sagt före mig. Det är en trivial sanning, om man

blott känner den i sitt eget bröst eller i ett ödsligt, folkfattigt land blott sett den förklarad genom några få utmärkta exempel, hvilka man väl villefråga hvad de löpa efter. För att finna den interessant, måste man se den i stort och likväl på ett enda ställe, der en högst drifven idoghet rör sig med stormande hastighet genom tusende kanaler: – här måste man vara, för att på nära håll och med egna ögon förnimma, eller åtminstone ana, hvilket stort och konstigt urverk drifves genom den ofantliga vigten af de menskliga behofven; och den, som af naturen ej fått en enda droppa köpmansblod i sina ådror, måste dock från London skrifva till sina vänner om handel, och den omätlighet den öppnar. Ty på Londons Börs har man inom fyra väggar en utsigt öfver verlden: – resan till en annan verldsdel förefaller lätt såsom en fart i grannskapet. Jag kunde ej underlåta att i ett ögonblicks anfall af lystnad fråga mig sjelf: skall jag fara till Amerika, eller åt Ostindien och China? – Skall jag göra mig besvär för att vinna skatter? – Nej! – och dermed slutades min plan att bli riker karl eller en annan verldsomseglare.

Börsen ligger ungefär midt i City eller sjelfva staden; – ty London består af tre stora städer – the City of London – Southwark och Westminster och dessutom en mängd smärre kringliggande byar, som det allt mera inkräktar. Men jag vill isynnerhet fästa uppmärksamheten på trenne dess delar. Af dessa är Wapping platsen för varor och seglaren som förer dem – City för köpmannen, som skaffar dem – och the West End (västra ändan) för Luxen, som förtär dem. – Denna Börs är, såsom vanligen bygdnader här, ingen vacker byggnad – med en i midten öppen fyrkant, omgifven på alla sidor af en täckt pelargång. På dessa pelare ser man namnen på skepp, som ligga färdiga att afgå till serskilda trakter af verlden; i gången omkring ha hvar nations handlande sin vissa plats, der de äro att träffa, och hela rymden är uppfyld af folk, man vid man. Hvilken mängd af språk och af olika gestalter! Här möter jag en ståtelig Turk, som gravitetiskt armbogar sig fram genom trängseln: der språka ett par Armenianer med en Jude: utanför bär Negern sin börda, och förbi mig vandrar den gula Indianen från Hindostans slätter, med sitt fromma, främmande ansigte, en flätad kolsvart hårpiska, som från hjessan räcker långt ned om hans bomullströja, och för öfrigt rakadt hufvud. Med ett ord, här är ett sammandrag af en verld, som interesset förenat. – Stiger man i öfra våningen till Lloyd’s Kaffehus – denna dunkla oansenliga medelpunkt för verldens handel – och ställer sig på en af balconerna, så har man hela taflan under sig, och det förvirrade, från byggnadens väggar återskallande sorlet af denna mängd röster och språk slår örat nästan som bullret af ett vattenfall. Här har jag stått hela timmar – den enda betraktande lätting jag kunnat märka – drömmande öfver den sysselsatta skaran, som rör sig för min blick, och har lärt mig att ej undra öfver deras ifver, öfver den uppmärksamhet, som spänner alla deras muskler, öfver deras käcka, djupa, liksom efter vinst spejande blick, då jag betänkte, att ett ord, ett handtag, ett par rader skickar seglare öfver alla haf och kanske i ödemarkens djup lastar kamelen – öknens skepp, såsom Araben honom kallar. –

För att fatta hvad Börsen är, bör man betrakta Themsen, säkerligen den rikaste af floder, och hvilken, om han tillslöt sin välsignade källa, snart skulle lemna London en hop af ruiner. Mängden af skepp, vaggade på dess bölja, bildar så långt ögat kan följa dess krökningar, en tät skog af master. Jag har farit den öfver en half Svensk mil utföre; och öfverallt är samma skådespel. Mot slutet af staden ligger den så kallade Londons Docka, en ofantlig Bassin, eller rättare tvenne, som få sitt vatten ur floden, färdiga sedan 1802, ämnade för in- och utlastande skepp, af hvilka tvåhundra i den största lätt kunna få rum, omgifna af ofantliga magaziner. Det största är 160 fot bredt och 762 fot långt, och ensamt ämnadt till förvarande af Tobak. En hel generation skulle der kunna stoppa sin pipa. Det är en nyhet för Brodren Tr. – Dockorna för Westindiska handeln ligga längre bort, och äro ändå större. Dem har jag ännu ej sett. – Så mycket – af en Idiot – om den stora rörelsen i London.

Rörelsen i smått, på gator och torg, af denna folkmängd, som enligt förmälan, årligen äter upp 1 ½ million slagtkreatur, och sköljer ned dem med porter och öl i förhållande (jag har nyss sett det största bryggeri i London) och sedan ej underlåter att taga sig motion – är ej mindre förvånande. Det hvimlar, som i en myrstack. Det är en egen konst att gå på Londons gator och göra sin väg i verlden. Konsten är att följa med

strömmen. – Tvenne sådana gå oupphörligt i motsatt rigtning på de breda trottoirerna å båda sidor om gatan, under det midten är uppfyld af körande och åkande. – Jag beklagar den, som råkar in i orätt strömfåra. Knuffar man någon, är det rådligt att ej se sig om. Det anses då ha skett med uppsåt. – Bodar, nästan genomskinliga med sina stora glänsande fönster, i varors prydlighet och mängd, hvar och en, såsom främlingen tycker, utan like, och dock täflande med hvarandra, upptaga de förnämsta gatornas båda sidor – i sträckningar af en half Svensk mil och mer. Upplysta om qvällarna ger detta den grannaste anblick. –

För öfrigt inga hus i stor (ehuru väl några i tung) stil. Få palatser – dessa ej vackra – inga monumenter, hvilkas ruiner i en kommande tid då London ej mera är, skola tala till kommande slägter. Det är ett omätligt Babylon af tegel. Husen likna hvarandra och äro snarare oansenliga; ty hvar Engelsman med famille vill ha sitt för sig. Sina palatser bygga de på landet. Här inrättar sig hvar och en så nätt han kan, för att ge rum åt den oräkneliga sysselsatta mängd, som måste ha plats jemte honom. Krämaren i denna ypperliga bod har rummet uträknadt för sin pulpet och sin säng bakom sina varor. Den största handelsrörelse föres ur små mörka contor. Men ägaren har London och dess omgifning öppen för sina nöjen och verlden för sin industri. Man träffar öfverallt de största inrättningar, den vidsträcktaste verksamhet, de mest betydande personer under en oansenlig yta. Och det är genom ett raffinement af detta tänkesätt, som den eländiga kåken S. James palats, – skådeplatsen för de största hofceremonier – lemnas som den är, och kungen i England, der han egentligen skall representera, blott har tak öfver hufvudet. I vestra ändan bor allt det förnäma folket, som jag ej sett, och om hvilket jag ingenting vet. Der råder ett helt annat utseende. Tidigt på dagen, då allt redan är lif och rörelse i City, är här tomt och dödt. Man ser blott här och der en gäspande betjent. Först emellan kl. 1 och 2 på dagen eller senare hör man vagnar rulla. För öfrigt har jag ej sett denna del af staden i sin glans. Nu är ej årstiden derför.

———

London d. 19 Sept.

Engelsmännen äro visserligen ett af de förståndigaste folk på jorden. Det är min fulla öfvertygelse: och att jag, efter ett så kort vistande ibland dem, kunnat finna det, skulle ej vara en ringa artighet åt mitt eget förstånd; i fall jag ej på ditt leende såge din mening, att jag möjligen upptäcker förståndet såsom vissa djur sina fienden – genom instincten.

Må vara! Jag sätter i allmänhet kanske för mycket värde på första intrycket; ehuru här intrycket af Englands Historia verkar med. Men med sjelfva saken har det utan tvifvel sin riktighet. Du ser här en förundransvärd tafla af en lycklig och ihärdig idoghet, som bragt till sin höjd allt hvad till lifvets ordning och beqvämlighet hörer. Du finner köpmän utan prål och rangsjuka, rika och mäktiga som förstar, och liberalare – öfverallt mer innehåll än yta: prakt endast i allmänna barmhertighets-anstalter. Du finner i umgänge och lefnadssätt känslan af ömsesidiga rättigheter: och din dräng uppför sig, som om han hade fordringar på din höflighet. Ändteligen märker du den högsta frihet och otvungenhet i seder, förenad med en nästan pedantisk vördnad för allt hvad som är lag och äfven häfd. Detta folk har så länge varit fritt, att lagen ej behöfver låna anseende af yttre höghet och makt. Den har sitt eget majestät för den äkta Engelsmannens känsla och förstånd. Du ser att jag för min ringa person ej är nisk i låford, och ännu mer, de gå af hjertat. Mer än på något annat ställe synes detta land erbjuda bilden af ett väl ordnadt samhälle. Och jag vill ej lägga det till last, att det ej är för främlingen behageligt. Så förhåller det sig öfverallt, der ursprunglighet i seder och författning fastare tillknutit samhällsbanden. Samhället är ej gjordt för främlingens nöje. Sedan jag nu idkat rättvisa, kan jag ock med godt samvete yppa min klagan. – Detta folk, som i så hög grad äger och värderar hvad man kallar det reella, det solida i lifvet, förstår ej att pryda det. – Ja – ut med det hårda ordet! – det är ett folk utan skönhetssinne – utan smak. Denna öfvertygelse har öfverallt trängt sig på mig, och jag skulle kunna fullfölja den med bevis ifrån deras hufvudstads byggnader intill deras klädsel. Allt ting är här så ordentligt, väl uträknadt och nyttigt, att det föraktar allt offer åt utseendet; och smaken, som duger till intet, utträngd af

nyttan, vårdslösad af förståndet, har här ej en gång funnit fristad hos dårskapen. Ej derföre, att den ej finnes, men den är här helt simpelt orimlig och går lika naken som klokheten och gagnet. – Lemna mig undantagen! Sådana förstås öfverallt af sig sjelfva. – Jag har känt menniskor med ännu obildad smak: här synes den egna, finare organen derför i allmänhet saknas, och den herrskande råheten i detta afseende sticker strängt af mot en för öfrigt hög bildning. Likväl värdera de den sköna konsten och uppväga den med guld, – det är en tradition ibland dem, att sådant och har värde eller får ett genom dyrheten – liksom de hysa en nästan afgudisk vördnad för sina gamla stora snillen. De anse dem för det gamla Englands egendom. Och all egendom är här helig.

Ett skönt och högt intryck ha endast tvenne föremål på mig gjort: S. Pauls kyrka och Hospitalet i Greenwich. Gå in i S. Pauls kyrka, dit jag gjorde en af mina första vandringar, och du är i det djupa lugnet af denna majestätiska byggnad verkeligen i en annan verld. Jag skulle kunna säga dig denna massas vidd och höjd, som äro förundransvärda. Men det skulle ej säga dig den känsla man erfar under den djerfva resningen af dessa högtidliga hvalf. Midt i kyrkan öppnar sig en rund coupole. Du ser den högt öfver dig och han tyckes höja sig med din blick, allt högre, högre. Besynnerligt att det i stora och sköna proportioner begränsade rummet – liksom ett sammandrag af oändlighet – ställer denna på ett mer välgörande sätt för sinnet – än det blotta gränslösa! – Med skäl har man på grafvården öfver denna kyrkas byggmästare – Christopher Wren, som här hvilar, skrifvit: Söker du minnesvården: se omkring dig! I skuggan af detta tempel stå monumenter helgade af Nationens tacksamhet. Man ser der menniskovännen Howard's, Doctor Johnson's – Sir William Jones's – flere krigares: – Nelsons, sade man mig, skall ställas midt under hvalfvet. Det är, åtminstone i afseende på platsen, något annat, än den så berömda *poetvrån* (Poets Corner), som väl förtjenar namnet – i Westminster Abbey.

Ibland de präktigaste Hospitaler i verlden är väl Greenwichs Hospital för sjömans-invalider. Det ligger i staden af samma namn, nära en Svensk mil från London. Af alla byggnader jag sett i England, är denna såsom palats den yppersta, fullkomligen värdig sitt ändamål, värdig ett mägtigt och ädelmodigt folk. Det hela består af fyra särskilda byggnader, af hvilka tvenne utmärka sig med hvälfda pelaregångar. Man har en skön utsigt öfver Themsen oah London. Capell och salar äro präktiga. Invaliderna bo förträffligt, de förnämsta och äldsta verkeligen praktfullt, i stora salar, der hvar och en har ett litet rum afstängdt för sin säng och sina saker. Dessa afdelningar kallas Kajutor: allt är af ek, bonadt och glänsande, så att man kan spegla sig deri. Det var högtidligt och rörande att se denna mängd ålderstegna, af krig och mödor märkta sjömän, vandra under hvalfven af dessa portiker, eller samtalande sitta vid stranden af den segelklädda floden, som visade dem deras fäderneslands rikedom och ära. Det var Söndag: alle voro i sina helgdagskläder. Många ben och armar voro borta. Många ansigten krutsprängda, – alla bruna som mahogony och väderbitne innom alla luftstreck. Förnöjsamhet och en trotsig ärlighet lyste i deras ögon. Det land, som så lönar den tappre seglaren, förtjenar att vara den första sjömakt i verlden, och här skulle jag af hjertat instämt i den Engelska National-sången, med sin härliga melodi: Britannia herrska öfver böljorna!

I Greenwichs Hospital uppehållas 24000 sjömän: 3000 andra dessutom få pensioner ur inrättningen.

London d. 10 Oct.

Vi ha gjort en utflygt från London till Brighton – derifrån utefter kusten till Dover och hit tillbaka. Jag skulle ha åtskilligt att orda derom, i fall den eljest så glada anblicken af brefven från Sverige ej nu betagit mig all lust att jollra. – Den vigtiga nyheten med sin vackra benämning heter således fred – med sin andra benämning heter den: Finlands förlust och Ålands; och vill man tala om det styckade Sveriges sjelfständighet, så kan man väl säga derom hvad en stor Historieskrifvare säger om sitt land, som undergick ett lika öde: "Vi äro herrar i huset, med undantag af dörrar och fenster." – Här fordras ett nytt uppslag i

sakerna. Nu skulle jag vilja bjuda handen till en ny Calmare Union. De svage med gemensamma interessen måste söka sin styrka i förening. – Att Svenska hamnarna stängas för Engelsmännen kunde man vänta sig. Våre Svenske köpmän här tro dock ej, att handeln med Sverige skall fullkomligt afbrytas, så länge hamnarne äro öppna för neutrala, för Americanare: och så länge Englands eget intresse är att bibehålla vänskapen, skall dess handel nog finna vägen till Sverige, liksom den, oaktadt vida strängare förbud, alltid funnit vägen till Ryssland. Om bord på samma pakett, som vi från Götheborg, voro två Ryska köpmän från Riga – och deras skepp gingo med Engelsk convoy.

————

Stoke Newington d. 1 Nov.

Jag är på landet en half Svensk mil från London, och njuter der en litet renare, vackrare himmel. – London är en töcknig, rökig håla: ett passande hemvist för Rikedomens Gud, för att skymd från dagen, vid lampans sken räkna sina skatter. Men alla fattiga, allt sedan Diogenes dagar, ha älskat litet solsken; och så gör jag. För ett par veckor sedan flyttade vi hit. Stället är en nätt by, hvad man skulle kalla stad i Sverige. Vi bo hos ett beskedligt prestfolk, som håller skola för 20 till 30 smärre gossar och äfven emottager fullvexta utlänningar för att anglisera dem. Här äro för det närvarande, utom oss, fyra Spanjorer, som skola lära sig att tala Engelska, men merendels tiga på Spanska. Presten – en så kallad Dissenting Minister – till sin trosbekännelse en Unitarian – och som här förestår ett litet kapell, ett Meeting house, underhållet af hans trosförvandter, är en trygg Engelsman, fåordig, utom i politik. I detta ämne endast har jag hos honom förmärkt någon liflighet, med undantag af ett tillfälle, då hans hustru ej hade lagat fisken till hans nöje. Frun är älskvärd, välmenande, mer bildad än sin man, och har en verkligt moderlig omsorg för alla, som äta hennes bröd, hvilka hon ofta kallar sina barn. Dygnets tider delas här på beskedligt Svenskt vis. Kl. 9 f. m. samlas hela familjen till frukost, det vill säga, kring thebordet. Thé är, näst vattnet, Engelsmannens egentliga element. Alla klasser njuta det, och är man tidigt ute på Londons gator, så ser man der små bord uppsatta under bar himmel, omkring hvilka kolköraren och bäraren tömma sin kopp af denna läckra dryck. Efter frukosten går hvar och en till sitt rum. Vi sysselsätta oss då gemenligen med att skrifva Engelska, hvilken presten sedan nödtorfteligen förbättrar. Kl. 1–2 ätes middag – mest idel kött. En rykande väldig oxstek höjer sitt majestät på bordet. Den är en nationalrätt, som af ett Engelskt öga ej blott betraktas med välbehag, utan med en slags vördnad. En Engelsman är patriot i hela kroppen – ej blott i hjertat! – Magen tycks här äfven känna för fosterlandet, och jag har sett Engelsmän sysselsatta med sin Rostbeef, i en så stilla och stor lycksalighet, som om de känt hela värdet af sin välsignade ö på tungan. Allt hvad man med ett ord kallar Com– fort – för hvilket fasta landets språk ej har något ord, om ej det Svenska: trefnad, treflighet – är här något heligt. Näst politik utgör detta det rikaste ämnet för samtal. Den noggrannhet, hvarmed allt dertill hörande afhandlas, är interessant. Godt lynne och anspråkslöst förstånd råder i dessa små undersökningar, men tillika alfvare. Det är en andakt, om jag så får säga, i betraktandet af allt menskligt välstånd intill dess minsta delar. Med hvilken välmenande vigt gör sig ej värdinnan underrättad hvad stycke af steken hvar och en behagar! Att störa någon i sin matro är den största synd mot Engelsk sed och en verklig samvetssak. Eldbrasan (the fireside) omkring hvilken man om aftnarna samlas, är också ibland högt respecterade saker. Man bjuder sorgfälligt en plats dervid. Att ställa sig framför och skymma den, är den största ohöflighet. Blott värden eller värdinnan må städa eldbrasan, och ett Engelskt ordspråk säger: att man skall ha varit sju år i ett hus innan man har rättighet att röra vid elden. – Nu dricker man åter sitt Thé, och denna är den egentliga tiden för samtal. Slutligen intages en tarflig aftonmåltid. Man skakar hvarandras hand – ty man kysser här i landet ingen annan hand, än kungens och sin flickas, och bäggedera är nåd – bjuder sedan godnatt, och kl. 11 går hvar och en på sitt rum.

————

Stoke Newington d. 20 Nov.

Jag har i dag lust att säga dig några ord om Engelsk höflighet. Det finnes en naturlig och en förvärfvad höflighet. Den förra är hjertats höflighet, kommer af välvilja, behöfver ej läras och är rätt och god, om den också ej stämmer öfverens med antagna former. Den förbinder menniskor och har först gjort sällskapslefnaden möjlig. Men då denna sällskapslefnad sjelf allt mer invecklar sig, uppstår också ett nödvändigt behof att väl komma ifrån folk, utan att stöta, och man gör af höfligheten en konst. Det är ett slags skiljemynt i allmänna sammanlefnaden, som man för med sig, för att slippa ge intet eller förmycket. I England är den allmänna höfligheten i hög grad defensiv. Engelsk sed slår omkring hvar och en liksom en ring, innom hvilken han är fredlyst. Min plats i ett sällskap, mitt tal och svar, min tystnad, med ett ord: mitt behag, så vida det ej förnärmar andra, är här så respecteradt, som all annan rätt, och ingen menniska undrar om jag brukar det i att tiga eller tala. Derföre är det Engelska uttrycket för att ha roligt: att njuta sig sjelf (to enjoy one's self), ehuru tråkig denna njutning må förefalla den, för hvilken sällskapslifvet är lif i sällskap. Det allmänna vaktropet vid den ömsesidiga beröringen af dessa Engelska cirklar är: Hur mår ni? och det är ungefär allt hvad jag behöfver säga, för att här i landet gälla för en försvarligt artig karl. Hos fruntimmer har jag ej märkt någon annan skillnad, än att de tycka frågan vara nästan för kort, och derföre upprepa den sex, sju gånger efter hvartannat i ett andedrag. Vill man vara utförligare, så påminner man sig blott, hvad tid på dygnet det är. Man säger: hur mår ni denna morgon? hur mår ni i afton? hur mår ni i natt? (Ty natt säger man så snart det mörknar: man säger: jag skall gå på spektaklet i natt – soupera der och der i natt). Sådana frågor ljuda här så snart man träffas; stundom med det enda tillägg: jag är glad att se er. De kroppsliga höflighets-betygelserna äro lika enkle. Man bugar sig och tar af sig hatten för ingen, utom för ett fruntimmer. Männer hälsa hvarann med en nick, eller en rörelse på handen, eller ett handtag. Handtaget hålles här eljest mer i helgd än på andra ställen. Att skaka hand på en ovän, är ett tecken till försoning hvarpå man ger akt. Sjelfva orden i den nämnda eviga frågan, har sin märklighet: How do you do? betyder egenteligen: hur gå edra affairer? Så frågar en handlande nation, den samma, hvars charakteristik på en person är: Ho much is he worth? Hur mycket är han värd? nemligen hvad är hans inkomst? – Fransyskan, som är, eller var, ett hofspråk säger: comment vous portez vous? d. v. s. huru bär ni er? huru för ni er? lyckas det ännu för er att le välmåga då ni mår illa? att synas rik då ni är fattig? förnöjd då ni är dödligt ledsen? – eller artig emot mig då ni önskade mig för tusan? –

För öfrigt har denna förbehållsamma Engelska höflighet sin vackra sida. Vid närmare bekantskap bortlägger den sin stelhet. Den är i många afseenden förenad med en verklig grannlagenhet och äfven mildhet. Good-nature, välmening, trohjertenhet är hvad i en menniskas charakter en sann Engelsman alltid mest värderar. Och då här verkligen finnes mindre tillgjordhet och mer sjelfständighet än på många andra ställen, så är denna beskedlighet här mer sällan blott svaghet. I allmänhet råder en menskligheti medelkassens seder, som lär att akta all charakter och skona alla lofvärda menskliga känslor. Den yttrar sig på ett rent menskligt sätt, utan afseende på olikhet i stånd. Med hvilken ömhet talar ej min värdinna om sin piga, som af sorg blifvit mjältsjuk! Hon fruktar att hon fått ett brutet hjerta – (a broken heart) ett af de många betydelsefulla uttryck för känslor och lidelser, hvarpå Engelskan är så rik. Det är ett språk fullt af känsla. Derföre nyttjas der också ordet Kindness – välvilja, huldhet i högre mening för höflighet (politeness). – Derföre hör ock, hvad man kallar Malice, ej till Engelsk ton, – lika litet, som den af malice och coquetteri sammansatta jargon, som hos oss kallas Kurtis emellan könen, och som är grundad på qvinnoförakt. Jag talar alltid om hvad jag anser för medelklassens ton. Men huru ofta har jag ej, under mina smärre utflykter hittills, haft tillfälle att se den aktning, som Engelsmannen, äfven den obildade, i allmänhet visar könet! Den yttrar sig alldeles ej i språksamhet eller complimenter, utan i bevisande af allehanda små tjenster, som fast obetydliga, dock äro verkliga, såsom att sorgfälligt bjuda fruntimmer närmaste platsen vid elden, att ge dem rum in i vagnen om vädret är elakt, ehuru en persons tillökning för de medåkande förorsakar obeqvämlighet o. s. v. Och denna uppmärksamhet bevisas blott deras kön, utan bekantskap och med föga afseende på stånd. – Den minsta personliga våldsamhet för att afvärja oförskämdheter af den lägsta bland de varelser, som svärma ikring Londons gator och gränder, är farlig, äfven derföre, alt hvarje mansperson anser sig skyldig att taga

en misshandlad qvinnas parti.

Gentleman är det ord, som innefattar alla egenskaperna af Engelsk bildning och är svårt att öfversätta. Det är en charakter och den högsta. Derpå har man kungsord. I det Parlament, som föregick det så kallade Långa Parlamentet, lofvade Carl I Underhuset, "ej blott på en Förstes utan på en Gentlemans ord", att fritt få fortsätta öfverläggningarna om det blott ville votera subsidier. – Johnson förklarar Gentleman med en man af börd, ehuru ej af hög adel (a man of birth though not noble), en man upphöjd öfver mängden genom sin charakter eller sin ställning (raised above the vulgar by his character or post). Redan åtskilligt i denna definition är Engelskt och fordrar förklaring, såsom att Noble, Nobleman endast brukas om den högre adeln. Dessutom har character här en egen bemärkelse. Det betyder ej blott det inre värdet, utan dess aftryck i det yttre – i omgifning, opinion, anseende – allt detta är en mans character. En Gentleman är en person ej blott med en förmögenhet och samhällsställning, som skänker honom oberoende och ett visst öfverflöd i lefnadssätt. Denna titel innefattar äfven god uppfostran, sjelfständighet och frisinnighet så i seder, som tänkesätt, med ett ord, alla de fördelar, som en högre bildning medför, Rikdom och börd ge ej denna titel, men förstärka den. Man säger om en rik, äfven förnäm, men ohöfsad person: He is not a Gentleman. Ett mönster af lefnadsart heter; the perfect Gentleman. – Ibland yrken i samhället stämpla blott de till Gentleman, som fordra uppfostran, bildning. Man hör då till klassen, men kan personligen vara ett undantag, och tvärtom. – Köpmannen, the Merchant t. ex. hör genom sitt yrke dit. Småhandlanden – the Tradesman – hör genom sitt yrke ej dit; men uppfostran och seder kunna i båda fallen göra afvikelser från regeln. – I allmänhet är det lättare att säga hvad Gentleman icke är, än hvad han är. Det är t. ex. icke en man, som alltid och allestädes talar sanning, men en man som ej förnedrar sig till en osanning: – icke en man, som alltid blottar sin öfvertygelse, men en man som aldrig förnekar den. Du vet ej om han är en varm vän. Men du kan vänta att han är en ädelmodig fiende. Ja, ädelmod i fiendskap är företrädesvis Gentlemanly, hvad vi skulle kalla ridderligt. För öfrigt känner jag intet språk, i hvilket blotta ordet manly (manlig) har en så skön bemärkelse. Det innefattar ej blott tapperheten, utan allt hvad som är öppet, uppriktigt och välvilligt. – T. ex. att erkänna ett fel, är på Engelska manligt. Bemärkelsen af delta ord är en heder för Engelska charakteren.

Stoke Newington d. 16 Dec.

Jag har länge lofvat att säga något om de allmänna nöjena i London, dit jag från min nuvarande fristad så lätt kan komma alla stunder på dagen. Men hvad jag hittills sett ger knappast ämne för en roande beskrifning. – Det är ett omdöme, som jag hört af flera, äfven af Engelsmän, som länge vistats på fasta landet, att lefnadssättet der är gladare, lifligare, nöjena mångfaldigare än hos dessa öboer. Jag har hört dessa på fasta landet naturaliserade Engelsmän beklaga sig öfver ledsnad i sitt eget land. Och det är en anmärkning af många utlänningar, att de i munterhet och sällskaplighet ej känna igen sina Engelska vänner, då de träffa dem hemma ibland de andra Engelsmännen. Denna nation har ingen uppfinningsgåfva i roligheter. Det synes på det ringa antalet af hufvudstadens allmänna nöjen. – Det ofantliga London har ännu ej mer än två stora theatrar, och kan nöja sig (sedan Drurylane nedbrunnit) med en. Den ordenteliga gången af Engelska hemseder, gör ej heller detta land till en skådeplats för societet, som i den fordna Franska bemärkelsen också var ett allmänt nöje – nemligen allmänt, i motsats mot det förtroligare, enskilda umgänget, hvilket just har sitt behag derigenom, att hvar och en lemnar fart at sitt individuella lynne. Uti societeten föreställer man deremot ej sig sjelf, utan snarare en allmän person – modet i sin drägt, den goda ton i manér och språk. Man formar sig efter ett mönster. De högre kretsarna, som i Europa nu öfverallt likna hvarandra, må ha en liknande societet äfven här. Jag känner den ej. Nationen synes mig ha föga böjelse derför. Det är ock af bristen på smak för nöjen, och på uppfinningsgåfva i detta afseende, som han här får se luxen i sin råaste nakenhet, då den består blott i att kasta bort penningar, t. ex. i Vad, hvilket här kan kallas

ett national-nöje. Andra nationer förstå att bibehålla en slags måtta i det oförnuftiga. För Engelsmannens raka förstånd är detta en motsägelse. Hans deciderade charakter förer honom öfverallt vägen fram, så långt den räcker. I sjelfva verket om man är öfver måttans gräns och ej vill återvända innom den, hvilket menskligt sundt förnuft kan sätta måtta i omåttlighet, rimlighet i orimligheten? – Men just deri består civilisationens allmännaste missbildning; och dess förnuft är mig derföre ännu vedervärdigare än dess oförnuft.

Den del af sommarn och den höst jag här tillbragt, äro dessutom i afseende på nöjena en ofruktbar årstid. – Vintern, som i alla nordliga länder gör de stora städerna till samlingsorter för nöjen, prakt och förströelser, har allt för sent denna verkan i London. Den förnäma, rika och syssellösa verlden tillbringar genom ett besynnerligt val hösten och vintern på landet. – Att då är jagttiden, kan vara en orsak för Gentlemännen; för öfrigt far man då omkring till brunnar och badställen, och fortfar dermed till April, Maj, många till kungens födelsedag i Juni. Det är först då annat folk skulle vara glada att återse landet, som den vackra verlden åter synes i London, och först sedan den naturliga vintern lyktat, begynner här vintern af den goda ton. Capitlet om denna ton eller hvad man här kallar Fashion, är jag temligen okunnig i, men att sluta efter hvad en hvar måste finna, som någon tid vistas här, så är väl denna modets och capricens verld på intet ställe så distinct, så exclusif som här. Den tycks utgöra en särskild cast af menniskor. Att vara på modet är en titel, som fästes vid ens namn. Man läser i allmänna papperen om den och den Gentleman of fashion, om den och den Lady of fashion, liksom vore det en profession. Och man vet då strax, att denne Gentleman, att denna Lady i det minsta af sin drägt öfverensstämmer med rapporten i modejournalen i månaden. Man vet strax, att de äta sin middag ej långt förr än annat folk går till sängs, lägga sig ej långt förr än annat folk stiger upp, att det är deras skyldighet att om vintern njuta landets behaglighet och om sommarn stadens; och att de ej våga afvika från allt detta utan faran att förlora sin reputation, eller att anses ha öfvergifvit yrket. – O! här är en ypperlig ordning i allting! Man behöfver ej frukta, att uti ämbetsmannen, att uti köpmannen eller hans contorist, att i någon, som har något att beställa, här finna en petit-maitre. Ty denne sistnämnde har i sin väg så mycket att iakttaga, så många vigtiga pligter att uppfylla, att han omöjligen kan medhinna något annat. Man fuskar ej här i handteringen för hvarandra, såsom i Sverige. Man är ingen ting, man gör ingen ting till halfs i England. – Hvad som ej kan stå tillhopa, är här öfverallt verkeligen åtskildt. Sådant är rätt och tillbörligt; – och jag skulle väl à propos af Dårskapen vilja upprepa, att ett beundransvärdt sundt förnuft råder i detta lands seder. För öfrigt passar ej det fordna Franska begreppet af petit-maitre på en Engelsk varelse af fashion. Den senare synes lika tung och vårdslös, som man föreställer sig den förra liflig och utsökt, En sådan der Fashionable ser ut, som om han redan skådat alla verldens sju underverk, och, nu mera, erkännande i menskliga sakerna ingen ting värdt sin uppmärksamhet, vandrar omkring lik en lefvande uttydning af Salomos ordspråk: allt är fåfänglighet under solen. – Men för att från modet, som egenteligen ej är annat än method i ledsnad, komma till hvad man kallar nöjen, låtom oss tala om Theatern!

London har ej mer än tvenne stora Theatrar, som bägge innom kort tid nedbrunnit, och af hvilka blott den ena, nemligen Coventgarden, ännu blifvit återuppbyggd. Om sommarn spelas på ingen af dessa. I stället är då Haymarket i gång, och dessutom flera af lägre slag, der John Bull roas med Arlequinader och vidunderligheter. På Astleys ageras till häst: på Sadlers Wells ofta till sjöss, och jag såg ett stycke, som slutades med att nästan hela det spelande sällskapet samm om hvarandra. – På alla dessa ställen har alltid stycket interesserat mig mindre än åskådarne; ty dessa låta alltid ganska högljudt höra så bifall som missnöje. – Ingen menniska undrar här på att den, som betalar sitt inträde, också yttrar sin mening; men skulle någon allt för ihärdigt vara ensam i förkunnandet af sin, och derigenom störa pluralitetens nöje, så handhafver denna sjelf sin police och kör ut honom. Galleriet är i en Engelsk Theater en domare så vigtig som någon, och hvarje Dramatiskt arbete föreställer en patient, hyrd för plumpa experimenter af borgerlig jemnlikhet. Ingen ting är oroligare än Engelsmän såsom publik. Hvar och en af dem tror då fullt och fast, att han är kommen för att låta verlden höra af den berömda Engelska Friheten, och sparar sig ingalunda för det allmänna bästa. Hvad jag nu vill omtala är ett ibland bevisen derpå. Den nya theatern vid Coventgarden,

som åter uppstigit ur askan på den förundransvärdt korta tiden af nio månader, öppnades i slutet af nästlidne September. Ägarne funno för godt att öka inträdes-priserna, och sökte rättfärdiga detta steg inför publiken genom åberopande af sin dryga kostnad. Publiken påstod, att då deras privilegium är så godt som ett monopolium, de ej hade rätt att höja prisen på de theatraliska nöjena, som också vore en nödvändighets-vara. Ägarne lade sina räkningar inför en Comité af ganska ansedde män, ibland dem Directeurerne af Banken, och denna afgaf ett offentligt utlåtande, att den beräknade vinsten ej gick till 6 procent af capitalet. – Publiken påstod, att Comitén ej intagit den stora aflöning, som John Kemble, Englands förste tragiske acteur och en af de förnämsta delägare i theatern förbehållit sig och sin familj. Ett annat klagomål var, att i den nya theatern funnes så många privata loger, och man ropade högt mot den oförskämdhet, att i en Britisk theater ej publiken skulle ha tillträde till alla platser. – Följden blef, då theatern öppnades, att allmänheten stormade så att ej ett ord kunde höras. Jag var der flera gånger, och en mer helvetisk musik af hvissling, skrik, buller af skramlor, lurar, horn m. m. har jag aldrig hört. Jag har sutit bredvid gamla, tjocka herrar, som oförtänkt stått upp och blåst på barntrumpet, så att de blifvit röda i det feta ansigtet. Kemble framkallades, förklarade sig, återkallades och borthvisslades. Theater-Directionen försökte bruka våld mot ofoget. Det gjorde blott saken värre. Åskådarne mötte våld med våld. Man skrek högt öfver kränkningen af Engelsmäns rättigheter. Man öppnade subscriptioner för dem, som af policen blifvit dömda till plikt eller fängelse. Old prices (de gamla prisen) var allmänna ropet. Theaterns medhållare kallades N. P. (New Prices, nya prisen). Motpartiet tog namn af O. P. Man slog O. P. medaljer, att bäras om halsen, då man geck till theatern. Man hade O. P. näsdukar, O. P. hattar, O. P. mössor. Man hade en O. P. dans, som hvar qväll uppfördes på Paterren, derigenom att nian hoppade fram och tillbaka på bänkarna under rop af O. P. Man hade gjort en O. P. musik till denna dans. Jag har den. Den är med accompagnement af skramlor. O. P. är nu ritadt på alla väggar och murar i London. De handlande sätta ut stora plakater utanför sina bodar med O. P., i alnslånga bokstäfver. Tidningsskrifvare låta ropa ut sina papper med tillägg: O. P. för alltid. Det blef en riktig partisak. Pamfletter och carricaturer utkommo utan tal. Alla tidningar sysselsatte sig dermed, och jag har ej i mina dagar läst så mycket pro och contra och tillika så mycket om Engelsmäns fri- och rättigheter, som i detta ämne. Theatern öppnades hvar qväll för att bli skådeplats för samma oväsende. Directionen gaf ej efter. Acteurerne spelte, ehuru ej ett ord af dem kunde genomtränga denna storm af oljud. Publiken brydde sig ej om dem, såg ej på dem. Parterren vände dem vanligen ryggen. Man gick till theatern för att få träta och skrika. Man harangerade från loger och galleri – till och med qvinfolk försökte det. Och talen kommo andra dagen ordentligen i papperen, med samma utförlighet som i en Parlaments-Debatt, ehuru ingen kunde höras, der alla skrika. Men hvad man skulle anse för otroligt, är att publiken, i stället för att falla på det simpla rådet, att afhålla sig från en theater, med hvilken den var missnöjd, har allt ifrån d. 18 September i två månader hvar qväll fortfarit med samma oväsende. Charakteristiskt är, att larmet nästan alltid slutades med patriotiska utrop och afsjungande af God save the King. Clifford, en man af rang och ansedd advocat i London, blef för någon tid sedan arresterad på Parterren, för det han bar O. P. på sin hatt. Han förklarade att han blott gått dit, för att få det pröfvadt som en lagfråga, om ej en Engelsman hade rätt att yttra sitt omdöme i en theater, och bära O. P. på sin hatt eller hvar han behagade. Saken blef företagen i nästförlidna vecka, och Clifford under en ofantlig folkmängds segerrop af Juryn förklarad oskyldig, med rättighet, att få 5 pund sterling i skadeersättning. O. P. samlades då till en stor middag der Clifford presiderade. Kemble infann sig – gaf efter – och preliminärerna uppgjordes till freden, hvilken i går den 15 December firades i Theatern, med enthusiasm och ej mindre buller än kriget. – Öfver denna seger göra tidningarna den anmärkning (öfver hvilken jag ej behöfver göra någon) ”att den spheriska gnista, som lifvat Engelska folkets frihetskänsla, ännu ej slocknat.” I en tidning anföres ett omdöme ur den Fransyska Moniteuren: att Engelska regeringen, som nu mer än någonsin har att frukta folkets missnöje, troligen är glad, att theatern i Coventgarden kan bli ett ämne, för nationalt interesse, för hvilket det glömmer förlusterna i Spanien och skammen af expeditionen till Walcheren.

---

d. 17 Dec.

Några månaders besittning af den lilla pestilentialiska ön Walcheren, som blef en graf för så många tusende, är allt hvad England vunnit af sin stora utrustning mot Vliessingen och Antwerpen– 100 segel med 40,000 man om bord – den största, som väl ännu utgått ur Engelska hamnar. Då Lord Chatam återvände med oförrättadt ärende, regnade carricaturer i London. På en ser man Lorden, – såsom en annan Münchhausen – ridande i luften öfver canalen på ryggen af en gås. Han förer ön Walcheren med sig hängande i ett band om halsen. På stranden står John Bull färdig att ge luftseglaren en välkomma med en stor knölpåk. – Emellertid blifva ministrarne utan tvifvel frikända vid den pågående undersökningen i Parlamentet, och detta verkar ett djupt och allmänt missnöje, som begynner taga en ovanlig rigtning – nemligen mot Parlamentet sjelft, hvars reform högt yrkas. Fortfara de rådande att sätta sig emot all, äfven den moderataste reform i detta hänseende, så förstöra endera de England, eller sker det genom Demagogerna, hvilka kunna befalla öfver en pöbel, som här är farligare än på något annat ställe.

Orsaken till detta sista är till en del att söka i sjelfva Engelsmannens borgerliga dygder. Det inneburna sträfvandet hos enhvar i detta land är independence – en oberoende lott – liten eller stor – men egen. Man arbetar oaflåtligt derför, och med sträng hushållning. Man tillåter sig njutningar endast i mån af tillgångar, men nekar sig också ej de förra, då de senare ej fela. Man är i allmänhet så noga dermed, att vissa yttre tecken tillkännagifva med temmelig säkerhet gradationerna. Hos den unga man, som fattig skall göra sin väg i London, är det en Epok i hans lilla välstånd, då han begynner dricka vin till sin middag, – en annan ännu högre, då man får se honom åka i en elegant Gig o. s. v. – De, som nu genom olyckor eller eget förvållande helt och hållet tillbakakastas på denna, af så många täflande fylda bana, som känna sig stängda från all utsigt att förvärfva någon del i den allmänt eftersträfvade lyckan, förgrymmas och vända sig mot sig sjelfva, mot hela samhället med den djupaste förbittring. En Engelsk proletär är en fruktansvärd varelse. Olyckligtvis höra här stora klasser under denna benämning, och ökas genom ett fabrikssystem, som gör tusendes existens för dagen beroende af de minsta skiftningar på verldshandelns våg, och hvad det ock eljest må fabricera, skapar fattiga i förskräcklig progression.

London d. 20 Dec.

Ändteligen sedan freden var återställd på Coventgarden, njöt jag nöjet att der se Hamlet. Om det odödliga mästerstycket intet ord! Det synes mig för helt att kunna sönderdelas af förståndet. Blott en anmärkning ur ett friskt intryck! – Hur herrligt är ej hos Shakspeare det låga och löjliga användt! – hvilket fåkunnigheten vågat tadla, och en förskämd smak vämjas vid. Dödgräfvare-scenen t. ex. i Hamlet, – säkert en stötesten för mången konstdomare, hur förträfflig är den ej! hur nödvändig för det hela! Handlingen i stycket föregår i menskliga lifvets högre rymder. Det är en kungaslägt, som förgås. Döden skördar på olika sätt alla dess medlemmar. Hvilken constrast i allt detta mot det lägre lifvets lugn och liknöjdhet! Att frambringa denna, dertill tjenar Dödgräfvaren ypperligt. Han lefver bland förruttnelse. Likväl är han nöjd, och debiterar en plump och glad lefnads-philosophi ibland multnade ben. Det är ur naturen. Jag har ock sett den ärliga förnöjelsen i dödgräfvar-ansigten. Det måste höra till professionen. – Kembles spel, såsom Hamlet, röjde mycket studium, mycket förstånd, men, som jag tyckte, mer omdöme än känsla. Det är strängt och correct – kanske något för torrt.

Stoke Newington tredje dag Jul.

Julen har i England det gemensamt med den Svenska, att den är en familjefest. Föräldrar, barn, närmaste slägtingar tillbringa Juldagen tillsammans, och äta Roastbeef och Plumpudding;– en Kalkon synes ock höra

till högtiden. Julafton är här ingen högtid. Men då vi voro fem Svenskar tillsammans, föresatte vi oss, att ha vår Julgröt, och påminte oss allt hvad vi visste om Svensk kokkonst, för att göra vår goda värdinna begripligt hvad vi mente. Det var en ganska löjlig öfverläggning, hvars resultat blef en risgrynsgröt, så god, som man kunde vänta den af många kockar.

Vi betraktade vårt verk med välbehag, åto med ej mindre, och af höflighet eller smak förklarade värdinnan, att denna Svenska pudding ej var så elak. Derpå tömde vi våra glas till våra vänners välgång. – Huru lifligt kom jag ej ihåg dem!

I går skulle jag se Tragedien the Roman Father på Coventgarden, der den berömde Cooke (Kembles rival) spelade Virginias fader. – Han kom drucken med vaklande fart in på scenen, mumlade fram några obegripliga ljud och raglade ut på andra sidan igen, sättandes dermed sina barn, som skulle emottaga honom, intet faderligt exempel. – Hans roll måste läsas af en annan. Sådant har händt honom en gång förr: – och publiken har förlåtit. Jag hade sett honom förut såsom Schylock i the Merchant of Venice, hvilken roll anses för hans triumf. Han gaf den i stor stil. Men hans action var kastad endast på den tragiska sidan af Judens charakter. Det bizarra, det nationella deri, som Shakspeare så förträffligt uttryckt, vårdslösades.

Bath Nyårsdagen 1810.

Nyårsafton kom jag hit: afståndet från London är ungefär 18 Svenska mil. Vi foro i en så kallad Stage Coach med fyra hästar. Vagnen hade inuti blott plats för fyra personer, och vi tre hade betalt för alla platserna för att ha bättre rum. Ett fruntimmer, som varit nödsakadt taga sin plats utanpå vagnen, yttrade sin önskan att få det lediga rummet inuti, hvilket hon sluteligen erhöll, sedan vi makat undan våra knyten. Vi funno i henne en ganska interessant resekamrat. Hon sade, att ibland sällskapet på taket talet fallit på sällskapet inuti vagnen. Någon gissade att vi voro Irländare. Damen berättade, att hon förklarat det för omöjligt; hon vore säker, att om också fem Irländare hade varit i vagnen, de skulle ha gifvit ett fruntimmer rum med sig. Vi sökte på allt sätt godtgöra vår försummelse. Hon antog ursäkten och talade med både förstånd och liflighet. Hon hade varit på fasta landet, – äfven mycket till sjöss; hvaraf vi gissade det hon vore gift med någon sjöofficer. Hon talte med enthusiasm om Englands sjömakt. Hon hade varit ombord, då en Engelsk flotta på Holländska kusten gjorde sig färdig till batalj, (hvilken sedan ej blef af, emedan de upptäckta skeppen sedan befunnos ej vara fiendtliga). Innom tio minuter, sade hon, var allt klart till action: och jag har aldrig kunnat föreställa mig en sådan stridslust, ett mod, som det, hvilket i ett sådant ögonblick lifvar en Engelsk sjöman. Det är upplyftande att vara vittne till en sinnesförfattning, som tänker, att ingen ting är omöjligt – att våga och vinna: Valspråket för allt stort. Vi frågade om hon ej var rädd. Courage smittar lätt en Engelska, sade hon. – På hennes liflighet togo vi henne for en Irländska. Hon var det ej; men tycktes anse vår gissning för en compliment. Ingen ting, sade hon, kan vara angenämare, än en väl uppfostrad Irländare. Han förenar Engelsmannens liberalitet och uppriktighet och Fransmannens liflighet, med en nästan orientalisk fantasi och en egen nationell qvickhet och skämtsamhet. Om Skottarne dömde hon ej så fördelaktigt. Deras charakter tycktes i allmänhet stå lägre i Engelskt omdöme, än Irländarnes. Imellertid göra de i England lycka genom slughet, sparsamhet, ihärdighet. Man förebrår dem list. En Skottes bana i England från dräng till herre finner man ofta framstäld i carricaturer.

Bath är den bäst byggda stad jag sett – hel och hållen af sandsten, med många rätt vackra byggnader. Pulteney Street är en af de angenämaste man kan se. De så kallade Crescents – hus bygda i halfcirkel, såsom ett architektoniskt helt, omkring öppna platser – behaga ögat. Staden ligger på en ojämn grund – till en del på kullar, och utsigten omkring är stängd af sådana. Vi bo nära pumprummet, der man dricker af det varma vattnet, och der det drickande och badande sällskapet samlas om förmiddagen. Saisonen för detta är nu här i sin höjd. Vädret är ovanligt mildt. Vi ha i dag 14 graders värma efter Celsii thermometer. – Nyårsdagen är i

England ingen helgdag – om den ej infaller på Söndag: – derföre är ock idag Bal, som på en Söndag ej skulle tillåtas; ehuru den lär bli litet besökt, emedan Lady den och den har just i dag en Rout. Fasta landets nationer ha förenat Religion och nöje: – större andeliga fester äro folkfester: Söndagen både en andakts-, hvilo– och glädjedag. Här ej så. – I detta land har äfven glädjen varit en partisak. Carl I. förnyade 1633 sin fars edict, som tillät lekar och lustbarheter på Söndagen, för dem som bevistat Gudstjensten. De puritanske presterne nekade att läsa upp edictet och blefvo straffade med afsättning: de prester, som läste upp det, blefvo sedermera afsatte af det långa Parlamentet. Så har man på denna dag att minnas Englands borgerliga krig: Dess stränga utvärtes firande är ännu för en Engelsk allmänhet det företrädesvis utmärkande kännetecknet på en Christen. Ingen ting är tystare, dystrare, än en Engelsk Söndag. Den första erinran jag erhöll i detta land var, att det ej passade spela Fortepiano på en Söndag. Kyrkogång och promenad fylla här Söndagen. – De Engelska predikanternas språk är okonstladt, helt och hållet afhandlande och undervisande. Rhetorik i stil och uttal anses för profant; kanske just derföre, att Engelsmännen verkligen äga en profan vältalighet, och genom en större enkelhet vilja skilja den andeliga derifrån. Derföre läser i Engelska kyrkan presten äfven ur papperet, hvilket ej tillåtes i verldslig vältalighet. De mångfaldiga secterna deremot i detta land, nämligen de predikande, (ty man har ock tigande, såsom Qväkarne, i hvilkas gudstjenst, jag under två timmars tid ej hörde annat ljud än en nysning), närma sig deremot i värma och föredrag till den verldsliga talekonsten.

————

Bath d. 9. Januari.

I går var Master of Ceremonies’ Bal, hvartill man sade mig att öfver 2000 Billetter voro sålda. Den var högst brillant; ty det lysande af en bal, som af en rout, består i att man för trängsel ej kan röra sig. Man går blott dit för att tränga sig ett par gånger omkring rummet, fråga ett tjog bekanta huru de må och underrätta sig af dem, om de sett ett tjog andra bekanta, med tillägg: ”det är fasligt varmt!” ”hvilken gruflig trängsel!” o. s, v. Jag skulle kunna göra en lista på samma frågor jag hörde hundrade fruntimmer göra. – Och dessa obetydliga ord, med hvilken affecterad liflighet, med hvilken accent af vigt sades de ej! Ofta vände man i hastighet på den svanhvita halsen för att upprepa dem, liksom hade man glömt någon ting; och af det förtjusande löjet, som visade de vackra tänder, hvilka äro ibland Engelskornas behag, af den spetsigt lifliga blicken, skulle en åskådare kunnat inbilla sig, att de spirituellaste infall blifvit sagda. – Jag såg äfven vår fordna reskamrat, som ej var den minst vackra. Hela högtidligheten var en exposition. Jag har knappast sett ett så oslöjadt coquetteri, en så öppen affectation, ett sådant minauderi, en sådan upputsning af airer och ansigten! – Jag bestyrktes i min tanka om den Engelska ärligheten, som ej kan hjelpa sig, som måste ge flärd som flärd, dårskapen rent som dårskap, – som ej kan skänka en apparence, en ton åt något sådant. – De vackra illusionerna äro här rent borta ur lifvet. – Jag kan ej med dessa fruntimmers klädsel, – lika litet som med deras långa steg. Mina vackra medborgarinnor med oändligt mindre rikedom, förstå att pryda sig bättre. En hygglig Svenska sätter ingen klut på sin kropp, som ej bidrager att visa hennes utseende med fördel. Ingen tyranniseras så af modet, att hon ej lämpar modet efter sig. – Här ser man detta absurda tyranni i sin höjd: – Denna Fashion är blott ett snitt och öfver allt samma snitt. I allmänhet dansas förunderligt illa. De unga Engelsmännen äro i dansen såsom de unga björnar, – bilder af en godlynt otymplighet. Man säger mig, att det ej anses anständigt för en Gentleman, att dansa väl, emedan det smakar af profession.

————

London d. 21 Mars.

Några ord ur min dagbok för de hemmavarande! – Jag återkom hit den 20 Januari. Den 30de derpå följande hörde jag första gången Messias af Händel – utan jemnförelse det högsta tonkonstens verk, som nått mitt öra och glädt min själ. Jag har ej ord för detta intryck, så mägtig, så kysk, så öfverjordisk är denna musik. Jag

skall aldrig förgäta den verkan första chören på mig gjorde. Hedendomens philosopher lärde, att verlden var bygd efter Harmoniens lagar. Jag tyckte mig höra alla dessa ljudande krafter arbeta om hvarandra till frambringande af en verld. Sorg, glädje, triumf, andakt äro för evigt uttryckta i dessa chörer. Öfver Hallelujah finns ingen ting sublimare.

Man har ock så mycken respect för detta stycke, att vid första tonen deraf hela den stora massan af åhörare stod upp – alla männer med blottade hufvuden. – Jag har märkt detta flera gånger.

Sedermera i Concerterna på Coventgarden har jag hört mera af Händels musik, mest urval ur hans Oratorier, och nu lärt mig älska ej blott hans chörer, utan äfven hans Arier och Recitativer. Hvilken verkan göra ej dessa med det enklaste accompagnement, väl sungna! Man hör den största mästare i Harmoniens effecter, som kanske funnits, och likväl hos ingen mästare tydligare, att declamation och melodi är sångens teckning, harmonien dess colorit. Suddare – lärda eller ej – tro att man kan componera endast med coloriten. Färgen blir derefter. – Lefve Sången! Ingen ting går öfver en själfull sång!

Den 7de Februari var en annan epoch i mitt musikaliska lif. Jag hörde första gången Catalani på Italienska Operan. Gud ske lof, jag har ändteligen ett begrepp om Italiensk sång! Skulle jag försöka att sätta detta i ord, så vet jag intet annat uttryck derför än: ett vackert öfverflöd – ett verkligt öfverflöd, men skönt, emedan det kommer af rikedom, – liksom lärkan kastar sina tusende klara toner omkring sig i den klara rymden, – liksom sångfogeln på qvist, med yfvade fjädrar, sjelf, darrande af välljud, berusar sig i sina egna toner. – En skön och rik Italiensk sång är ett verkligt tonrus. Den nordiska Analysen kan ej användas derpå. Man hänföres och må criticera sedan. Denna ætheriska enthusiasm i sången går hos Catalani ända till Heroism. – Man har ej begrepp om en så praktfull bravoure. Hennes röst förenar i högsta grad styrka, vidd och behag. Alla svårigheter äro försvunna. Öfvervunnen svårighet är en förtjenst, som Catalani är öfver. Det är andan och lifvet i hennes execution, som är det förträffliga. Det är ej execution. Det hon exequerar, componerar hon; så fullt tyckes det vara hennes egendom och med en så lefvande originalitet öfverlemnas det åt åhörarne.

Hvarföre sjunger hon också ej alltid förträffliga saker? – utan så ofta mode-compositioner af obscura mästare med namn på mi och mo och ti och to? Det är ingen ursäkt att åberopa publikens smak, då man såsom Drottning i sångens rike kan befalla. Det är ej hon, som behöfde frukta, att icke förtjusa genom det förträffliga.

Jag har sedan hört henne oftare och tycker mig nu kunna urskilja något i glansen af denna talent. – Det stora och präktiga synes mer ligga innom hennes egentliga krets än det ömma. Jag har hört henne misstaga sig i fördraget af Händelska arier, – likväl ej alltid; – och hon synes vänja sig allt mer äfven vid denna slags enkla storhet. – Hennes utseende är ädelt och hennes action har samma charakter. – Jag har sett henne äfven på sjelfva theatern och i hennes rum der. Hennes figur förlorar ej på nära håll och hennes röst är äfven i tal ovanligt välljudande. Hon talte med en slags ledig öfverlägsenhet och en ädel liflighet, – syntes uttrycksfull och öppen i sitt väsende, sådan man älskar att finna konstnärs-charakteren.

Ack! om den sanna Italienska sången är det vackraste öfverflöd – hvad skall man då säga om den falska, om den härmade, – om dessa broderier, lärda på dagsverke? – om dessa coloraturer, som ha färg, såsom en som storknar? – Om hela denna fattigdomens möda, hvartill man bjudes på pinligt förhör? Nu först förstår jag rätt min afsky för allt detta.

Braham, Londons störste inhemske sångare, har en härlig röst, men broderar obarmhertigt. Huru har jag ej hört honom bortskämma arier ur Haydns Skapelse? Och dock kan han sjunga stort och enkelt. Jag glömmer aldrig hans föredrag af en aria med recitativ ur Händels Jephta: Deeper and deeper still.

Braham är en sann sångare i Engelsk smak – och derföre äfven stor favorit hos publiken. – Denna smak

söker i sången ej en i sig sjelf uttrycksfull melodi: den fordrar framför allt, att melodien skall vara enkel och angenäm för örat, men för öfrigt så obestämd, att inga sångarens prydnader kan bortskämma den. I detta afseende synes mig Engelsk smak i musik fullkomligt lik med Engelsk smak i målning. Det sinnligt angenäma, det behagligt colorerade, eller högst det ömma, det rörande är den skönhet man fordrar. – Strax ofvanom denna allmänning vidtager beundran för det blott konstfulla, som beundras i grader efter dyrheten. Charakter i konsten tyckes man snarast fatta såsom carricatur.

Likväl har man här de bästa åhörare man kan önska, så snart det är fråga om ett redan färdigt rykte, som blifvit erkändt i hvad sak som helst. Så hörde jag en gång en orgel-concert i Surrey chapel af den berömde orgelspelaren Wesley. Capellet var uppfyldt af menniskor, för hvilka han i fyra fulla timmar spelte, mest fugor af Händel och Sebastian Bach. Engelsmännen suto tåliga som lamb hela tiden.

Sir Joshua Reynoldt († 1792) räknas för stiftaren af den Engelska skolen i målning, och har kastat en glans af snille öfver det angenäma i hull och former, som utmärker den. Jag har blott sett några få af hans målningar, mest portraiter. De äro fulla af lif (spirit) och ha en blomstrande colorit. – För öfrigt har jag här varit omkring temligen mycket för en okänd främling af mitt slag. Jag har sett exhibitioner och samlingar, och vågat besök hos Artister, hvarvid jag blifvit med välvilja bemött. – Det comfortabla, det trefliga synes vara det mest älskade slaget af Engelsk målning. Den här naturaliserade och berömde Sweitzaren Fuseli har gjort ett steg åt sidan till det otrefliga – i målningar af gastar, troll och djeflar. – Det beundras ock. – Det samma gäller om de berömda, men fula målningarna af Barry i rummen tillhöriga Society for the encouragement of Arts, Manufactures etc. En af dessa målningar föreställer Navigationen. Flodguden Thames i sin char följes af de största Engelska Amiraler, – som simma omkring honom i Najaders sällskap!

Ett stort nöje måste jag ej förgäta att omtala. D. 22 Febr. besökte vi bildhuggaren Flaxman's Attelier, der vi fingo tillträde, ehuru vi ej träffade honom sjelf. – Många arbeten i verket – en ännu större mängd modeller af dem han utfört! Engländarnes böjelse för monumenter skulle göra detta land till en skola för konsten, om här funnes smak som det finnes penningar. – Här voro dock förträffliga saker. Vi sågo modellen till Nelsons monument. Hjelten står i en ädel ställning, hvilande på ett ankare. Britannia visar honom tvenne barn, klädda som sjömän. En enkel och skön tanka! Ett colossalt monument för Lord Howe skall äfven få sin plats i S. Pauls kyrka. Hjeltens figur i sjömansdrägt är högst lycklig. Han står vårdslöst hvilande, men det är en ofantlig styrka som hvilar. Det är idealet af en Engelsk sjöman.

– Det högsta jag sett i målning äro Raphaels Cartoner i Hamptoncourt: målningar (al fresco) ämnade till mönster för väfda tapeter, hvilka man ännu lärer se i Rom uthängda vid stora högtider. Väfnaden skedde i Nederländerna, hvarifrån Cartonerna kommit hit. De föreställa scener ur Frälsarens och Apostlarnes lefnad. Om compositionernas höga skönhet är ej värdt att en stympare såsom jag talar. Det samma må jag säga, om de bästa af de antika sculpturer, som jag sett i British Museum. Jag nämner, ibland mycket, blott en grupp af Bacchus och Ampelus – den förre en gudomlig yngling, den senare till hälften ett blomstrande barn, till hälften en vinranka: – en Diana och en Discobolus, bägge i kastande ställning, den förra med gudinnelust, den senare med ansträngning: – en Libera, hållande en Thyrsus öfver högra skuldran, en vindrufveklase i vänstra handen, vid hennes fot en Panther: – en Mercurius, sofvande på en klippa; en Cupido, som spänner bågen:– en Faun, en Satyr; – och, ibland framställningar af djur, en örn, och en grupp af tvenne lekande hundar, af hvilka den ena bi– ter den andra i örat.

Den 2 Febr. var jag första gången i Underhusets galleri, – Sessionsrummet är litet och utan all slags prakt.

Det blef likväl utvidgadt vid Unionen emellan England och Irland, då äfven Lorderna blefvo flyttade till ett beqvämare rum än förr. Äfven detta är ingalunda lysande; och man gjorde sig vid tillfället ej ens besvär, att förnya den gamla blacka thronhimmeln. De förenade rikenas vapen synes nybroderadt på det gamla sammetet. Vårdslösandet af ståt i all slags verksamhet här i landet är interessant. Att verka utan prål hör till denna nations charakter.

House of Commons, der, om man kommer några timmar innan ledamöterna samlas, man får se vaktmästarens pigor gå och städa, har snarare ett husligt utseende. Man ser ledamöterna, i stöflor och öfverrockar, med hatten på, sitta, halft ligga, såsom beqvämligast sig faller, läsa tidningar, prata sinsemellan, i fall debatten ej är interessant. Intet spår till militär. Af förseende kom jag under sessionen in i sjelfva rummet. En vaktmästare tog mig beskedligt i handen och sade, att ingen främmande här får gå in. Huset samlades kl. 4, då Talaren intog sin stol. Han satt längst fram i rummet i en stol, som liknade ett väggurs-foderal, ur hvilket hans stora hvita peruk framlyste. Denne Talare är den enda i huset, som aldrig talar, utom då han i kortaste ord gifver tillkänna något, som till husets ordning hörer; men till honom adressera alla de andra sina tal. Framför honom är ett bord, der tre Clerks eller skrifvare sitta. På bordet ligger hans klubba. – På båda sidor, med undantag af passagerna, uppstiga fem rader af säten – de till höger om Talaren utgöra de ministeriella eller så kallade skattkammar-bänkarna – till vänster midt emot sitter oppositionen. Huset blef ej talrikt besökt förr än fram emot kl. 8, då det satte sig såsom Comité till undersökning af Expeditionen till Walcheren och alla främlingar utvisades. På Galleriet hvisslades starkt vid denna tillsägelse. Detta rymmer omkring 150 personer. Der sitta Reporters, eller snabbskrifvarna för Tidningarna, genom hvilka Parlaments-debatterna komma till allmänhetens kunskap. Detta är egenteligen ej blott icke tillåtet, utan förbudet, men sker genom häfd. – Vid interessanta tillfällen vara debatterna hela natten till fram på morgonen, och det har händt en gång under min härvaro, att början af en Ledamots tal utdelades tryckt i den första morgon-tidningen (the Day, om jag rätt minnes), som utkommer kl. 6 om morgonen, medan Talaren ännu var på sina ben – (upon his legs) såsom det heter – d. v. s. ännu talade. Jag har några gånger varit tillstädes i Underhuset, men ej lyckats att få höra husets berömda talare. Det fordras ett Engelskt tålamod att här uppvakta. Man måste kl. 10, 12 på dagen vara i Galleriet för att få plats om något interessant väntas, och ofta sitta följande natten öfver, om man vill följa med. Då läser man hellre Debatterna om morgonen vid sin thekopp. Flere af Ministrarne såg jag första gången den 25 nästledne October, då den 50de årsdagen af Kung Georg III:s anträde till regeringen helighölls med Gudstjenst, illumination och framför allt med middagsmåltid. Ty man firar här i landet allt med en middag, man afgör allt vid en middag, man håller tal, hör tal, en middag har sin president, såsom Parlamentet har sin, och måltids-reglorna med skålar, orationer, tacksägelser o. s. v., äro så bestämda och helgade, som om de utgjorde en del af Engelska Constitutionen. Den subscriberade middag, vid hvilken vi voro tillstädes, hade blifvit tillställd af de förnämsta köpmännen. – Der såg jag Canning. – Han har ett högst interessant utseende. – Han hade då redan trädt ur ministeren, sedan oenigheten emellan honom och Lord Castlereagh, i anledning af den misslyckade Holländska expeditionen, föranledt d. 21 nästlidne September kl. 5 på morgonen ett envig dem emellan, i hvilket Canning blef sårad.

Hvad arbeta ej här Kronans tjenare! så kallas företrädesvis Ministrarne, – dagen om i sina ämbeten, – ofta natten öfver i Parlamentet! – Också slitas de opp i förtid. Så dog William Pitt. I allmänhet, huru tyst skötes ej i denna omätliga stad en sådan omätlighet af bestyr! Huru idkas ej handeln, handtverket med begagnandet af hvart ögonblick! – allt ting alfvarsamt, försigtigt – driftigt! Det finnes intet fjesk hos denna nation. I sjelfva trängseln på Londons mest besökta gator, ser man mångfaldiga bevis derpå. Se denna mängd af formän, väntande på hvarandra för att få fri genomfart, och åter denna mängd af fotgängare väntande på dem! – Det är ett lugn i all denna oöfverskådliga rörelse. – Jag är öfvertygad, att Engelsmannens fåordighet till en stor del kommer – om dagen af arbete, – om aftonen utaf behof af hvila. Engelskt arbete öfvergår

Svenskt begrepp. – Sådant hör till hemligheterna af nationers storhet.

Tyst är verkeligen denna nation med besked. Träd in i ett Caffehus! Der är som i en graf. Gästerna sitta som i bås, hvilka bås skiljas med plank och gröna gardiner, så att hvar och en har rum att ostörd njuta sig sjelf. – Den vackra verlden begynner nu infinna sig här med våren, och upplyser, tillika med solen, London på en tid. Hydepark hvimlar af promenerande. Jag försummar sällan att der tillbringa en del af min Söndag, på hvilken gå är det enda tillåtna nöje. En ström af menniskor är gjuten öfver vägen från staden till Kensingtons trädgård. De stryka fram och åter, tätt som på en myrväg. Bredevid gångstigen är en annan väg för ridande, och bortom denna ännu en annan för vagnarna. Första anblicken af denna mängd välklädda, ofta vackra menniskor (ty Engelsmännen kunna kallas ett vackert slägte), är grann, och skulle ge ett lifligt nöje, om hela denna massa gåfve något annat tecken till lif än den rörelse, hvarmed den vältas fram och åter. – Men nej! – man ser knapt en leende mun, man hör intet skratt, ej ett högljudt ord. Man hör blott det tassande ljudet af tusende steg i sanden, och ett sakta sorl af hälsningar emellan den menniskoström, som flyter fram och den som flyter tillbaka. – Det är en löpande hviskning af en half Engelsk mils längd. – Dertill den stora enformigheten! Det ena Equipaget synes, åtminstone vid första anblicken, ungefär likt det andra, – blott en krona utmärker Baronettens, Lordens eller den ännu högre rangen. Den ena Engelsmannen guppar fram på sin långhalsade häst, som den andra. Fotgångarne likna öfverhufvud hvarannan i drägt. Ej en gång en glänsande uniform sticker i ögat, då den Engelske Officeraren vanligen ej bär den utom i tjensten. Den lägre tyckes klädd som den högre. Äfven bodbetjenten och hans likar äro i sin söndagsståt. Och ett enda modets snitt tyckes ha skurit alla frackar, alla västar, alla stöflor. – Det fordras ett vant öga att märka de skillnader, som dock äfven i det yttre beteckna Gentlemannen. De äro. hvad drägten beträffar, i synnerhet, att det ena är efter det andra. – En hel och ren gröfre drägt stöter ej, – men allt som svär, – allt som är gentilt på fusk (shabby-genteel är termen). – En frack, finare än underkläderna, eller som ej hör till samma mode, som västen, – ett linne, som ej är det finaste och hvitaste möjliga: – allt sådant är tecken. – Sjelfva det sista, nyaste modet får, der allt annat är lika, en vigt såsom en ståndsskillnad, emedan det ej så fort hinner längre ner. – En vänd halsduk är ohjelpligt fördömmande, liksom en orakad haka.

Med all denna tystlåtenhet är en godtrogen nyfikenhet, ett charaktersdrag hos detta folk. Man kan ej gå på Londons gator utan att se prof derpå. Ett par personer behöfver blott stadna på gatan och visa synnerlig uppmärksamhet på någon ting, så komma strax flere ur den oupphörligt flödande folkströmmen till, och man får höra frågan: ”hvad är på färde?” (”Pray, Sir, What’s the matter”). – Jag såg i dag vid S. Pauls en sådan samling. Anledningen var en blind tiggare åtföljd af sin hustru, som satt på trappan utanför ett hus och gaf sitt späda, sköna barn di. Det hela var en tafla af djupt elände. En välklädd, ung och täck qvinna med sitt barn på armen, stadnade och såg på gruppen, och uttryckte för det vackra tiggarbarnet, hela det medlidande, som är så naturligt hos de barnkära Engelskorna. ”Hvilket sött barn!” (What a sweet baby!) utropade hon. ”Stackars!” (poor thing) o. s. v. Innom kort var en mängd menniskor samlad, som betraktade detta skådespel: en mjölkgumma med sina bägge ämbar, en fruktmånglerska med sin borika och sina korgar, tre, fyra bärare med sina tunga bördor på hufvudet, ett par bodbetjenter med varor i hand och pennan bakom örat – kolkörare, formän med sina långa piskor, flickor med askar och knyten, målarepojkar med oljekrukor, en mängd deras gelikar, som klefvo upp på nästa plank, judepojkar med gamla kläder, sluteligen alla i nejden stationerade tiggare, och ett antal välklädda personer af båda könen, som åtminstone stadnade ett ögonblick för att se hvad som var på färde. Allt för den blinda gubben och hans barn! – som emellertid skördade en hel hop halfpenny-stycken. – Man måste taga sig i akt vid sådana samlingar. – Ofta tillställas de af fick-tjufvarne, som i trängseln göra sin skörd. Sitter ens näsduk ute, då man går på gatan, så varnas man af den första hederliga person man möter.

———

Ännu ett drag från gatan! – Man har här method i sina trätor som i allt. En Engelsman skulle med oändligt förakt se ned på ett par Svenska bönder, som efter utösta skällsord okonstmässigt fölle hvarandra i håret. Boxningen är en konst, hvaraf elementerna äro allmänt kända. Så blir hvarje träta ett envig. Hopen slår en krets omkring de stridande och tillser att de ge hvarann rent spel (fair play). Den som ligger der får ej vidare misshandlas. Jag har sett qvinfolk, käringar boxas. På gatan lägger sig allmänheten i alla trätor. Jag har varit vittne till sådana med polisbetjenter, då de velat gripa någon.Folk har alltid samlats, – en slags debatt har begynts, hvarvid man ofta får höra rätt sunda anmärkningar. Om den anfallne förhetsar sig, säger polisbetjenten: ”käre, blif ej ond!” (pray, don’t put yourself into a passion!) – och strax derpå ett nytt kragtag och omsvängning! Jag har likväl aldrig sett folket taga parti på orätta sidan eller emot lag och billighet, – vidare än att de gerna vilja höra corpus delicti plaidera sin sak. Det är en viss ärlig köld och godhjertenhet i Engelska trätor. – Politiska passioner göra undantag.

———

Den fräckhet, hvarmed den otroliga mängden af olyckliga, lättfärdiga varelser här drifver sin handtering, förvånar en främling. De fylla, präktigt klädda, i synnerhet Lobbyn till alla theatrar. Många äro druckna, stiga upp på bänkarna, gallskrika, springa in bland hopen af karlar, skuffa och slå hvem de råka. Så ohöljd går qvinlig oanständighet i ett land, der anständighetens fordringar äro de strängaste innom den krets der de gälla. I detta afseende, som i alla andra, känner man ingen måtta bortom gränsen. Skiljelinien är i alla afseenden skarp. Med ett steg är allt förändradt. Den sämsta tjensteflicka blir bortkörd på en misstänka emot hennes seder, och ingen piga går in i en karls rum, innan han är fullkomligt påklädd. – Vi förvånas här öfver den öppna osedlighetens fräckhet. En Engelsman skulle kanhända ej mindre stötas öfver hvad man hos oss tillåter sig innom, hvad man kallar, anständighetens gränsor – t. ex. den vämjeliga kurtisen med uppasserskorna under måltiderna på Stockholms värdshus. – I allmänhet visa sig Svenskarna på sådana offenteliga ställen ej till sin fördel. Man tycks der anse det höra till saken, att taga på sig en stursk min och visa sitt förakt för höflighetens fordringar. – Jag har känt mesar, som sågo grymma ut på ett Stockholmskt värdshus; – liksom jag känner beskedligt folk eljest, som endast äro tyranner på vägar och stigar, mot bonden och hans häst. – Det finnes värdshusfasoner och reshumörer, som äro odrägligare än allt odrägligt.

———

Sidmouth d. 1 Juni 1810.

Den 26 Mars lemnade vi London och begåfvo oss åt vestra delen af England. Vi återsågo Windsor, dit vi för sex månader sedan redan hade gjort en utflykt. Utsigten öfver parken från slottets terass är herrlig. Vi ha sett en del af den kungliga familjen, så väl under deras promenad på terrassen om aftonen, som i Slotts-Capellet, hvilket den gamle kungen vid bönestunden kl. 7 om morgonen hvarje dag besöker. Hans timmar och stunder äro i den nya uppnedvända verlden ännu de gamla. Han ledde Drottningen – en liten ful gumma. De följdes af Hertigens af Cumberland resliga gestalt, samt af Prinsessorna Sophia och Augusta. Georg III. i sin lilla kortskurna, opudrade peruk och simpla blå, med kupiga, blanka knappar hopknäppta råck, ser ut som en ärlig Engelsk Farmer. Och hans verkliga ärlighet – också en talent, som duger för en kung! – hans enskilda dygder ha gjort honom kär för Engelska folket. – Jag kom än en gång till Bath. – Derifrån efter Avons stränder till Bristol: – en stor stad, en urgammal stad, en mörk stad, en ful stad (vissa delar göra dock undantag), nästan i alla afseenden motsatsen till det prydliga Bath. Men jag tilllägger: en idog stad, en rik stad, utmärkt genom mängden af sina välgörande inrättningar. Bristol var innan Liverpools uppkomst, den andra handelsstaden i riket. Man räknar invånarne till 100,000. Dess borgare äro ännu utmärkta för gamla Engelska seder. Värdshuset the Bush, der vi bodde, bekant för sin ålder, är till sin byggnad det gammalmodigaste och besynnerligaste jag sett. Vi ha besökt flera Manufacturer i staden, samt

Stenkolsgrufvorna i nejden, på en väg, hvars beskaffenhet påminte mig de sämsta af våra Bergslags-vägar. Grufvorna tillhöra Hertigen af Beaufort. Gruf-folket kallade oss Munsiörer, och tycktes anse Utlänningar och Fransoser för sak samma. Bredevid Bristol på nordvestra sidan ligger Clifton, hvars varma källor äro berömda, bygdt dels på kullar, som fordom buro Romerska läger, hvaraf några spår ännu synas, dels vid floden Avon, som här letar sig fram emellan höga, underligt formade klippor. Men äfven de bära bilden af den fruktbarhet, som på denna ö är så allmän och så behaglig, – till en del klädda af murgrön, eller höljda af träd, eller genombrutna af små, herrligt grönskande dalar. Dessas vackra grönska är läskande för ögat. Här är redan (d. 11 April) full vår. Träden löfvas, blommorna slå ut. Från höjden öfverser man Bristol och hela den kringliggande nejden. Jag har ej sett en mer romantisk belägenhet.

Den 12 April lemnade vi Bristol. Utsigten, på vägen till Exeter, öfver Bristol, öfver Avon med sina många segel, Cliftons klippor och byggnader, och det vackra landet är herrlig. Närmare Cross, som är första stationen, ser man hafvet och floden Savernes utlopp, men ock en mängd ödsliga kullar. Man märker sträckningen af dessa så kallade Downs, genom hela det öfriga Sommersetshire, af hvilket den södra delen från Taunton är ofruktbarare än något jag hittills sett af detta land. Vid Taunton kommer man först på stora vägen till Exeter. Landtfolkets hus äro af ler, gödsel, halm och resverke. Vid inträdet i Devonshire blifva kullarne tätare, ojemnare, högre, vägen backig. – Vi mötte många ridande, stundom två på en häst. Qvinfolken ha röda kappor och svarta mössor. Landtfolket är höfligare än närmare London. Karlarna hälsa med hattens aftagande: qvinfolken niga för den resande. I allmänhet äro deras boningar ej sådana, att en välmående Svensk bonde skulle vilja byta med dem, och jag har ännu ej sett någon Cottage, ej en gång någon smärre Farm af ett så trefligt utseende, som Böndernas hus i min provins. Från den höjd, vid hvars fot Exeter ligger, har man en utsigt af flera Svenska mils omkrets, – rundt omkring sig det kulliga, pittoreska Devonshire, hvars sista höjder förlora sig i ett blånande fjerran, – nedanföre den hyggliga staden med floden Exe, som genomskär dälden, – längst fram hafvet, hvari floden med vidgadt lopp förlorar sig.

Exeter, hufvudstaden i Devonshire, är en vacker stad, – man skulle med 20,000 invånare kalla den en stor stad i Sverige, – i det behagligaste läge mellan höga, herrligt grönskande kullar. – Det var Söndag. Jag följde med folket vid aftonsången in i kyrkan. – England har bibehållit mycket af den gamla kyrkomusiken. Vid hvarje Cathedral-kyrka (och här är en) finnes en choeur. Chorgossarne äro klädda i hvita linnekåpor, med kragar, liknande våra prestkragar. Drägterna äro ej de vackraste, men gossarne äro det alltid. Du har förr hört mig berömma Engelska barns täckhet. Skaparens låf kan ej komma ur vackrare munnar. – Engelska Liturgien har nog många repetitioner. För öfrigt innehåller den ett förträffligt urval af herrliga och för Gudstjensten lämpliga Bibelspråk. Engelsmännen ha genom religionen äfven helgat minnena af sina märkliga historiska skiften. Årsdagen af krut-conspirationen år 1605, af Carl I:s död, af Carl II:s restauration, Wilhelm III:s anträde till regeringen firas alltid. Bönerna, anbefalda för dessa tillfällen, äro passande, enkla och rörande. – Domkyrkan i Exeter är en gammal, vördnadsbjudande byggnad. Ljuset genom de höga målade fenstren ger en egen högtidlig dager i dessa resliga hvalf. England är rikt på monumenter af göthisk byggnadskonst, många väl bibehållna, andra sköna äfven i sina ruiner, omslingrad, som denna förgängelse är, af murgrönans svällande rankor. Du kan ej tro hur väl det ser ut. Det är den vackraste krans kring ålderns hjessa.

Vi blefvo i Exeter öfver Påskhelgen, och gjorde derifrån en utflykt till Dawlish, ett badningsställe af den vackraste belägenhet, som under de nästförflutna åren blifvit en tillflyktsort för lungsigtiga. På kyrkogården sågo vi flera enkla minnesvårdar efter dem, som fallit tidiga offer för denna sjukdom. Consumtion (lungsot) är den mask, som så ofta gnager ungdom och skönhet i England. Kyrkogården var omgifven af lummiga träd, en bäck sorlade i deras skugga. Vid stranden är en promenad utmed de höga sandstensklipporna. Den lösa stenarten har af vågen blifvit formad i underliga skepnader: den har gräft hvalf och rest pelare.

Min reskamrat var förordnad att njuta Devonshires milda luft vid något badställe å kusten. Vi valde

Sidmouth, för få år sedan en fiskareby, nu en liten nätt stad i en täck dal, för sitt vackra läge och sina sjöbad mycket besökt. Vi blifva här någon tid – i temlig enslighet; ty den egentliga badtiden begynnes först med Juni.

Vi bo ej fyrtio steg från sjön. Fiskare, som laga sina nät eller sätta ut sina båtar, barn, som roa sig på stranden, äro nästan det enda, som ännu upplifvar utsigten. Jag betraktar ofta dessa barn, som leka med hafvet. Deras lek är att springa efter och fly för den ömsevis på den släta stranden stigande och tillbakafallande vågen. Hvar och en sådan omvexling utmärka de med ett stort anskri och finna den högst nöjsam. Äfven här firas den 1 Maj, ehuru ej med eldar på höjderna, såsom i vissa trakter af Sverige. Men Majstången, som man hos oss först blomsterpryder midsommars-afton, hör här verkligen till den 1 Maj. Barnen bära omkring små majstänger, klädda med blommor. Postillonerne pryda sina hästar med löf och sig sjelfva med bandrosor, skänker af deras kärestas hand.

Devonshire anses för en af de minst dyra provinser i England. Landet är så kulligt, att Farmers finnas, som ej på hjuldon kunna hemköra sin skörd, utan föra den på hästryggen. Deremot är jorden lätt att arbeta. – Flera vackra landtställen finnas här i nejden. En Engelsk Landtgård på sin sammetsgröna tapet, i hvilken de hvita sandgångarna orma sig kring lummiga träd, är den angenämaste bilden af Engelsk Comfort.

Lånbibliotheket förser oss med böcker, tidningar, carricaturer. John Bull gör sig lustig öfver Napoleons nya giftermål. Det höga paret föreställes i sin söta sömn. Men måttet på sängen är taget efter den kortvexta hjeltens längd, och utom sängbrädet sträcka sig ett par ben af Österrikiska huset.

Från London besynnerliga tidningar! Den bekante Sir Francis Burdett, den ifrigaste och en af de skickligaste förfäktarne af Reformens grundsatser, sitter i Towern-fängelset på Underhusets befallning, emedan han nekat Husets rätt att arrestera någon för hvad som kallas brott mot dess privilegier. Han yrkade, att sådant borde höra under lagen och domstolarna, och har derföre sjelf blifvit dömd till fängelse på behaglig tid, af samma Hus, som deri sett en kränkning af sina privilegier. Han nekade äfven i afseende på sig sjelf lagligheten af denna domsrätt, beslöt att ej lyda, och stängde blott porten på sitt hus å Piccadilly-gatan i London, der han bor. – Parlamentets privilegier äro obestämda. Man har häfd, men ingen lag på Underhusets rätt, att genom sitt blotta votum arrestera. De, som skulle verkställa befallningen, tviflade om den gaf dem rättighet att bryta in i huset. Saken gjorde det största uppseende. – Folket kom i häftig rörelse, troppar drogos till London, flere tusende man. Polisen stod i två dagar, tropparne stodo i två dagar, hela Londons allmänhet stod i två dagar utanför den stängda dörren, alla villrådiga, – utom allmänheten, som på det lifligaste yttrade sitt deltagande för den oförskräckta Baronetten. Ministrarne rådfrågade Kronans Advocater, de skickade slutligen att fråga Domrarna, som nu voro stadde på sina Circuits eller Tingsturer, om råd i detta betänkliga fall. De sistnämnda gåfvo slutligen det yttrande, att de trodde sjelfva inbrottet kunna försvaras, men att, om motstånd skedde och derunder någon dödades, ingenting hindrade att de, som verkstälde inbrottet, lagfördes för begånget mord. På denna fara slogo Polisbetjenter ut ett farstugu-fönster i Sir Francis Burdetts hus, gingo in och funno honom vid frukostbordet, åhörande sin lilla son explicera det gamla Engelska Frihetsbrefvet Magna Charta. De förklarade honom för sin fånge. Han förklarade sig vika för våldet och escorterades af hela krigsmakten till Tower, der han nu sitter. – Se der ett exempel på den Engelska regeln: Every Englishman's house is his Castle – "hvarje Engelsmans hus är hans fästning!"

Jag spelar piano, componerar, läser. – Walter Scott är nu den populäraste poet i England. Nyss läste jag hans Marmion och Lay of the last Minstrel – den senare i tionde upplagan. De behaga mig mindre än jag väntade. Det är en Arabesk-Poesi.

————

”Det är märkeligt, att de bästa historiska verk äro alster af sinnen, hvilkas energi egenteligen skulle egnat dem åt politisk verksamhet, men som, stängda derifrån, i stället öfvat sin förmåga i berättelse” – säger Dugald Stewart – i den berömde Robertsons biographi, som jag nyss läst. – Om så är, hvad skall det blifva af mina Historier, om hvilka jag stundom drömmer?

Så långt dessa utdrag! – Jag återkom till fäderneslandet efter ett års frånvaro, nedstämd, missnöjd med mig sjelf. – Denna länge hemligen närda sinnesstämning hade nått en höjd, som i verkeligt nödvärn återgaf min själ sin spänstighet. I Sept. 1810 i Stockholm kom jag att kasta ögonen på Svenska Academiens prisfråga för året: om inbillningskraftens verkan på uppfostran. Jag skref svaret i en väns rum, innom fjorton dagar, och med så få ändringar, att sjelfva conceptet (hvilket tiden ej heller tillät att renskrifva) kunde inlemnas till Academien, som belönade mitt försök med sitt stora pris. Besynnerligt nog har jag aldrig återläst denna skrift. Men äger den något af den sinnesstämning, hvari den författades, så måste den bära vittne om en kraft, som begynner känna sig och deraf har sin glädje. – Vid samma tid läste jag Bibeln och en del af Luthers arbeten. Frukten deraf var den lilla skriften: Om falsk och sann upplysning med afseende på Religionen. Kort efter stiftades det Göthiska Förbundet af några mina vänner. Jag föreslog utgifvandet af en Tidskrift och skref Första Häftet af Iduna, i hvilket mina första poemer, Vikingen, Odalmannen, den siste Kämpen, den siste Skalden infördes och vunno bifall. Sluteligen återvände jag till Upsala, der Doctor Fant under min frånvaro hade kallat mig till Docent i Historien, och hvarest min offenteliga verksamhet, såsom hans vicarius och sedermera efterträdare, skulle taga sin början.

Mina första historiska föreläsningar, ehuru de inför en blandad publik gjorde lycka, vittnade mer om fantasi och känsla, än förstånd och insigt. Jag har lärande lärt. Det är ett fel: kanhända ock en fördel. Hvem är utlärd? Jag har förmärkt, att det är slut med dem, som tro sig vara det. Och detta slut passar ofta rätt illa till en början åt en sträfvande ung– dom. – Men har jag här betecknat fantasiens och känslans öfvervigt såsom ett fel i vetenskaplig framställning, så må ej förtigas, att jag äfven betalat min gärd åt en annan förvillelse, som tillhör förståndet, eller en med dettas namn sig sjelf bedragande fantasi. Jag vill till en början utmärka denna förvillelse genom sitt resultat. Resultatet är det sjelfgjorda sammanhanget i sakerna. Sjelfva operationen kallar man ock att construera. – Då jag ifrån philosophi och poeteri kom in i Historien, och derföre i början äfven egnade synnerlig uppmärksamhet åt hvad Philosopher och Poeter i och med den samma beställt, så hade jag ej ringa böjelse för nämnde luftslotts-byggeri, liksom ej heller ringa färdighet derutinnan. Jag blef den tiden så bevandrad i professionen, att jag nu, (liksom frimurarne sins emellan), genast känner adepterna på vissa tecken innom första sidan, hvaraf merändels följer, att jag icke läser de följande; såsom i går hände mig med ett profstycke af den berömdt Berlinske Professoren Gans's berömda Föreläsningar i den aldranyaste Historien. – Sammanhang! – Hvad är kosteligare, nödvändigare? Ja! men sakernas eget. En glimt af detta är lycksalighet, – men endast belöningen för långvarig möda. Den, som närmar sig till tidens susande väfstol, finner snart, att ej här allt går så trådrätt efter vissa formler. Flit, försakelse, ödmjukhet, rent sinne äro för Häfdeforskaren ej mindre nödvändiga än för Naturforskaren, ja mer. Han kan lika litet skapa sitt föremål. Han har att göra med ej mindre verkliga verkligheter. Men de äro af ett högre slag. Också vågar jag säga, att ingen ting så öfvertygat mig om sakernas gudomliga kärna, som den rigtning min vettgirighet allt mer tagit på den skarpaste verklighet, i all sin höghet, litenhet, ljufhet, bitterhet, med ett ord: i all sin sanning. Den lösa, luftiga skönheten har för mig förlorat sitt behag. Jag söker den bundna – (i den mening, som Naturforskaren talar om den bundna värman) den i tingen förborgade. Det är det Ideal, som det lönar mödan att eftersträfva; och jag tror mig ha erfarit, att till dess finnande man ej bör

titta i vädret, utan snarare se sig väl för fötterna.

Ett har förblifvit från min poetiska ingång i Historien. Jag interesseras blott af det menskliga deri – charakterer, seder, lagar, samhällsförhållanden; – allt, äfven det minsta drag, i bilden af ett menskligt tillstånd är mig naturligen vigtigt, och jag skyr ingen möda att uppspana det. Hvad som ej låter bringa sig i ett sådant sammanhang är mig likgiltigt, tills vidare. Det nakna factum existerar för mig ej. Jag har öfveröst mig med sådant, af plikt. Det är som att slå vatten på gåsen. Det fastnar ej. Det menskliga samhället i alla sina likheter och olikheter, under särskilda odlingsgrader och omständigheter har alltid varit mitt älsklingsämne. Det närvarande, det förflutna, allt är mig i detta hänseende interessant. Jag är derföre äfven en bland de största läsare af Resebeskrifningar och har varit det från min barndom. Med hvilket nöje genomgick jag ej, redan då, Ödmanns Sammandrag af så många resor! Denna och annan sådan läsning kom mig sedermera väl till pass, då jag gjorde personlig bekantskap med deras berömde författare. Jag vågar säga, att jag bestod ej illa i våra samtal. Denne ovanlige man ägde och äger min beundran. Hela den synliga naturen låg för honom klar, som i ett solsken. Blicken för de naturliga tingens egenheter och skillnader var honom medfödd. Hans snille låg i ögat. Det emottog ej blott, det gaf ljus. Derföre var allt hvad han läste för honom lefvande. I den fria naturen hade han endast lefvat i sin ungdom. Han tog bilden med sig innom de fyra väggar, som sedan blefvo hans yttre verld, så frisk, som hade den varit från gårdagen. Med honom slocknade ett ljus.

Jag skrifver ingen lefvernesbeskrifning. Ändamålet af denna skrift är att låta pennan löpa, till förströelse efter en nyss slutad afdelning af ett mödosamt arbete.

Fortfarom således att skrifva utan method! hvarvid det fägnar mig, att det så kallade Företalet här råkat komma in midt i boken. – Det är redan en oordentlighet. – Genom en annan vill jag nu öfverhoppa ett tiotal af år.

I slutet af året 1824 och början af 1825, hade jag genom stillasittande ådragit mig en temmeligen svår sjukdom. Man rådde mig att egna den följande sommaren åt en resa. Denna, i början ämnad att inskränkas innom fäderneslandet, blef genom vänners deltagande och sällskap utsträckt till Danmark och en del af Tyskland. Efter att ha besörjt utgifvandet af 1 Delen af Svea Rikes Häfder, afreste jag i slutet af Juni månad 1825, och kände åter vederqvickelsen af att med friska sinnen njuta naturen. Följande utdrag ur bref till min hustru och andra anteckningar må vittna derom!

Askersund d. 28 Juni om morgonen.

– Härifrån begynner således vår brefvexling under mina in– och utländska resor denna sommar. Början synes ej lofvande, hvad stora märkvärdigheter beträffar. Men Historien vittnar, att de största saker esomoftast utgått ur ett ringa upphof. Så kan det äfven gå med mig, med min resebeskrifning, ja med Askersund sjelf. Den lilla staden har ett ganska vänligt läge, och vägen hit från Wretstorp är mycket vacker. Från Örebro till inemot sistnämnde station, ser man blott slättlandet, begränsadt i vester af de blå Kihlsbergen, i söder af Tivedens skogshöjder – liksom bräddarna af den talrik, på hvilken pannkakan Nerike är utbredd. – Inemot Wretstorp begynner öfvergången från låg- till höglandet, och denna är här, liksom nästan öfverallt, särdeles vacker. Från en backe ser man på en gång den sköna Wiby socken omkring en insjö, i hvilken små lurfviga öar äro kastade, som blomsterqvastar, och hvars stränder prydas af lummig löfskog och trefliga gårdar. Ifrån Wretstorp passeras Tiveden – denna gamla gräns mellan Svea och Götha – en skogbevext berg- eller rättare höjdsträckning, nära af ett par mils bredd. Vägen är backig: utsigterna Vermländska. En mängd små vatten ligga spridda emellan de löfprydda kullarna. Trakten kring Snaflunda kyrka är i synnerhet täck. Rönnblommorna voro i detta högland ännu ej utspruckna, ehuru redan innan vår

afresa i det så mycket nordligare Upsala.

———————

Linköping d. 29 Juni.

Hit kommo vi i qvälls kl. 10. Jag bor på gästgifvargården, der jag vid ett åt torget öppet fenster på morgonen skrifver dessa rader, och skall fortsätta min berättelse. Här är Linköpings Permässmarknad, och halfva Östergylln surrar utanföre, såsom en ofantelig bisvärm. Allmogen är glad och treflig. Qvinnfolkens rutiga hufvuddukar emellan karlarnas svarta hattar samt diverse häst- och ökhufvuden, gifva det alldeles fullproppade torget ofvanifrån utseendet af en brokig matta. Jag beklagar blott att jag kommit i de fatala långråckarnas land. Det är en ful drägt.

Gårdagen var nöjsam. Först besågo vi det mycket omtalda Stjernsund. Byggnad och belägenhet presentera sig förträffligt redan från Askersund. Men byggnaden är i mitt tycke en af de skönheter, som må ses på afstånd. Ideen borde väl varit, att bygga en landtlig Villa i charakteren af en smakfull, osökt täckhet, lätt, glad och, om jag får säga, gästfri. Men denna sista egenskap, uttrycker, näst en hederlig värds glada ansigte, ingen ting så i ett hus, som ingången. Hvad slår här genast ögat? – att det är ett hus, bygdt på skryt. Man ser en kostbar och stor granit-trappa, med tvenne stora, ändamålslösa utsprång, som, i stället för att inbjuda vandraren, liksom hota honom, om han ej vill hålla rätta vägen: denna tunga trappa åter nedtryckt af fyra stora pelare, – och sjelfva den nätta byggnaden förlägen dragande sig tillbaka för hela denna gravitetiska utanskrift. Du ser huset – ett appendix till porten – liksom en medelmåttig syssla står flat bakom en präktig titel. – Är det för mycket trappa utanpå, så är det alldeles för litet deraf innantill.

Hvad gör ej en glad, fri uppgång? – Här är sparadt och utanföre slösadt. – Jag är ingen kännare. Men proportionens gudomliga lagar äro inneburna i ett väldanadt sinne; och emot dem förbryter sig ingen konst mindre ostraffadt än Byggnadskonsten, den solidaste och sublimaste af dem alla. Den som vill, så vidt menskliga svagheten medgifver, föreviga en dumhet, bygge ett grannt och fult hus!

Emellan Askersund och gästgifvaregården Rå, far man på färjor öfver tvenne sund. Hela vägen går för öfrigt äfven häröfver den höjdsträckning, som skiljer Svea och Götha. Jag är kär i allt hvad jag hittills sett af det senare; – och jag ser det i sjelfva verket för första gången. Jag skäms deröfver, när jag tänker på att jag är och vill blifva Svensk häfdatecknare. Allt hvad jag i den nu utkomna delen af Historien sagt om Götharikes naturliga beskaffenhet är tillsammanläst, tillhopafrågadt. Jag hoppas den korta uppsatsen derom är utan väsendtliga fel. Men jag måste åskådligen studera Götharike, denna herrliga, förnämsta skådeplats för vår medeltids Historia.

Såsom sagdt: – vägen till Rå var vacker, och blef ännu vackrare, sedan solen bröt fram, efter en häftig, med hagel blandad regnskur. Den var mig, i mitt kusk-ämbete temligen obeqväm, så länge den varade. Men när är naturen herrligare än efter ett sommarregn? Den tyckes då vara en enda doftande blomkalk. Välluktande ångor andas från djup och höjd. I de lätta dimmor, som uppstiga ur klyftorna, tycker man sig se Bergråens florshufvor titta fram: lärkor, trastar, och hela det söta packet af skogens små skrikhalsar jubilera i den första solstrålen, liksom rusiga af förtjusning, och sjelfva skjutsmärrarna spetsa öronen, frusta och tyckas njuta af att med vidöppna näsborrar insupa den milda, balsamiska luften. – Uppkommen på höjden af en backe, skrek jag till af glädje. Den stora blånande Vettern, som hittills blott uppenbarat sig i smärre sund och vikar, låg i hela sin prakt för mig. Vi hade den nästan ständigt i sigte ända till Motala, der anblicken på afstånd af det gamla Wadstena och Omberg förhöjde utsigtens skönhet. Vettern är en gudomlig sjö, och har mer majestät i sig än alla Öst– och Vestgötar tillhopa, vid hvilkas fötter han hvälfver sin klara våg.

Emellan Rå och Nykyrka kommer man in i Östergylln och passerar Medevi, som vi besågo. Stället syntes mig ej svara mot sitt beröm. Motala ligger herrligt och är säkert innom femtio år en ej obetydlig stad, som

har anlagt sig sjelf, såsom städer bäst anläggas. Man märker, att Motala ström näres af Vetterns klara bölja. Jag har aldrig sett ett genomskinligare vatten. Det synes likväl ej fullkomligen ofärgadt, utan har en blick stötande litet i blågrönt, såsom brottet af den renaste is. – Detta skimrar i synnerhet fram, der det porlande och småskummigt bryter sig öfver den steniga grunden. Det får då en den aldrabehagligaste teint, som jag aldrig så observerat i naturen, men väl i Fahlcrantz' taflor. – Jag kunde ej se mig mätt derpå, under det vägen följde den herrliga strömmen, hvars vatten gaf reflexen af strandens lummiga träd, en egen skär färgskiftning. Aldrig har jag sett en bölja värdigare att bada de skönaste Najaders snöhvita lemmar. Jag tror nu på flodgudar och gudinnor och alla hedendomens vattenfödda täcka gudomligheter. Min tro sökte dem förgäfves; men vackra mjölnarflickor, som i floden tvådde sina fötter, voro dock något. Vid Motala är fullt af qvarnar och sågverk: hela anblicken högst vänlig, såsom alltid der mensklig flit gladar upp en skön natur; hvilken deremot ensam är enslig, och, åtminstone för min känsla, har någonting djupt melankoliskt. Vid Motala går Götha kanal i Vettern. – Man reser till Husbyfjöl (följ mig på kartan!) i början med kanalen på ena sidan och floden på den andra. Strömmen ligger djupast, vägen något högre, kanalen högst. Blir den en gång lifvad af flygande segel och vimplar så ser man dessa här öfver sitt hufvud. Götha Kanal är ett storverk. Maken till arbete har jag ej sett: murar, som vore de hopvexta, slussar, som vore de helgjutna! allt gjordt med den yttersta omsorg, med denna renlighet, varaktighet, dugtighet, som i menskliga verk äro likså glädjande, som flärden, slarfvet, skrytet vidriga. Vid Borenshult (der kanalen går ut i sjön Boren) såg jag arbetet i full gång. Alla verktyg, allt ifrån skottkärran och stenhuggarens slägga, äro bättre gjorda, än jag förr sett eller märkt. Af allt är något att lära. Det kan man kalla ett technologiskt institut, som håller målet!

Ej långt från Motala såg jag som hastigast kanalarbetets verkstäder. Ett enda behagade mig ej. Då jag ämnade gå in i verkstaden för det finare smidet, möttes min blick öfver porten af en bokstafverad tafla tillkännagifvande, att utan vederbörligt tillstånd ingen här fick tillträde. Det var den första Svenska upplaga jag sett af detta No admittance here! etc. som så ofta i England tillbakastötte mig. Jag är ingen kännare. En vandrande Gesäll hade bättre rättighet att här se allt utan hinder än jag. – Ett par Engelsmän voro på stället.

Vägen till Husbyfjöl går utmed stränderna af den vackra Boren, genom ängar, beväxta med Ek, Alm, Ask, Hassel och alla slags nordens löfträd. Öfver sjön ser man det vackra Ulfåsa. Från Husbyfjöl till Berg passerades kanalen. Vid Berg, der den går ut i Roxen, voro flera slussar färdiga. Calmare Regemente arbetade vid kanalen, ett vackert och höfligt folk, med hvilka det var mig en glädje att tala. Liksom en hederlig Svensk Officer, som varit med i verlden, vid mognare år är ett det vackraste specimen på Svenska national-charakteren, så är äfven Svenska soldaten den vackraste upplagan af Svenska bonden. Den senares naturliga välvilja får hos den förra ett mera förekommande och städadt uttryck. – Ifrån Berg och redan förut, ser man Linköping midt på den rika Östgöthaslätten – med mycken afvexling af skog och vatten, och derföre trefligare än den Upländska. – Gud välsigne dig och mina små! I hvarje förgät mig ej på vägen har jag tyckt mig se allas edra blå ögon blicka kärligt emot mig.

Lund d. 7 Juli.

Vi lemnade Linköping den 30 Juni efter middagen och tillbragte aftonen och natten på Solla. Mycket godt folk, vänliga, glada, gästfria! A***s fästmö tog emot oss. – En rätt täck blondine, med mycken enkelhet i umgänget, som är ett behag till. A*** och S*** göra sällskap till Köpenhamn.

Den raka pilplanterade vägen förer dig vidare öfver den stora, fruktbara Östgötha-slätten. Emellan Mjölby och Dala gästgifvargårdar begynner landet bli kulligt. Vid den sistnämnda synes Åsbo kyrka i A***s födelsebygd. Nyss förut passerade vi det täcka Blekensta, vår saknade Kernells fordna hem. Det ligger just på gränsen af skogsbygden. Åsbo kyrka ser du bredevid en å, som slingrar sig mellan björkbeklädda kullar och grönskande ängar. Boxholms bruk har ett förträffligt läge. Vattnet, som drifver bruket, störtar sig med

flera fall ner uti dalen, såsom i ett haf af löfskog. Man nalkas gränsen emellan Östergöthland och Småland och den gamla skogen Holaved, hvilken, liksom Kolmården och Tiveden, är en skogig höjdoch bergsträckning, men mycket bredare. Man uppstiger på den från Dala, passerar den ända till Ekesjö (der vi tillbragte natten) och är nu i Småland, som sjelf är ett högland, hvilket först inemot Wexiö sänker sig. Äfven här bekräftar sig min erfarenhet, att öfvergången emellan slätt- och högland ger de vackraste belägenheter. Så i Östergöthland vid uppstigandet, så inemot Wexiö vid nedstigandet. Småland är för öfrigt ett småknottrigt land. En bergkulle, en sjö, en liten gård, backig väg, getter och Smålänningar, se der ett sammandrag af Småländska utsigter! Sedan vi legat i Bo, intogo i vår Söndagsmiddag i Wexiö, en liten, vänlig stad vid den vackra Helgasjö, som är full af täcka vikar och holmar. Tegnér hade nyss varit här och återrest till Skåne. Hans boställe strax utom, eller rättare strax ofvanom, staden, är troligen det vackraste Biskopssäte i Sverige. Emellan Bo och Matkull (innan man kommer till Wexiö), uppgaf jag åter ett fröjderop, såsom vid anblicken af Vettern. Den första Boken stod lummig vid vägen, och jag påminner mig ej att någonsin ha sett det ädla trädet förr. Sådana naturens milstolpar, som för vandraren utmärka inträdet af en sydligare vextlighet, äro mig särdeles interessanta. Så fägnade mig äfven sedermera i Skåne de första fläderbuskarna, de första bandpilarna vid vägen. Ack! hvarföre är jag, ty värr, en idiot i all naturkunnighet! – Jag har vid en mognare ålder ofta tänkt att deri återhämta, hvad min ungdom försummat, och äfven gjort försök dertill, men afstått. Jag har, kanske redan sysselsatt mig med för många saker.

Boken var ett sannt förebud. Den kröner hädanefter, tillika med Lind, Lönn, Hassel, vägarna, och Ekarna bli synbart högre. – Jag var i Linnés fädernesland. Emellan Dihult och Elmhult far man förbi hans födelseort, Cappellansbostället Råshult i Stenbrohults socken. Det ligger ett litet stycke från vägen. Vi gingo upp. En smal stig ormar sig uppför en grönskande, lätt sluttande äng, på hvars färgrika tapet vi tyckte oss se de blommor, som först ingifvit blomsterverldens tolk kärleken till sig. Lummiga Lindar solade sina kronor i aftonrodnans guld. Det var en gudomlig afton, så stilla, att ej ett löf rörde sig.

Skåne beträdde vi natten till d. 4 Juli, då vi i månskenet kl. 12 passerade den lilla bäck, som, den tid Skåne var Danskt, skiljde två nordens riken. Marklunda, der vi lågo, gaf oss ett ej dåligt begrepp om Skånska Gästgifvargårdar. Den svarta, skånska, eviga limpan visade sig väl genast, men på flera ställen funno vi tillika i små runda kakor det hvitaste knäckebröd af hvete jag vet mig ha ätit.

I norra Skåne såg jag den vackraste Svenska qvinnfolksdrägt: ett lif eller corsett af blått fint valmar, slutet tätt omkring bröstet ända upp till halsen, der en utsydd, hvit krage vidtager – mycket vida, hvita på tvären veckade lintygs-armar – en kjol af valmar med många veck. Längre ned i landet vexa dessa kjortlar till en ovanlig vidd. Man sätter nämligen flera (ju fler, ju bättre, ty detta är ett tecken till förmögenhet) öfver hvarandra, den ena litet kortare än den andra; hvilket ger hela figuren ett vanskapligt utseende. Karlarne ha jackor, skinnbyxor och hattar med stora, uppvikna bräddar. – En drägt i alla fall oändligt vackrare än de fördömda långa surtouterna, hvilkas anblick jag ändteligen i Smålen slapp. – Småländska bonden behagar mig. En enfaldig slughet – om jag så får säga – förslagenhet förenad med godhjertenhet – synes vara hufvuddraget i hans väsende. Den äkta Smålänningen är en god förklaring på det annars svårtydda språket: ”varen listige såsom ormar, och enfaldige som dufvor!” Småländska skjutsgossar ha roat mig mycket – lifliga, uppmärksamma tolfåringar eller deromkring – se menlösa ut, men äro förslagna sällar. De springa bredevid skjutskärran för att spara hästen – och hojta och vifta flitigt på piskan vid förmaningen att köra på. Men gossen och hästen äro i complott. Det spelas oupphörligt upp till ett raskare anlopp; men Grålle går ej ett steg fortare. – Smålänningen ser på saken; Östgöthen tillika på utseendet. Båda syntes mig vänligare än folket uppåt landet (utom Vermland). Men Östgöthen har tillika någon dryghet: allt med manér tyckes vara hans valspråk. Äfven Skåningen syntes mig ingalunda svara mot det mindre fördelaktiga begrepp man ofta om honom gör sig upp i Sverige, såsom man här ännu uttrycker sig. Jag har ingenstädes funnit språksammare skjutsbönder. Unga gossar ha förträffligt gjort mig reda för hela trakten. Menniskoslaget är stort och resligt. Skåne är ett herrligt land och lemnar, särdeles sedt, såsom nu, i den vackra årstiden, ett

ganska angenämt intryck af välstånd, fruktbarhet och lycka. Med allt detta måste det financiella beroende, hvari detta land och i allmänhet den af naturen rikast begåfvade delen af Sverige, nemligen Götha rike, hålles af den aflägsna hufvudstaden kännas tryckande. Det visar sig äfven i småsaker, men som äro talande nog. – De trasiga, smutsiga, på sin långa vandring från Stockholm åt söder med dubbla kappråckar bepelsade sedellapparne, som bonden varsamt tar upp och utbreder, då det är fråga om att ge tillbaka en tolfskilling, när skjutslegan skall betalas, – den allt mer inträdande bristen på skiljemynt, (på slantar är öfverflöd omkring Stockholm, här måste man ge agio för att tillvexla sig några skilling), allt detta är tecken i smått af en förlägenhet, att i penningesaker komma ifrån hvarandra, som utan tvifvel i stort är ännu känbarare. – Här är ett ekonomiskt lif, hvilket det fattas representanter. Hufvudstaden har öfverflöd på representerande tecken af alla slag; – men hvad mer?

Om redan enstaka lundar af bokträd hittills gladt mig, huru skulle ej ögat fägnas af bokskogarna! Den nordliga gästen känner att han beträder Skandinaviens söderland. – Christianstads-slätten – väl fruktbar, men ännu sandig – utbreder sig först för hans blick. Byggnadssätt, odling, träd, jord, allt påminte A*** och L*** redan om norra Tyskland. Denna slätt har i norr, vester och söder sina gränsor i aflägsna skogshöjder och är besådd med parker, i hvilka de Skånska herregårdarna gömma sig. Man nalkas slutligen den sydligaste af dessa höjder. Det är Skånes landhöjd, som går tvers, eller rättare på snedden, öfver landet och skiljer Christianstads och Malmöhus län. Ingen ting är behagligare än anblicken af denna höjd vid Wrams gästgifvargård, der man är under den. Sedd nerifrån visar den sig som en ofantlig mur af bokskog. Löfvens gröna väfnad synes så tät, som vore den ogenomtränglig. Uppkommen på höjden finner man denna prakt dölja en verklig ödemark. Nästan hela det 2 ½ mil långa hållet från Wram till Höör, går tversöfver denna landhöjd, som visar en sträcka af ljunghedar med knapt någon boning. Nedkommen är man i den så kallade skogsbygden i Malmöhus län. Man far ett stycke väg utefter den vackra Ringsjöns stränder. Men den inträdande dunkelheten (här ganska märkbart tidigare än i Upsala) insvepte snart landskapet i skymning. Vi togo nattqvarter i Hurfva och anlände följande dagen kl. 11 till Lund.

Hvilken herrlig slätt omkring Lund och Malmö! Hvilken skön anblick denna afton från Helgonabacken! Här har jag tillbragt två mycket angenäma dagar i Tegnérs sällskap och sänder dig den sista hälsningen ifrån hans skrifbord.

Ombord på båten mellan Malmö och Köpenhamn d. 8 Juli kl. ½ 12 f. m.

Vi stego ombord kl. 8 i Malmö och äro nu ungefär midt i sundet, der jag framtagit min portfeuille och skrifver stående i framstammen så godt båtens krängning tillåter. Vågen kastar stundom droppar på papperet.

Vi äro på en liten Dansk pakettbåt, som går emellan Köpenhamn och Malmö. – Det förra, med sina många torn höjer sig just nu framför mig ur vågorna: blickar jag tillbaka, visar sig Malmö och den Svenska stranden. Längst i norr vid horizonten ser man ön Hven; – för öfrigt omkring oss på afstånd mångfaldiga större och mindre fartyg, hvilka, i synnerhet söderut, bilda liksom en skog af master och segel. Den från Köpenhamn till Lübeck just nu afgående ångbåten, lemnar en strimma af rök efter sig i luften. – Vädret är vackert, himmelen klar, vinden nordvestlig, hvarföre vi måste lovera, och kunna först på omkring sex timmar göra en öfverfart, som med god vind kanske upptagit tvenne. – Det gläder mig att återse hafvet, som jag ej sett på femton år. Det är en uppfriskande, hjertstärkande anblick. – Hur lifligt kommer jag ej ihog den sista dag jag på det tillbragte d. 12 Aug. 1810, kommande från England! Jag såg denna dag solen uppgå: dess ur hafvet flödande ljus öfversvämmade rymden, under det närmast framför mig Tumlare, lekande på vattenytan, ur sina näsborrar uppkastade en mängd cascader, som glänste i solstrålarna. Till höger förgylde dessa Jutlands kust. – Bakom mig, just nu, uppstämmer en del af passagerarne (Lundaboer och Skåningar,

flera fruntimmer) Vikingen; och jag tycker mig väl ha lust att vara en sådan, då jag nu åter ser solstrålen dansa på vågornas hvitkrusiga hufvuden.

Soröe d. 14 Juli.

Det är från en af Selands vackraste nejder, dit jag flytt undan Köpenhamns qvalm och hetta, som jag tusenfalt får tacka dig för ditt kärkomna bref. Till Köpenhamn kommo vi den 9de e. m. kl. 3, och togo in vid Kongens nye Torv i Hôtel du Nord, der jag träffade Öfverste G., som lofvat mig tillföra dig muntliga hälsningar. – Den 10de om morgonen gick jag först till vår Minister, som emottog oss mycket vänligt, och hos hvilken vi sedan varit flera gånger. Han är väl den ende Minister på utrikes ort, som ser fäderneslandet från sitt sals-fenster. – Hemkomne, funno vi för oss Cancelli-Rådet Thomson, hvilken S*** emellertid besökt: en ung man, af ett raskt och trefligt väsende, ifrig älskare, samlare och kännare af Nordiska Antiquiteter, och som drifver dessa studier så mycket oegennyttigare, som han egentligen är handlande och föreståndare för sin förmögna faders contoir. Han har sedan i Köpenhamn varit vår ledsagare och outtröttlig i att tjena oss. Vi gingo först till Universitets-bibliotheket, der vi träffade Rask och den gamle Nyerup. Jag hade lärt känna bägge i Stockholm och Upsala för 13 år tillbaka. De kunde således anses såsom gamla bekanta, och emottogo oss äfven såsom sådana. Man uppgår till Universitetsbibliotheket i det så kallade Runde Taarn, Köpenhamns Observatorium, men som tillika utgör tornet till Trinitatis-kyrkan. Bibliotheket är ofvanpå kyrkans hvalf. Från tornet njuter man en ganska vidsträckt utsigt öfver staden, sundet, det kringliggande landet. Jag vill blott i korthet nämna, att vi sedan under Thomsons anförande besökte Vorfruekirke, Slottet (bägge då ännu ej fullt färdiga), Rådhuset, Beursen – och genomgingo en stor del af staden. Köpenhamn är till omkrets vida mindre än Stockholm, ehuru betydligt folkrikare. Man förstår här att packa sig bättre ihop. Husen äro högre och i allmänhet väl bygda. Kronprindsessegaden, Amaliegaden, – det så kallade Amalien Torv med sina omgifningar af idel palatser, skulle pryda hvilken hufvudstad som helst. Läget har ej Stockholms stora vexlande skönhet, men är i egentligaste mening täckt. Detta land, såsom en trädgård, med sina bördiga fält och lummiga lundar – framför allt *Mare velivolum* – (förlåt Latinen!) jag menar Sundet, med sin framvaggande skog af master – denna flytande stad bredevid staden på landet, som säger ögat, att man befinner sig vid en af verldshandelns stora stråkvägar, ger en upplifvande anblick och en vacker bild af civilisationens välsignelser. – Jag har aldrig skönare njutit denna anblick, än då jag om aftonen hyrde mig en häst, och red ut efter den så kallade Strandvägen. Solen var i nedgången och rosenfärgade himmelen, trädtopparna, vattnet, seglen. Aftonens svalka förenade sig med hafvets att upplifva vandraren efter den hetaste dag. Solen mångdubblade sin rödglänsande bild i tusen spegelklara fenster, hvilka på afstånd brunno genom alleernas gröna löf. Den larmande menniskomängden begynte förlora sig, som myrorna hvar i sin gömsla: stora sjöfoglar likom hvilade på sträckta vingar i aftonrodnans sken öfver vattnet, och i fjerran såg jag mitt fäderneslands bortblånande stränder. – Då kom jag ihåg hvad du skrifver om våra barn, att de blicka så himmelsblått vänligt.

Den 11te var Söndag. Vi gingo till vår Frälsares Kirke för att höra Grundtvig, men kommo först, sedan predikan var början. Den utfördes utan papper, och med värma. Min ovana vid språket gjorde att jag ej alltid kunde följa med. Hvad jag förstod var godt. – I Danska kyrkorna brinna två stora vaxljus under gudstjensten. Karlar och qvinfolk sitta om hvarandra i bänkarna. Mässan för altaret, ej sång, utan ett djupt, otydligt mumlande, behagade mig platt icke; i synnerhet som den omvexlade med ett högt disharmoniskt skrik af ett par dussin nära altaret placerade chorgossar, hvarvid Cantorn först satte truten i vädret och skrek af alla krafter och de öfrige följde. – Att läktarne för honoratiores äro inrättade ungefär såsom loger vid en theater och med gardiner före, stötte våra ögon. Det var Nattvardsgång. Den föreföll mig mindre högtidlig än i Sverige. – Klädedrägten är väl en bi-omständighet; – men den svarta drägten, särdeles qvinnfolkens, vid sådana tillfällen hos oss, gör emellertid ett vackert intryck. Här går man till Herrans bord, så brokig, tyckes

det, som till Dansboden.

Om aftonen gjorde vi tillsammans en utfart till Dyrehaven, som ligger på något afstånd från staden. Det kallas i Köpenhamns-språket att ta ud i Skoven. Tiden för dessa utfarter, räknad från Midsommars-afton, kallas Kildetiden, emedan man i Djurgården samlas i grannskapet af en källa. Söndagsmorgonen tidigt tågar halfva Köpenhamn i en oräknelig mängd vagnar och andra vehikler dit ut. Bruket är redan af Hollberg firadt i hans Kilderejsen. Det oändliga brokiga hvimlet under de gröna träden är rätt roligt, att för en stund beskåda. – Man plägar sig på bänkar och vid bord, i hvarje buske. Röken af tusende gårkök och kitlar, som uppstiger ur skuggan, är väl mindre behaglig; men man ser i alla fall denna folkfest i det gröna med nöje. Gungor af alla slag, och ett ej mindre antal gycklare, som visa sina egna eller sina djurs konster, sysselsätta mängden emellan förtäringen. – Apropos af Hollberg! Hälsa din pappa, att jag i Köpenhamn med stor förnöjelse upptäckt Christen Bærnekous Stræde. Ett besök hos en gammal fryntlig målare Lorenzen, som har en hel samling af scener ur Hollberg, af hvilka jag genast igenkände de flesta, har ock gjort mig stort nöje.

Den 12te började jag min dag med att taga sjöbad, en här ny anstalt, som är rätt god. Jag samm lustigt omkring och fann mig förträffligt derefter. Sedan besökte jag med L*** compositören Weisse. Man hade skrämt oss för hans frånstötande manér. Vi funno en medelålders man, som emottog oss vänligt, talte väl i flera musikaliska ämnen och slutligen oombedd satte sig till Pianot och improviserade en Fantasi. Jag har ej hört någon göra det bättre. – Derefter besökte jag, A*** och S*** det kungliga Bibliotheket, i rikedom det tredje i Europa. Nu stodo rummen under reparation, och vi kunde ej se allt, hvartill dessutom fordras månader och år. Jag vill förskona dig för bibliografiska rariteter; nog af: det ær en uhyre Mængd Böger. – Till middag voro vi budna af Nyerup, på ett värdshus; ty han är enkling och lefver en garçon. Vi träffade der Juristen Schlegel, Theologerna Jens Möller och P. E. Müller (den senare mest berömd för sina historiska skrifter, af hvilka jag haft god hjelp), Professorerne Finn Magnusen, Birger Thorlacius, Rask m. fl. Det var en glad middag. Vi besökte sedan den Botaniske Have, till utrymmet vida oansenligare än den i Upsala. Deremot skall den vara rikare på vexter, hvarom jag hafver intet förstånd. Den 12te visade oss Thomson, – som är Secreterare vid den konglige Commission för Oldsagers Opbevaring – den antiqvariska samlingen, genom hans försorg i ypperlig ordning uppställd – det interessantaste och instructivaste jag sett i Köpenhamn. Jag hinner ej säga mer, och har dessutom beslutat, att på någon tid slå mig all lärdom ur hufvudet. – Derefter besökte vi Oehlenschläger. Han har ett lyckligt yttre, hvarom, utom originalet, fyra porträtter i rummet öfvertygade oss. Utan tvifvel en genialisk man, hvars första skrifter jag med förtjusning läste. Sedan har jag ej följt med på hans bana. – Publiken, hvilken har en viss katt-natur och ofta klöser, sedan den smekat, börjar nu nedsätta honom lika mycket, som han förr varit upphöjd.

Den 13de om morgonen for jag till Soröe med A***, som dit var buden af sin vän och fordna reskamrat i Italien Hjort, nu Lector vid den återupplifvade Soröe Academi. Soröe ligger 10 Danska (6 ⅔ Svenska) mil från Köpenhamn. Vi togo så kallad Extrapost. Man klifver på stege upp på en hög holstenar-vagn, som skakar såsom en Svensk bondkärra. Man får en postillon med bricka på hatten, virtuos på posthorn, och ett par hästar, som elefanter, men som gå i det makligaste lunk, en timma på Danska milen, utefter en väg, jemn som golfvet. Du kan ej föreställa dig ett land, der du knapt ser en sten, mindre något berg, ej en backe, som i Sverige skulle förtjena namnet, ej en dal djupare än min hattkulle. För öfrigt idel fruktbarhet, åkrar och ängar, med lefvande häckar och öfverallt spridda boningar (ty enskiftet är på Seland nära 50 år äldre än i Skåne och har sprängt alla byar). Det gamla Roeskilde var första stationen. Vi besågo kyrkan och de Danska Konungarnes af Oldenburgska stammen hvilorum. Jag vill ej beskrifva den gamla prakten af dessa i sammet och guld klädda likkistor. Man såg sådana af alla dimensioner, till och med små som syskrin. De äldre Konungarne af Oldenburgska huset voro utmärkta genom sin reslighet. På en pelare i kyrkan var Christian I:s mått uthugget. Enligt detta skall han ha varit tre alnar, tio tum Danska (nära lika med Svenska). Under honom hade Zar Peter den store vid sitt besök i Roskild låtit sätta sitt längdemål. Äfven han har varit af

ansenlig längd, fast mindre än Christian I. Af monumenterna voro Christian III:s och Fredrik II:s praktfulla: detsamma gäller om Christian VI:s och Fredrik V:s ej ännu fullt färdiga grafkapell. Bägge tycktes mig dock röja mer prakt än smak. Ifrån Köpenhamn till Roeskild var landet ej blott slätt, utan äfven fullkomligen skoglöst. En hösåta eller en Seländsk flicka med räfsan i hand, var ofta det högsta föremål jag såg mot horizonten. Emellan Roeskild och Ringstad (andra stationen) reser man emellan angenämt vexlande boklundar. Man ser på afstånd det präktiga herresätet Lethraborg, som har namn af de äldsta Seländska Konungarnas residens. Den lilla byn Leire ligger i en fördjupning (man kan ej med Biskop Münter kalla det dal) ej långt från slottet. I Ringstad, der fordom var ett kloster, hvila äldre Danska Konungar, och äfven ett Svenskt Konungapar: den för sina brott landsflyktige Birger med sin gemål Märta, den Danska Prinsessan. Presten står på deras grafsten. Jag såg den enkla stenen, – i femhundra år trampad af främlingar – ej utan rörelse; liksom äfven, – då jag med ovillkorlig vördnad tog af mig hatten för den gamle Historieskrifvaren Saxos graf i Roeskild –, tårarna kommo mig i ögonen, att ännu efter århundranden ett namn kan ingifva sådana känslor. – Vi kommo till Soröe kl. 10 på qvällen. – Det ligger oändligen täckt, vid en sjö, hvilken fordom omgaf det helt och hållet, och hvars stränder äro klädda af den aldraherrligaste bokskog. Vi ha tillbragt en högst angenäm dag hos Hjort och hans hyggliga hustru. Jag gjorde här äfven Ingemans bekantskap. I morgon bittida återvänder jag med S*** till Köpenhamn, A*** stadnar qvar några dagar. Vi äro blott fyra mil från Corsör, och ha således nära genomskurit Seland på bredden.

Köpenhamn d. 17 Juli.

I går började jag min dag med ett besök hos Nyerup och Rask. Jag samtalade med den senare om hans Indiska resa och vidsträckta språkforskningar. Uti Indien, sade han, är hela den Tamuliska språkstammen olik det gamla Sanskrit. Bramaismen är i dessa länder införd, ej utan häftiga strider. Braminerne förlöjligas i äldre Tamuliska skrifter. Sanskrit-språkets höga ålder är otvifvelaktig. Det åberopas redan i de äldsta Bali-skrifter. Sanskrit och Zend äro beslägtade. Af Europeiska språk kommer Lithauiskan Sanskrit närmast. Lettiskan är en dialekt af Lithauiskan. Finska stammens språk går ofta in i den Tartariskas, hvilket åter ej är utan likheter med Tamuliskan. Finnar, Tartarer (Scyther) voro troligen från början en stam, sedan sprängd och sönderrifven. Irländska och Högskotska äro dialecter af samma språk. Kymriskan (i Wales) är ej från dem mera skild än Tyska från Svenska. Enligt Rasks mening ha Kymrer (Cimbrer) fordom bott i Himmers härad omkring Wiborg på Jutland. Ön Lessöes namn kommer af Llyn (Lär), Vatten i Kymriskan. Efter de utvandrade Kimrer kommo Göther till Jutland från Bohuslän, liksom från Skåne till Seland. – Efter all denna lärdom vill jag spara dig beskrifningen på en Academisk Examen, som jag sedermera i flera timmar bevistade. Till afton, eller, rättare till en middag, hvartill man först samlades kl. ½ 6 e.m. voro vi bjudna af Student-föreningen att fira Rahbeks Student-Jubileum. Han var nemligen nu femtio års student, och, då han af alla de Studerande älskas som en far, firade de dagen med en fest. Rahbek, bekant genom sin långa verksamhet i Danska Litteraturen och genom sina Visor öfver hela Norden, är en jovialisk gubbe. Jag satt bredevid honom vid bordet. Då äfven de närvarande Svenskarnes skål dracks, och jag vid tacksägelsen yttrade, att äfven vi i Rabeck vördade en af den Skandinaviska Litteraturens Veteraner, att från vår första ungdom Rahbecks sånger gifvit äfven oss många glada stunder, besvarades detta med ett högljudt Hurra! I sjelfva verket igenkände jag ifrån min barndom hvarenda af de Rahbekska visor, som nu söngos, och som alla äfven finnas öfversatta på svenska. Efter måltiden for man i en mängd vagnar utom staden till en trädgård, som för tillfället var eclairerad, och der ett rätt vackert fyrverkeri afbrändes. Nya visor, nya glas upptogo det återstående af qvällen. Vädret var herrligt. Slutligen foro alla med Rahbek till hans hem Bakkestuen, der han och hans hustru, som skall vara ett utmärkt fruntimmer, bott i 45 år, under hvilka han nästan hvarje dag gått till staden. Äfven det lilla huset var upplyst – med ljus, rosor och damer i alla fenster. Efter ett slutligt Lefve! för de gamla, återvände vi hem kl. 1 på natten.

I dag har jag tillbragt hela förmiddagen hos Professorerne Engelstoft och Thorlacius, för att inhämta underrättelser om Köpenhamns Universitet, hvarvid de kommit mig med den största beredvillighet till mötes. I allmänhet ha vi blifvit öfverhopade med välvilja. – Lefnadssättet har mindre prål och stelhet, umgänget mer frihet och halt än i Stockholm, der ingen vågar erkänna, att han, vid spelbord och soupéer, har ledsamt, emedan man leds flocktals. – Här herrskar mer enkelhet och, åtminstone i det yttre, mer hjertlighet i umgänget, äfven mot främlingar. Jag har under mitt korta vistande härstädes varit i flera hus, hos Lärda, hos Köpmän, äfven hos en Stats-minister, och öfverallt funnit denna anmärkning bekräftad. Äfven Konungen, nu frånvarande, skall lefva högst enkelt. Mer älskad har svårligen någon regent blifvit, blott genom den hufvudsakliga egenskapen, att vara en ärlig man. I hans person är det Danska Enväldet visserligen det mest faderliga på jorden; emellertid skulle det väl kunna bevisas, att detta envälde är en ännu mer genomgripande orsak till politisk svaghet i detta rike än dess inskränkta både vidd och folkmängd.

Ombord på Ångfartyget Caledonia d. 19 Juli kl. 8 på morgonen.

Ännu en gång en hälsning på vattnet – från Sundet, hvars utsigter jag så mycket älskar! Vi stego ombord i morse kl. 6, äro på vår färd till Kiel, och i detta ögonblick midt för Kjögebugt. Köpenhamns torn äro ännu synliga. På andra sidan ligger Skåne, såsom en blå strimma vid synkretsen. Man ser Falsterboref och fyrbåk. Jag skrifver på däcket och lutar emellanåt hufvudet i handen, under många tankar – politiska, – hvilka jag skulle uppskrifva, om jag ej beslutat förvisa bådd politik och lärdom från dessa bref. –

Man nalkas den så kallade Stevens klint, en udde, efter hvars kringgående man befinner sig på södra sidan om Seland. Kusten är hög och hvit, består af kritberg. Ytterst på klinten ligger Högby kyrka, så tätt vid branten, att redan en del af kyrkogården rasat och de dödas ben titta fram i kritbrottet. Vi fara helt nära förbi. Midt emot synes den så kallade Möens klint, också kritberg. Vi gå fram emellan Seland och Möen. Sundet emellan bägge, slutligen helt smalt, är tillika så grundt, att man för säkerhet tagit lots om bord. Hafsbottnen lyser öfverallt igenom. Det är kalk- och krit-grund, som ger det redan i sig sjelf grönaktiga hafsvattnet den skäraste ljusgröna färg. Möens strand är vacker: ännu vackrare den motsvarande södra stranden af Seland, nästan öfverallt täckt med den skönaste ek- och bokskog. Man önskar sig i dess svalka från solhettan på däcket.

Genomfarten öppnar sig: man ser på Möen den lilla staden Stege, – längre fram på Seland Wordingborg, med Waldemar II:s torn, – till venster efter Möen, ön Falster. Flera passagerare lemna fartyget, för att i mötande båtar begifva sig till dessa öar. Efter Falster framträder Laland. Selands kust försvinner allt mer. Vi fara nu emot och mellan trenne små platta öar, Femö, Feijö och Askö. Snart är stora Bält framför oss. Vi skola passera det i natt. Jag nedlägger pennan för att se solen nedgå i hafvet och njuta aftonsvalkan.

Hamburg d. 22 Juli.

Om morgonen d. 10de vaknade vi vid hög sjögång. Den sista udden af Laland försvann ur sigte. Vågorna i stora Bält, jagade af en frisk nordvestvind, vaggade oss temligen hårdt. Kl. 8 om morgonen kommo vi till Kiel. Staden har en täck belägenhet i det inre af en vik, som bildar en god hamn, och famnas genom en krans af löfprydda kullar. Jag besökte Professorerne Wachsmuth och Dalman, bägge utmärkte Historici. Den senare sade mig, att han var af den Svenska famillen Dalman, och att hans farfarsfader hade utflyttat till Wismar. Kiel har ett väl inrättadt sjöbad vid Düsternbrok, ett litet stycke utom staden, i en herrlig natur. Ifrån ett lusthus, kalladt Drottningens pavillon, njuter man en skön utsigt. Vi lemnade Kiel på e. m. och togo icke genaste vägen till Hamburg öfver Neumünster, utan en annan, ehuru litet längre, öfver Plöen, der vi lågo öfver natten, och vi hade ej skäl att ångra oss; ty denna väg, ehuru såsom väg ej bättre än vägar i

allmänhet här äro, förer dock genom ett vackert land. Den lilla staden Plöen har en af de skönaste belägenheter jag någonsin sett: – på ena sidan en stor insjö – på den andra flera smärre sjöar, omgifna af kullar och större höjder, som alla betäckas af den härligaste, lummigaste skog. Utsigten från båda sidor af slotts-terrassen är i synnerhet behaglig. – Holsteinska bondfolkets hus likna stora lador med ofantliga, höga halmtak; som i en sträcka betäcker husfolkets boningar, stall, ladugård m. m. Dörren är tillika inkörsport, och man kör i egentligaste mening in i köket. Ofta finnes ej skorsten, utan röken söker sig väg genom denna dörr eller port bäst den kan. På taket har storken sitt bo, anses såsom en helig fogel och ofredas ej. Det ser trefligt ut, att se honom stå, lik en väktare, uppå kroppåsen, hvilande på ena benet. – Dessa stora menniskolador äro af korsverke. Jag såg några under byggnad. De bestå blott af spinkiga, ihopslagna ribbor och likna (innan halm och tegel komma till) en ofantlig fogelbur. Mellanväggarna äro blott af flätadt spjälverk. Hu! för sådana hus under en Svensk vinter! Också lära de äfven här, under denna årstid, ej vara rätt behagliga.

Ifrån Segeberg, – hvars höga kalkklippor äro det enda tecken till berg jag sett, sedan jag lemnade fäderneslandet, – är landet ända till Hamburg fult och flackt. Här dröja vi blott ett par dagar. M*** ber hälsa. Hon är en förträfflig reskamrat, helt och hållet upphöjd öfver små obeqvämligheter och räddhågor. L***, som var melankolisk i konungariket Danmark, har blifvit munter på Tysk botten.

————

Osnabrück d. 28 Juli.

Du har väl knappast kunnat föreställt dig att få bref från ett den Westphaliska fredcongressens säte. Här är detta bref emellertid påbegynt i värdshuset Zum Römischen Kayser, der jag från mitt fenster ser Rådhuset med den namnkunniga Fredssalen, hvilken vi nyss besökt. Huset är oansenligt med ett högt tak och små torn, liknande peppardosor, i hörnen, – sjelfva salen liten och ful, ännu fulare derigenom, att den gamla trädpanelningen blifvit nymålad med blå oljefärg. På väggarna i denna sal sitta porträtter af Kejsar Ferdinand III., Drottn. Christina, Kon. Ludvik XIV. och af samtelige fredsgesandterna, ibland dem Johan Oxenstjerna, Adler Salvius, Shering Rosenhane, Matthias Mylonius (sedan Björnklou), de bägge siste – Secreterare vid Svenska Legationen. I taket hänger en ofantlig ljuskrona af bleck (också blåmålad), till hvars prydnader höra hornen af en hjort, som Drottning Christina säges ha skjutit. I ett inre rum står ett skåp med påskrift; Registratur des Westphälischen Friedensschlusses. Det vore med tid och nycklar något att gräfva uti. I ett tredje rum sågos Furst-Biskopparnas porträtter, ibland dem Gustaf Gustafson af Wasaborg, den store Gustaf Adolfs naturlige son, som, ifrån 1634 till freden, var Administrator af Osnabrück. Han hade tycke af sin far. Vår tid var kort. Vi känna här ingen själ. En gammal gumma var vår ledsagerska. – Jag lät visa mig det hus, der Justus Möser, en af mina käraste, mest vördade författare, fordom hade bott, och besökte äfven tvenne kyrkor: Marienkirche, hvilken, omkransad af lindar nu ligger midt för mig, och Domkyrkan, vid hvilken är en af kastanier skuggad promenadplats. Den förra har vackra pelare och ett vackert hvalf, men är genom läktare och blåmåleri förderfvad. Den senare, mycket större, är inuti till en del af nyare byggnadskonst, sjelfva choret deremot gammalt, och, om man får tro Klockaren, ända från Carl den sto» res tid.

På samma klockaretro sågo vi här Carl den stores krona af förgyldt silfver, hans käpp – (elfenben utan, jern, innan – hög som jag), slutligen hans kam, som liknade en hästkam. Domkyrkan är katholsk. Invånarne på landet häromkring äro dels katholiker, dels protestanter. Då jorden är temligen ofruktbar, föda de sig mest med linneväfnad. Jag såg under vägen en mängd väfverskor, samlade för att aflemna sin väf. Den var grof, och ej att jemnföra med vår Norrländska. – Vår resa hit har gått öfver Hamburg och Bremen, och, ehuru kort mitt vistande var på båda ställen, måste jag väl derom säga dig några ord.

Den 22 och 23 voro vi öfver i Hamburg. L*** uppsökte genast fordna bekanta med mycken glädje, och

kom tillbaka med en af sina vänner, en hygglig Läkare, som vänligt erböd sig att i staden vara min ledsagare. Vi besökte på min begäran Dr. Gurlitt, Rector för Hamburgska Gymnasium: han var borta – vidare Bibliotheket: rummen stodo under reparation – slutligen, på Doctorns förslag, Sjukhuset; och ehuru jag ej förstår mig på sådant, har likväl åskådandet af denna nya anstalt gjort mig ett ganska stort nöje, såsom allt hvad i sitt slag är ögonskenligen förträffligt. Föreställ dig ett stort hus, i hvars många särskilda rum omkring tusen sjuka finnas, och att man genomgår dessa rum, utan att något enda sinne lider af något annat intryck än det som är oskiljaktigt från menskliga eländet. Öfverallt ljus, en ren luft, den största snygghet och ordning, de ypperligaste anstalter af alla slag. Sjukrummen ligga bredvid hvarandra utefter stora, ljusa, ja glada gångar. – På deras sjukhus lärde jag att respectera Hamburgarna. – Sjukhuset är tillika Dårhus, och här lärde jag känna stora Mogol. Det var en mager, snyggt klädd man, emellan femtio och sextio år, med hvita hår och klara blå ögon. Han hälsade på militäriskt sätt med en viss värdighet, och begynte, då han förnam att jag var främling, tala rätt väl Engelska. Engelsmännens intriger hade försatt honom i hans närvarande tillstånd: uti Indien vore blott en hop städer i deras våld: landtfolket vore ounderkufvadt och sin rättmätiga regent tillgifvet. Han hoppades allt jemt sin befrielse genom Englarna; hittills hade likväl detta ej skett, hvarföre han bad mig, som utan tvifvel vore en betydande man, att dertill medverka. Hamburgs stora Mogol har sutit inne i aderton år. Säkert är han lyckligare än Indiens, som verkligen är Engelsmännens fånge. – Om aftonen voro vi på spektaklet. Stycket het Dienstpflicht af Iffland. Der förekommo två ädla Krigsråder, en ädel Jude, en ädel Prins, en ädel Kammarherre, som försmår att låta muta sig genom en gulddosa, en ädel dotter, en förlorad son och en skälm till KrigsCommissarius. Stycket öfverflödar af moral och olycka. Det moraliserande, predikande maneret i framställningen af de högre stånden, som man så ofta träffar i Tyska theaterstycken, är ett ibland bevisen, att Tyska theatern utom de förnämas krets har uppstått. Med den Franska är det tvertom. Derföre målar denna med takt och sanning sällskapslifvet, verldsmenniskan.

Den 23 besåg jag Michaëliskyrkan i Hamburg. Den är bygd i senare tider och Hamburgarne äro stolte öfver den. Mig syntes architekturen hvarken smakfull eller högtidlig. Från det höga tornet njuter man den vidsträcktaste utsigt. Man har en blick öfver Hamburg och Altona, man ser alla de välbygda byarna rundtomkring, Wandsbeck, der den ädle Claudius lefde, Ottense, der Klopstock hvilar. – Kyrktornen sticka upp ur bäddar af löfträd. – För öfrigt öfverallt fullkomligen slätt land, men högst fruktbart, genomskuret af Alstern och Elben. Den senares många grenar likna i solskenet silfverband på en grön matta. De voro betäckte med en oändlig mängd nu från staden återvändande små båtar med mörkröda segel. Man trodde sig från denna höjd se tusentals vattenfjärilar röra sina bruna vingar öfver vattnet.

Den 25te om e.m. kommo vi till Bremen. Vägen dit från Hamburg är ful, förer öfver ett flackt land och stora, ofruktbara ljunghedar, hvilkas svarta, ändelösa sträckning om qvällen i månskenets halfdag gåfvo mig nästan det lifligaste intryck af ödslighet jag någonsin erfarit. Bremen förekommer som ett litet paradis efter allt detta. Man ser de lummigaste träd kring de fordna fästningsgrafvarna, vallarna jemnade till de vackraste promenader, den stora Weserfloden fyld af fartyg, – många snygga, täcka hus, särdeles efter vallarna. – Det hela har utseende af ordning och välstånd. Det är en treflig stad. Äfven främlingen har här en slags hemkänsla, hvari trefligheten egentligen består, och som han ej kan äga i Hamburg midt i tumultet på en af verldens stora gästgifvargårdar. Hamburg är Tysklands och en del af Continentens stapelplats för Colonial-varor. Indiernas både lux och förderf flöda derin. Bremen har en stillare idoghet. Det är en af de största afsättnings-orter för Tyska fabrikater, äfven för viner, och drifver betydlig handel på Amerika. Folket säges vara utmärkt för ordentlighet och sedlighet. Särskildt interesse hade, såsom fordom Svensk tillhörighet, stället för mig. – Vi fingo ock det nöjet, att träffa en slags Svensk coloni, nemligen flera här studerande unga Svenskar, till hvilka vi förde bref och hälsningar från Sverige. Deras lärare, Professor Hundeiker, blef vår angenäme ledsagare. Vi besökte med honom Rådhuset, en gammal märkvärdig byggnad, liksom Domkyrkan, der vi hörde hans vän Riem spela förträffligt på orgel. Under kyrkan är den så kallade blykällaren, der en mängd lik bibehålla sig fullkomligt oförändrade. En del af sällskapet gick ned dit. Jag

hörde hellre ännu en stund på Riem, och lät de döda hvila, men hade sedermera intet emot att följa vår ledsagare ned i Rådhuskällaren för att se och smaka på det yppersta Rhenska vin. I särskilda rum förvaras sådant, 150 till 200 år gammalt. Luften är der uppfyld af det ädla vinets aromatiska ånga.

Vägen mellan Bremen och Osnabrück fortfar att vara sandig, och i allmänhet så djup, att den till största delen tillryggalades i skritt. Små stenlagda stumpar finnas emellanåt. Sådant kallas Chaussé; men man betalar vid oräkneliga bommar vägpenningar både för hvad som är väg och icke.

Vi åto i går under resan hit en förträfflig landtlig middag på stationen Barnsdorf. Till erkänsla vill jag beskrifva huset, för att ge dig ett begrepp om ett Hannoverskt välmående bondhus. Byggnaden är Holstensk, i den nämnda Ladu-stilen, allt under ett tak, hvilken sed redan begynner i Skåne. Utanför porten ser du en bänk under lindar, hvilkas grenar genom spalierer blifvit tvungna att bilda ett regelmässigt hvalf. Ofvanför flaxa dufvor och en inskrift med ett bibelspråk säger dig uppbyggarens namn. Du träder in. Innom dörren på venster hand ser du korna. De stå i en fördjupning, så att deras inåt huset vända hufvuden föga äro upphöjda öfver golfvet: der äta de ur sina krubbor och sätta upp nosen vädrande emot den inkommande. De födas hela året inne. Midt emot korna är ett snyggt rum, såsom synes matmoderns sängkammare, med väggur och sparlakanssäng, längre fram på samma sida stora, brunmålade skåp. Emellan kohufvudena och allt detta utsträcker sig en rymlig stenlagd gång, der barnen springa, jemte höns och dufvor, som hacka ur den för kreaturen utbredda halmen. Längst fram i fonden, trettio steg från dörren, men så att man genast derifrån blir denna husets helgedom varse, är köksspisen, med sin glimmande eld, på sidan blänkande tennfat, frammanföre i taket en mängd fläsksidor, skinkor, metwurstar. Förbi spiseln går en tvärgång genom huset och förer genom sidodörrar ut. Man ser i denna tvärgång på ena sidan famillens matsal och liggrum: der är tillika krogsalen; på den andra sidan tvenne gästrum, hvaraf vi intogo det ena. Golfvet är beströdt med fin sand, väggarna blåmålade med gula lister, för fönstret hvita gardiner. För öfrigt ser du här en jernkakelugn, en valnötsbureau med skåp, stolar och bord, en soffa och ett litet ostämdt Fortepiano, som kan spelas med accompagnement af kornas råmande. Det stora taket är af tegel, och på vinden förvaras fodret. – Allt vittnade om välmåga. Det är ej så öfverallt. Och stationen Lehmförde der vi tillbragte natten, skulle kunna lemna ett osnyggt motstycke till den nu gjorda målningen.

Ifrån Diepholtz blir landet trädrikare. Man ser i vester och söder höjder, vid de förra vattnet af Dümmersee. Alla menniskor äro sysselsatta med skörden. Man bergar in rågen, linet, på samma gång höet. Andtiderna komma här på en gång. Gårdagen slutades med den vackraste afton: herrlig aftonrodnad, derefter det klaraste månsken. Fram emot Osnabrück kommer man till en höjdsträckning, innom hvilken denna gamla stad, med sina krokiga gator, ligger.

Schwelm d. 31 Juli.

Den 29de reste vi från Osnabrück: – skön utsigt på höjderna emellan Osnabrück och Iburg; det senare fordom ett kloster. Den öfriga vägen sandig, tråkig, ända till Münster. Större osnygghet och tiggeri, sedan man kommit i katholskt land. I byn Glandorf såg jag första gången katholska mässan. Den begyntes med altarets kringgående och offring af folket till presten. Hans nigningar, bugningar och vändningar behagade illa mitt Lutherska sinne, som ej heller kan finna behag i de ohyggligt arbetade Crucifixerna och Helgonbilderna utefter väggarna. Münster är ock en gammalmodig stad, men större och gladare än Osnabrück. Den nyss reparerade façaden af det gamla gothiska Rådhuset är det vackraste jag ännu sett af sådan byggnadskonst. Vi besågo ock här den Westphaliska fredssalen: – större och vackrare än den i Osnabrück, prydd med samma porträtter. För öfrigt visade man oss ohyggliga reliquier: – ett taggigt jernhalsband, hvari under medeltiden en mäktig man inneslutit sin svåger, och en afhuggen hand af en sekreterare, som fört falskt protokoll: – derjemte en sko, som tillhört en af de många hustrurna till Johan af

Leyden, den beryktade svärmaren, som 1534 såsom Sions konung beherrskade Münster; – den ende skräddare (skomakare finnas flera), mig vetterligen, hvilken spelt en roll i Historien, ehuru ej till skråets heder. På S. Lamberti kyrkotorn härstädes hänga ännu trenne jernburar, hvari hans och hans tvenne förnämsta medhjelpares kroppar, förut slitna med glödande tänger, blefvo inneslutna. Den ene af dessa var Knipperdolling, den samme som år 1524 predikade i Stockholm, nära dårade sjelfva Olaus Petri och af K. Gustaf I. förvistes ur Sverige. – Landet blir fruktbarare, sedan man lemnat Münster bakom sig, i synnerhet inemot Hamm, hvilken lilla stad har både luthersk, reformert och katholsk kyrka. Den senare är förenad med ett Franciscaner-kloster, som nu upphäfves af Preussarne, och hvari endast tre munkar voro qvar. Preussen, hvars gebit vi beträdde emellan Osnabrück och Münster, utmärker sig för öfrigt genom den vård det i sina nyförvärfvade länder äfven egnar at sina katholska invånares religiösa angelägenheter. – Vi hvilade öfver natten i Unna, – som kan gälla för exempel på osnyggheten i de Westphaliska småstäder, der gatorna vanligen utmärkas genom en kedja af gödselhögar utanför husportarna. – Emellan Unna och Schwelm, der jag skrifver dessa rader, – den sista stationen i Westphalen – kommer man in i ett kulligt, ja bergigt land. Men ingen sten synes. Höjderna äro alla grönklädda af gräs, träd och buskar. Dälderna emellan dessa höjder äro gudomliga, särdeles der en å slingrar sig i djupet. Hettan var stark. Jag sprang af och plockade blåbär i skogsbackarna, tänkte på Sverige och såg mellanåt vidsträckta utsigter öfver ett odladt, vexlande herrligt land. – Det Holstenska byggnadssättet upphör. I stället vidtaga små trefliga korsverkshus, från hvilka stall och ladugård äro afskilda. – Vi nalkas Rhenlanden.

———

Elberfeld d. 1 Aug. om morgonen.

Vid Barmen inträder man i Rhenländerna. Emellan Schwelm och Barmen mötte vi Kronprinsen af Preussen. Jag kan om honom blott säga med Postmästaren i Skara om Konung Gustaf III.: ”Jag förmärkte dammet af de allernådigsta hjulen.” Barmen och Elberfeld äro tvenne de största fabriksstäder i denna del af Tyskland, belägna nära hvarandra i en skön dal, som genomskäres af den lilla floden Wupper. De utgöra till utseende nästan blott en enda lång och smal stad. Man far nära ½ svensk mil emellan snygga och vackra hus. Man ser en stor, välklädd folkmängd vandrande utefter den lilla floden i aftonens svalka. Det var Söndag. Man har omkring sig den skönaste natur, lifvad af fliten; åkrar, ängar, små hvita, täcka boningar skymta fram emellan rika lundar ända mot spetsen af de omgifvande höjderna. – I dalen afbrytes grönskan genom långa strimmor af hvitt garn, inlagdt till blekning. Qvinfolken voro sysselsatta att öfver dessa oräkneliga garnhärfvor ur skopor med långa skaft ösa vatten. – Aftonsolen gjorde små regnbågar af dessa vattenstrålar, under det att det upphängda röda garnet (hvaraf en stor mängd färgas här, ehuru det heter Turkiskt) lyste som eld deremellan. – Vänder man blicken på närmare föremål, så skådade man genom spegelklara fenster (en lux, som man knapt vet af i Sverige) öfverallt inuti nätta, städade, trefliga rum, i hvilka det vid Westphalens smutsiga småstäder vanda ögat nu med fägnad upptäckte snöhvita fruntimmer och rena barn. Allt vittnade om välstånd utan prål; och Barmen och Elberfeld, ehuru hastigt vi genomfara dem, ehuru vi hvarken ha tid eller förstånd att besöka deras mångfaldiga fabriks-inrättningar, qvarlemna likväl i vårt sinne ett högst angenämt intryck. – Vår Westphaliske kusk sade om folket: ”Es sind stolze Leute. Sie bewohnen eine grosmuthige Gegend: darum sind sie stolz.” – En liten thebordsduk m. m. skall bli dig en erinring om vårt vistande härstädes.

———

Cöln d. 2 Aug.

Vi kommo hit i går afton. Emellan Elberfeld och Solingen far man åter öfver en höjd. Utsigten tillbaka i dalen är herrlig. Utföre far man på en i zichzach i den lösa skiffergrunden uthuggen väg. Färdandes på snedden i en riktning, ser man vägen framgå i en motsatt rakt under sig, och förstår ej hur man skall komma

dit, då ögat ej strax upptäcker vändningspunkten. Jag har ej kört utföre brantare och längre backe i Sverige. Men vägen är dråpligt underhållen, såsom i allmänhet i Rhenländerna. Vid foten af backen slingrar sig en å emellan tårpilar, ek och bok. Anblicken och ljudet af en stor mängd små smedjor lifva detta landskap. De äro spridda under träden och intaga största delen af den lilla på motsatta höjden liggande staden Solingen, bekant för sina stål-arbeten. Vi sågo deraf flera prof. Dock gör man så godt, och bättre, i Sverige. Ifrån Solingen sänker sig landet. Framför en utbreder sig den slätt, som Rhen genomströmmar. På afstånd skimrar Düsseldorf. Snart upptäckes Cöln med sina många torn, bland hvilka den berömda Domkyrkan reser sig. Bortom den beherrskas synkretsen af det blå Siebengebirges spetsar. Här är ett herrligt land, men nu härjadt af den långvariga torkan. Bohvetet synes bortbrändt, klöfvern hänger hufvudet, rågen, hafran, hvetet stå tunna, hvita, bråmognade. För hettan måste man hvila midt på dagen. Vi genomforo staden Mülheim, derefter det befästade Deutz. Midt emot ligger på venstra Rhen-stranden det gamla Cöln, dit en på båtar hvilande brygga förer öfver den majestätiska floden, hvilken jag nu från värdshuset Am grossen Rheinberge ser hvälfva sin ljusgröna bölja genom den framför mig i ett bländande solsken hvilande slätten.

Cöln d. 5 Aug.

Denna stad är en verld af märkvärdigheter och minnen. Men hvar finna en vägvisare i denna för oss fullkomligt obekanta verld? Så tänkte jag, gick in på en Boklåda, fick der namnen uppskrifna på Lärarna i Gymnasium i Cöln och frågade hvem som var den yngste ibland dem; i förmodan att han också skulle vara den villigaste och vänligaste. Namnet var Doctor Smets, katholsk prest, lärare i Theologien, Caplan vid Domkyrkan. Tillika fick jag underrättelse hvar han bodde. Jag sökte upp honom, framställde både min nöd, och den uträkning, som fört mig till honom. Uppriktigheten af denna bekännelse gjorde vår första bekantskap glädtig och förenade genom ömsesidig välvilja två för hvarandra eljest fullkomligt okända menniskor. Jag älskar sådana bekantskaper. Det är ett godt ord, en ljus blick på vägen. Vandraren glömmer dem ej. Ej blott det varaktiga, äfven det tillfälliga i lifvet har sitt behag, ja det senare ett eget, emedan det förefaller såsom ren lycka. Det var en liflig, bildad ung man, son åt Tysklands första Tragiska skådespelerska Sophie Schröder, till hvilken han äfven sedermera gaf oss ett recommendations-bref, i fall vi skulle träffa henne i Dresden. Han blef vår ledsagare i Cöln och gjorde oss under vår korta sammanvaro alla tjenster i sin förmåga. Vår första gång var till Domkyrkan. Hvad skulle jag säga om detta byggnadskonstens underverk, om detta största monument i sitt slag? – Ord äro i allmänhet otillräckliga, der åskådning fordras. Huru mycket mer här, der sjelfva åskådningen är ofullständig; ty jätteverket står ofullbordadt. – Det begyntes 1248: ännu 1499 fortsattes det. Kranen, som arbetarne nyttjade till byggnads-ämnenas upphissande, ses ännu på det ena halffärdiga tornet, och förnyas tid efter annan till ett everldligt tecken. Tornen skulle bli två, hvardera till 500 fots höjd. Det andra är knapt påbörjadt. Till sin längd, men ej till sin hela höjd eller bredd är äfven sjelfva kyrkan uppförd, med undantag af choret, som är det enda färdiga. Och likväl väcker hvad man ser häpnad, ehuru tillika en slags obehaglig känsla. Att begränsa och till åskådning bringa ett oändligt innehåll är i allmänhet den sköna konstens uppgift och hemlighet. Här fattas begränsningen, intrycket af det hela, och anläggningen är så stor, att inbillningskraften förgäfves bemödar sig med det felande. Jag vill blott nämna, att längdbalken i öster och vester af kyrkans kors är 400 fot, tvärbalken var ämnad att bli 200, enligt ännu befintliga grundritningar. I midten är choret. Detta, fullbordadt, uppbäres af 14 pelare, till 150 fots höjd och till dessa sluta sig, nästan i form af en ros, 14 capeller. Den öfriga rymden af kyrkan bäres af 64 ofantliga pelare, Bibliska och Helgonahistorien, Cölns egen historia, glänser i de stora målade fenstren. Omkring på alla sidor en oändlighet af bilder, blommor, sirater af alla slag. Det är en verld, vext i sten. Allt, såsom i naturens verk, det aflägsnaste från ögat, såsom det närmaste, vittnar om lika omsorg. Jag var uppe på det halffärdiga tornet, hvilket, äfven såsom sådant, har en svindlande höjd. De minsta prydnader voro äfven här i stenen huggna med samma flit, som man använder på en miniaturbild. Jag såg nere i kyrkan en mängd grafvårdar efter Biskoppar och Prester utan all

ända. Upp i tornet voro pelarne höljda med resandes inristade namn. – Byggmästaren har gått sin väg utan att säga sitt eget. De, som uppfattade och utförde denna undransvärda byggnad, man vet ej hvad de hetat. Men de ha lemnat ett ”Skaldebref till dem, som söka ett odödligt namn”, – hvilket dessa må läsa i deras verk, och gå för tusan.

Sulpiz Boisserée utgifver nu ett praktverk i gravurer ensamt egnadt åt Domkyrkan i Cöln. Jag har här sett blott några blad deraf och önskade ha råd att äga det dyra, men förträffliga arbetet. Man får der först begrepp om hvilken verld af detaljer, hvilken vegetation af gestalter, som genomblomstrar det förvånande hela. – Hur vinner ej denna omätliga rikedom på löfverk och prydnader att ses på nära håll –! de mest främmande Asiatiska, Afrikanska vexter deribland, afbildade med nästan naturhistorisk noggrannhet!

I allmänhet om den oorganiska, krystalliniskt regelmässiga massan, om stenrikets former ha varit förebilden till den antika architekturen, hvars total-effect är: hvila på sig sjelf; så har den göthiskt-christeliga under medeltiden sökt imitera organismen, liksom i besegrande af massans tyngdskraft. – Deraf det uppsträfvande, det lätta i dessa ofantliga massor! – Skog, träd, vegetation synes ha varit förebilden. Man ser det ock på den oändliga bladrika articulationen i former och prydnader. En hög allée med sina flätade grenar är ju det tydliga originalet till gothiska pelaregångar och hvalf? Hvilket redan föreföll mig, då jag betraktade den vackra alléen i Plöen. – Subjectift uttrycker denna rigtning en sinnets vändning inåt, ett själens upplyftande. Dessa tempel sträfva uppåt, som en bön – de äro en bön – det yttre en bild af det inre. – Och det är trons resignation, som uttrycker sig i denna oändliga, kärleksfulla flit. Man har arbetat för sin Gud. – Hur arbeta vi?

Jag har aldrig erfarit ett förunderligare intryck, än då jag stod midt i detta chor, hvilkas pelare skjuta upp liksom skyhöga träd och öfverst till ett hvalf förena sina kronor. Det redan sjunkande ljuset bröts genom de höga fenstrens präktiga glasmålningar, och då den stora klockans djupt mäktiga ton med det samma gick fram genom hvalfven, kom den hjertat att bäfva, och, som man tyckte, murarna med det samma.

Jag måste tillägga följande ur Goethe’s Kunst und Altherthum. ”Se vi för det närvarande – skref han 1815 – de patriotiske Tyskarne ifrigt i tankarna sysselsatta att njuta af sina heliga Byggnads-minnesmärken, att bibehålla det halft fulländade, ja att återställa det förstörda; – så oroar oss den anmärkningen, att ej allenast penningemedlen äro otillräckliga dertill, utan äfven, att de dertill erforderliga konst- och handtverks-medlen äro fullkomligt utgångna. – Förgäfves se vi oss om efter en massa menniskor, villig och förmögen till sådant arbete. – Deremot lär oss Historien, att stenhuggare-arbetet i dessa tider drefs af ett stort, vidt utbredt och dock innom sig slutet skrå under de strängaste former och reglor. Stenhuggarna hade i den bildade verlden fattat en ganska lycklig post, och höllo sig liksom i midten mellan den sköna konsten och handtverket. De kallade sig ett Brödraskap, deras statuter voro af Kejsaren bekräftade. Denna anstalt grundade sig på ofantlig menniskokraft och ihärdighet, och tillika på dessa jättelika byggnader, som nu alla på samma tid uppfördes och befordrades. Otaliga inöfvade gossar, ynglingar, männer, utsådde öfver hela Tyskland, arbetade i alla stora städer. Öfvermästarne för denna härskara suto i Cöln, Strassburg, Wien och Zürich. Hvar och en förestod sitt district efter det geographiska läget. – Underrätta vi oss om de inre förhållanden i detta sällskap, så möter oss ordet: Hytta, först i egentlig mening betecknande det brädskjul, i hvilket stenhuggaren förrättade sitt arbete, sedan i oegentlig mening, en samlingsplats för privilegierna, archiverna och utöfningen af sällskapets rättigheter. Skulle nu skridas till verket, så förfärdigade mästaren en ritning, som, gillad af dem, för hvilkas räkning byggnaden skulle uppföras, förblef, såsom ett document, jemte den derpå grundade öfverenskommelsen, i konstnärens händer. Ordningen för lärgossar och gesäller, deras antagande och lärande, deras techniska och sedliga åligganden voro på det nogaste bestämda, och det hela lifvadt af den laggrannaste hederskänsla. Deremot njöto de stora fördelar, äfven den högst verksamma, att genom hemliga tecken och ord göra sig öfver hela verlden bekanta för sina konstförvandter. Man tänke sig en oräknelig massa af menniskor så organiserad, genom alla grader af färdighet, gående mästarne

tillhanda, vissa för lifvet om dagligt bröd och arbete, för ålderdom och sjukdomsfall skyddade, af Religionen hänförda, af konsten upplifvade, genom seder tämda; och man begynner begripa, huru så ofantliga verk kunde fattas, företagas, och, om ej fullbordas, likväl tänkas såsom utförbara. Lägga vi till, att det var lag och sed, att dessa ofantliga byggnader uppfördes för dagspenning, på det att den noggrannaste fulländnig måtte kunna sträckas äfven till de minsta delar; så må vi väl lägga handen på hjertat och fråga: genom hvilka medel kunna vi väl i vår tid frambringa sådant?”

Det är skönt och upplysande. Och likväl förklaras saken ej af medlen, utan af ändamålet. Och frågar man efter detta, är svaret det redan gifna: ”Man bygde af Religion.”

Det skall, sedan Cöln blef Preussiskt, ha varit fråga att fullborda denna underbara byggnad. Men kostnaderna skulle blifvit omätliga, och Domkyrkan har, då staden år 1794 kom under Fransyskt välde (hvarunder den förblef till 1814), förlorat sina inkomster, så att redan vidmakthållandet af hvad som finnes är svårt. Konungen i Preussen har emellertid anslagit 400,000 Rdlr i silfver till byggnadens reparation, och summan skall dock vara otillräcklig.

Cöln är en gammal stad. Först ett Romerskt läger och en Romersk coloni (Colonia Agrippina, så kalladt efter Germanici hjeltemodiga gemål, eller, om man hellre vill, efter hennes afskyvärda dotter, Neros mor) framträder det sedan ofta i Romerska Historien. Här blef Vitellius utropad till Kejsare. Här var Trajanus Kejserlig Legat, då Nerva utnämnde honom till medregent. Af de så kallade trettio Tyrannerne, uppehöllo sig flera i Cöln. Här blef Sylvanus både utropad till Kejsare och mördad. Man visar ännu stället i S. Severins-kyrkan. – Flera christliga martyrer ledo i Cöln, Ursula med sina jungfrur, Gereon, till hvars minne Constantin den stores moder Helena här stiftade en kyrka. Man ser ännu vid lågt vatten stenpelarne af den brygga, som Constantin sjelf här lät anlägga öfver Rhen. Efter Normannatågens förödelser uppblomstrade staden åter. Otto den store förenade den med Tyska Riket och öfverlemnade den åt sin broder Bruno, ÄrkeBiskopp i Cöln och Hertig af Lothringen. Den blef ett hufvudsäte för Hierarchien i Tyskland, och så rik på andeliga stiftelser, att den kallades det Heliga Cöln, ett namn, som folket ännu gerna erinrar sig. Under den andliga maktens skydd och i det fördelaktigaste läge blef det tillika en föreningspunkt för idoghet och handel, en betydande medlem af Hanseförbundet, med det samma frihetsälskande och stark nog att kämpa med sina andeliga Herrar. Öfver 200 år varade Borgerskapets strider med ÄrkeBiskopparne, – den ofulländade Domkyrkan är äfven ett monument af denna tid, – med längre och kortare mellanstånd, under hvilka staden steg i rikedom och makt. Den kunde uppställa 30,000 stridbare män. I de år som följde efter segern vid Wohringen – en liten stad i grannskapet – den 5 Juni 1288 – räknade Cöln 80,000 väfstolar i gång. Den befästade sin republikanska författning; men denna genomgick, uti blodig oenighet mellan Patricier och Plebejer, Rådet och Handtverkarne, sina vanliga skifter; tills Reformations-seklets stora brytning äfven träffade detta försvagade samhälle, som utkastade det nya utan att kunna behålla det gamla och sedan har lefvat en ruins lif. Väfverierna gingo till Flandern och Brabant, – handeln till Holland; och fördrifvandet af alla Protestanter ur staden, år 1618, befolkade Düsseldorf, Elberfeld, Crefeld, Solingen med idoga invånare, under att i Cöln 1400 hus på en gång blefvo öde. Nyss före Fransyska occupationen 1794 funnos här 12,000 tiggare, hvilka för sitt bettlande hade bestämda platser, som ärfdes från föräldrar till barn. – Den verksamma Preussiska regeringen gör hvad den kan för Cöln; och Rhenhandeln, som under Fransyska väldet fullkomligen upphörde, begynner återfå något lif. Men intrycket af denna gamla stad är i det hela otrefligt, ödsligt. Ett sjunkande samhälle visar sin obehagligaste bild i en fordom ända till smuts och trängsel öfverbefolkad stad, som begynner bli öde.

Emellertid har man här en verldshistoria i sammandrag. Lemningar af Romerska murar, vägar och vattenledningar ses än. – Cöln har haft sitt Capitolium (kyrkan Maria in Capitol bär deraf ännu namnet) – sin Campus Martius, – sina Patricier, (af hvilka 15 familjer vilja räkna Romerska anor – ibland dem en vom Geyer – hvad tycks? – såsom ännu en här varande dryckeslustig Senator heter) – sina Consuler med toga

och Lictorer, som likväl ej ingåfvo Fransoserne någon respect o. s. v» I särskilda delar af staden påminna der Franken thum, die Friesengasse, der Kattenburg, der Sassenhof, die Markomannenstrasse (nu Fredrik Wilhelmsstrasse, vid hvilken vi bo) om fordna nybyggare och invandrare; och i dess nära 30 kyrkor och capeller ser man prof på hela medeltidens architektur och målning, samt äfven märkvärdiga konstalster från senare tider.

Byggnader finner man här af alla stilar, ifrån den gamla Byzantinska, den första christliga i Vesterlanden, hvarur i 13de århundradet den Tyska eller Göthiska utvecklade hela sin rikedom, ända till den moderna, men smaklösa prydlighet, som visar sig i Jesuiter-kyrkan. Af alla fästade – näst Domkyrkan – S. Maria in Capitol och S. Gereon, förnämligast min uppmärksamhet. Den förstnämnda är den äldsta i Cöln, stiftad af Plectrudis, moder till Carl Martel. Choret, som skall vara från 8de århundradet, har ännu ej de spetsiga göthiska pelarhvalfven. Den senare byggdes år 1066 af ÄrkeBiskopp Hanno på samma ställe, der det fordna af Kejsarinnan Helena stiftade, sedermera förstörda templet, stått. I mitt tycke, äro dessa bägge kyrkor, efter Domen, de skönaste i Cöln. Det herrliga hvalfvet i S. Gereon med pelarne målade i blått och guld ger en praktfull anblick.

Ibland öfriga byggnader interesserade mig det så kallade Gürzenicks hus, såsom bevis på Cölnisk rikedom under medeltiden. Denna ofantliga byggnad – nu pack- och våghus, – var fordom ett borgarehus, en enda köpmans egendom. I dess stora sal, höllo Cölns borgare sina banquetter. Här tracterade de Kejsar Maximilian I. – Vid den återstälda Carnavalen förledne vinter utdelades till en i detta rum anstäld bal 2400 billetter.

Landet omkring nedre Rhen och dess systerfloder – Nederländerna i vidsträcktare bemärkelse – är högst märkvärdigt i den Europeiska konstens Historia. Det har haft en betydande konstperiod före Italien. Här återföddes först den stora kyrkmusiken, som sedermera i Italien utbildades, här målarkonsten med oljemålningens uppfinning. Den gamla Nederländska Målareskolan är af Italien oafhängig. Det är på den yngre, vanligen hittills ensam så kallad Nederländska skolan, hvilken med den store Rubens steg till sin höjd, som Italienarne återverkat, ehuru deri bibehöll sin egna charakter. Af gamla Nederländska skolor anses åter den i Cöln att ha varit äldst. – Allt detta är så godt som ny upptäckt; ty de dithörande gamla mästares verk hade länge varit vanvårdade, föraktade; tills för 30 år tillbaka Fredrik Schlegel åter insåg och förkunnade deras värde. Då vid samma tid Fransoserne upphäfde flera kyrkor och kloster i Cöln, kom en mängd gamla målningar i dagen. De fästade samlares uppmärksamhet och blefvo af dem räddade från undergång; i synnerhet genom de konstälskande bröderne Boisserée, hvilkas samling af forntyska målningar (nu i Stuttgard) sedan blifvit så berömd. – Den nyligen afledne Canonicus Wallraf i Cöln var i detta, som andra afseenden, en ifrig samlare af sin fädernestads märkvärdigheter. Köpmannen och Senatorn Liewersberg härstädes sammanbragte äfven på detta sätt till största delen sitt betydliga galleri.

Ibland de af dessa anledningar åter i ljuset framdragna verk är ett af de berömdaste altarbilden i RådsCapellet i Cöln, nu flyttad till en af Domkyrkans Capeller, och sedan bekant under namn af Dombilden. Jag har mer än en gång besett den. Det är en altartafla af träd med tvenne rörliga flygeldörrar, som tillslutna betäcka den egentliga taflan, men öppnade på inre sidan visa tvenne sidotaflor, så att det hela består af tre sådana. Hufvudtaflan framställer de tre vise konungar af Österlandet, tillbedjande det på Marias armar hvilande Christus-barnet, den ena sidotaflan den heliga Gereon med sitt ridderliga, den andra den heliga Ursula med sitt jungfruliga följe, hvilka i Cöln under Kejsar Maximianus förvärfvade martyrkronan och jemte de tre vise konungar vördas såsom staden Cölns patroner. Figurerna äro målade på guldgrund. Om dem, särdeles Maria och barnet, kan jag blott säga, att jag aldrig sett Sinnets Helighet så uttryckt i målning. Intet sträfvande eller medvetande af hvad man kallar det Idealiska! Figurerna äro, som voro de tagna ur verkligheten. Och likväl hvilken höghet och renhet, med denna sanning och trohet! Dertill, hvilken obeskriflig färgprakt i tyger, kläder, ädelstenar! Men det är en himmelskt oskyldig prakt. – Man anser

arbetet för det första steget ur det Byzantinska stela, presterligt föreskrifna Helgonabilds-maneret. Skulle så vara, är det ett jättesteg; ehuru här visserligen ej ännu är konstens vakna frihet, utan hennes oskyldiga morgondröm. Man ser, att hon slumrar, men drömmer gyldene drömmar i trons armar. – Målaren är obekant. Man läser på yttre taflan årtalet 1410 och har på mellanbilden velat läsa namnet Wilhelm, samt dervid erinrat sig, att i ett gammalt poem en konstrik målare Wilhelm af Cöln omtalas i slutet af 14de århundradet.

För öfrigt strider man, om taflan är målad med olja, eller blott öfverdragen med en fernissa, och om mästaren skall anses för en föregångare eller samtida till Johan von Eyck, som omkring 1420 gjorde sig berömd såsom oljemåleriets uppfinnare, men först mot slutet af sin lefnad uppenbarade denna hittills, äfven i Italien, obekanta konst. Man målade förut med färger, upplösta i förtunnad ägghvita eller ett lim, kokadt af pergaments-strimlor, hvilket kallades att måla *a tempera*. Visst är, att Dombildens mästare, genom den bibehållna guldgrunden, visar sig okunnig om ett annat steg, som konsten gjorde med Johan von Eyck, hvilken bortlade denna grund, ställde sina figurer fritt i rummet och uppfann perspectiven.

Dermed må vara huru som helst: Dombilden står högt öfver allt hvad jag här för öfrigt sett måladt på guldgrund. Ty jag såg flera gamla taflor af denna art i Senatorn Liewersbergs samling, hvilken ägaren – en gammal hedersman – med förekommande godhet sjelf visade oss. I nedra våningen af hans hus träffar man, bland de forntyska taflorna, flera med dylik botten. Här är samma sanning, samma trohet, särdeles i det liflösa, men för öfrigt dålig composition och teckning. Derutinnan voro dessa taflor oändligt efter Dombilden, der man blott i Jungfru Marias arm och hand (på utanverket) och i benen hos några af Riddrarne å de inre taflorna, märkte det här deremot öfverallt framträdande magra, spinkiga, misstecknade i formerna. För öfrigt innefattade denna samling sköna bilder ur konstens mer fulländade tid. Dessa voro sammanstälda i öfra våningen af huset. En Jungfru af Leonardo da Vinci – porträtt, som det tycktes,– intog mig i synnerhet. Ägaren sade sig erhållit den af en familj i Cöln, som med skriftliga documenter kunde bevisa, att den i Italien blifvit af mästaren beställd. Ett mindre ynglingshufvud af okänd mästare – den bedjande S. Franciscus af Van Dyk – ett gumme-porträtt af Denner – en hafs-utsigt af Vernet, (morgon, dimma, solen genombryter dimman) af den förunderligaste sanning – förträffliga landskaper af Nederländska mästare – fästade för öfrigt i synnerhet mina blickar. I tredje våningen visade gubben oss sitt hus-capell, måladt och decoreradt i göthisk smak af en Dilettant.

Hos Assessor E. von Grooth (af samma slägt, som Grotius) sågo vi en ypperlig familje-tafla af Le Brun († 1694). Den visar Jabach – en rik Cölner-Mæcenat på den tiden – i sin husliga omgifning. Taflan finnes ännu i samma hus, och ägaren är en afkomling af beställaren. Den gamle mannen är i synnerhet oöfverträffligt målad. Målaren har äfven på denna tafla framställt sig sjelf med pallet och pensel i handen.

Jag kan ej förbigå att omtala tvenne mina förnyade kyrkbesök. I kyrkan Maria in Capitol visas en märkvärdig tafla af Albrecht Dürer (föreställande Apostlarnes förströelse efter Marias död) – förträffligt tecknad – kraftfull – ej behaglig. Förträfflig deremot i högt mått, synes mig ett i Fresco måladt capell till samma kyrka, stiftad af en bland Cölns borgmästare. Man ser på ena väggen öfverst Christi förklaring i färger – sedan i tvenne afdelningar under hvarandra flera Apostlar, manliga och qvinliga helgon, grått i grått. Det är en helig, djup enfald, en himmelsk förtjusning i dragen af dessa figurer: näst Dombilden det skönaste af det slaget jag i Cöln sett. – En skönhet af annat slag är Petri korsfästelse i S. Petri-kyrkan – Altartafla af Rubens, – bortförd af Fransoserne, nu återvunnen. Ämnet är i högsta grad pinligt (Aposteln korstfäst med hufvudet nedåt), men måladt allt hvad målas kan, med ett lif, en eld, hvarom man ej gör sig begrepp. Rubens föddes här 1577. Man visar än huset. Det är samma, i hvilket den landsflyktiga Drottning Maria af Medicis dog.

Man kommer nästan ej in i en catholsk kyrka, utan att träffa någon bedjande, hvad tid på dagen som helst;

ty kyrkorna stå öppna. Det aldrig afbrutna, det continuerliga i catholska gudstjensten är någon ting vackert. Deremot stötes Protestanten af så mycket annat – af de ofta på en gång rysliga och granna crucifixerna, – af de som dockor utklädda helgonabilderna – (jag har sett Jungfru Maria med styfkjortel och bjäfs, och i skötet en fullvext Christus, prydd med en siden-coeffure, som skulle föreställa en krona, men liknade en grann nattmössa) – af det ofta tanklösa, tomt ceremoniösa i messan – af anslagen om fullkomlig aflat på så och så lång tid, emot besökande af vissa kyrkor. Jag läste på kyrkmurarna här sådana plakat med tillstånd af nu varande Påfve. – Catholske Theologerne må säga hvad de vilja om rätta meningen af detta aflat. – Folket anser det för en beviljad syndaförlåtelse. – Det finnes i Calholicismen en theologia plebeja, der alla de missbruk få gälla, hvilka kyrkans lärda Theologi förskönar, förmildrar eller till och med förbjuder. – Jag säger detta i synnerhet med afseende på ett ej illa skrifvet försvar för catholska Theologien, som jag köpte i Münster och nu läst under vägen.

Stuttgard d. 17 Aug.

Vi befinna oss sedan i går i denna Würtembergska hufvudstad. Ett par dagsresor till skulle föra oss inom Schweitziska gränsen. Vi äro redan mycket närmare Italien än Östersjön. Men frukta ej! Vi ha nått den sydligaste punkten af vår utflykt. Den skulle ej en gång ha sträckt sig hit, om ej vid vår ankomst till Mayntz M*** nödvändigt velat se det vackra, genom Amalia oss välbekanta, Heidelberg, och i Heidelberg jag ej kunnat vända om, utan att här uppsöka den Boisseréeska målningssamlingen. Emellertid ha under vår hastiga framfart min Correspondence blifvit efter. Jag får först här tid till ett bref, som må tillökas med några redan fullskrifna blad i min lilla Dagbok.

Den 6te reste vi från Cöln till det närbelägna vackra, vänliga Bonn, der vi genast uppsökte den hederliga Ernst Moritz Arndt, vår vän sedan i Sverige, nu Professor vid härvarande Universitet, men förbuden att läsa, såsom misstänkt för demagogische Umtriebe. Han emottog oss med öppna armar och blef vår ledsagare på en interessant promenad. Vi sågo den nya Universitets-salen, som man höll på att måla al fresco. De unge målarne voro, såsom jag tror, Cornelii disciplar. Cartonerna till målningarna behagade mig mycket, mindre sjelfva utförandet, hvars colorit syntes mig något hård och skrikande. Kanske den mildras med tiden. Arndt hade den godheten att införa mig hos den berömde Niebuhr, till hvilken en gesäll i den Historiska Professionen, såsom jag, med vördnad ser upp. Han var vänlig, följde mig ett stycke omkring i staden och till en närliggande trädgård under allehanda samtal och frågor, ibland annat om utgifvandet af våra Gamla Lagar, ett företag, hvaraf man i Tyskland väntar sig mycket. – Han föreföll mig såsom en enkel, bestämd, skarpsinnig, helt och hållet på sak ställd man – för öfrigt med den utmärkta och dugtiga personlighet, som man vanligen finner hos män, som i en stor sak känna någonting öfver sig.

Hos Arndt och hans älskvärda familj tillbragte vi en skön afton, i hans trädgård, vid Rhen-stranden, omgifna af vinrankor, och drickande Rhenskt Bleckert, som vext på stället. Qvällen var sval och lugn, utsigten gudomlig. Du kan dömma, hur det smakade, att i denna omgifning höra Arndt med all sin liflighet tala om Sverige, om gemensamma vänner, ja, om mitt hem och min far, som han mycket väl mindes!

Den 8de Aug. från Bonn. – Ej långt från staden höllo vi, och bestego, vid den täcka byn Godesberg, en ruin på en brant klippa, hvars nedra sidor betäckas af vinrankor. Ett högt torn står ännu qvar, temligen oskadadt. Man utgifver det för ett Romerskt kastell. Men var det murverk man i Cöln visade mig såsom Romerskt verkligen sådant, så är väl detta svårligen något Romerskt arbete. – Der uppe har man en herrlig utsigt, öfver Bonn, Cöln, hela den fruktbara af Rhen genomskurna slätten. Midt emot på andra sidan floden, upphöjer das Siebengebirge, nu helt nära, sina sju, höga, fordom borgbekrönta, spetsar. – Utsigten från Godesberg öfverträffas dock af den man njuter från det något sydligare Rolands Eck, också en hög klippa tätt invid Rhen, med ruinerna af en gammal borg på spetsen. Folksagan förmäler, att hit kom i forntiden

Roland, den berömdaste af Carl den stores kämpar, förälskade sig i Borgherrens dotter skön Hildegard, fick hennes ja, och drog bort i kriget. Efter ett år kom en annan Riddare åter och berättade sig sett Roland fallen och dödad. Hildegard dolde sin sorg i klostret och när Roland sjelf återvände, fann han sin brud såsom Nunna. Då har han på den klippa, som ännu heter Rolands Eck, byggt sig en enslig koja och i två år setat med ögonen fästade på det nedanför liggande klostret, tills han en morgon såg Hildegards graf gräfvas på kyrkogården. Då dog han. Det är samma ämne, som Schiller behandlat i sin Riddar Toggenburg; ehuru han, jag vet ej hvarföre, förlagt skådeplatsen till Schweitz. Det roade mig att här ihogkomma min enkla melodi till denna sköna Ballad, som du så ofta sungit för mig. Klosterbyggnaden finnes ännu på en täck liten ö i Rhen, hvilken derföre heter Nonnenwerder (Nunne-ön). Nu är i dessa fordom åt andakten helgade salar ett godt värdshus, der vi intogo en glad middag. Tvert emot Rolands Eck, på andra sidan ligger det högsta af Siebengebirge, den nästan lodräta klippan Drachenfels, så kallad, emedan fabelhjelten Sigfrid, hos oss Sigurd Fofnisbane, der skall vunnit den berömda af Draken bevakade skatten. Besynnerligt nog, hörde jag i min ungdom, att samma skatt ligger i Kihlsbergen i Nerike. Så bygget Sagan öfverallt sitt lätta hus vid sin gång öfver jorden. Tillsammans se Drachenfels och Rolands Eck ut såsom tvenne jättelika dörrposter till ingången af den egentliga Rhendalen, som här för oss börjar. Nonnenwerder med sina lummiga träd ligger som en blomsterkvast kastad midt i denna port. Bergen gå hädanefter nästan alltid ända in till Rhen. Deras sidor prunka af vingårdar, deras hjessor kransas som oftast af förstörda Riddarborgar. Dessa gröna berg visa de mest afvexlande former, och små snygga städer med sina blanka, hvita hus och kyrktorn uppresa sig liksom ur sjelfva vattnet vid deras fot. Här förändrades vårt resesätt. Vi hade hittills mest begagnat hyrkuskar, som på accord föra en, om man vill, från ena ändan af Tyskland till den andra, och merendels ha sköna hästar och ganska goda vagnar. På Rhen, der ännu (1825) ej ångbåtsfarten vunnit rigtig burskap, gifves en egen båtfart emellan Mayntz och Cöln på de så kallade Wasser-Diligencerna, af hvilka en från hvardera stället afgår hvarje dag. Uppföre Rhen – vår kosa – dragas dessa fartyg af hästar. Vi föredrogo att hyra oss en egen liten båt med trenne karlar, af hvilka alltid tvenne ömsevis drogo, under det en styrde, och vi hade ej skäl att ångra oss. Våra båtkarlar voro ganska hederligt folk; och jag måste, emot den gamla meningen, äfven ge de så illa beryktade Tyska postillonerna och kuskarna ett godt vitsord. Höfliga och villiga ha vi åtminstone alltid funnit dem. Aftonen var lugn och sval. Vi fingo ostörda njuta af de vexlande, högst pittoreska utsigterna. Snart skymde det på. L*** framtog sin flöjt och blåste gamla Svenska visor. Det är en egen hemlighetsfull kraft i dessa gamla melodier. Vår båt flöt sakta fram. Hela naturen var tyst. Jag hörde blott tonerna, som upprepades af bergens echo, och med det stilla plaskandet af Rhens vågor tycktes mig det aflägsna susandet af de hemfödda Svenska skogarna blanda sig och hviska mig minnen af allt hvad som är mig ljuft och kärt. Det var fullkomligen mörkt, då vi lade till vid den lilla staden Lintz, der vi hvilade öfver natten.

Morgonen d. 9de fortsattes vår fart. Rhens stränder äro ännu alltid ganska höga och branta. De ända intill floden gående bergen bestå af skiffer och basalt, i skarpa besynnerliga skepnader. Vingårdar, ofta med största möda planterade mellan stenarna, eller anlagda på ett slags terrasser, den ena öfver den andra, betäcka merändels de branta sidorna af dessa för öfrigt med ek- och bokskogar höljda berg, som blott i sina skarpaste kanter visa den nakna stenen. Vid Brohl, der en liten å rusar in i Rhen, är en vulkanisk Tuffsten, som stampas och föres till Holland. Vi sågo ett fartyg dermed lastas. Vi landade och gingo upp till det så högt belägna Rheineck, fordom en greflig borg, hvaraf endast ett 180 fot högt torn är qvar. Fransoserna confiscerade godset. En Jägmästare köpte det af dem och har byggt sitt hus i ruinerna. Utsigten är vidsträckt. De förstörda gamla Riddarborgarna på båda sidor om floden tilltaga i antal. Såsom örnar, ha deras fordna ägare byggt sina nästen på dessa klippors högsta, skarpaste spetsar, och derifrån nedslagit på sitt rof, den efter Rhens strömfåra seglande köpmannen. Det var den tiden, som röfveri var adelig öfning. Först en begynnande borgerlig ordning gjorde städer och förstar nog starka, att förstöra dessa röfvareslott, – till hvilkas svarta, halfbrutna, underliga torn, till hvilkas floden öfverhängande ruiner vandraren med häpnad upplyfter sina blickar. Nu äro de blott en ganska oskadlig romantisk skönhet, ej farligare än en Riddare-

roman. Förr var det annorlunda. Då var här mensklig vildhet parad med naturens. De urgamla ekarna ha försvunnit ur klyftorna och lemnat vinrankan rum. De höga trotsiga borgarna ha fallit och murgrönan täcker deras ruiner. Hvarest vid foten af dessa berg några lifegna i eländiga hyttor skälfde för den öfver dem thronande tyrannens vink, kransa nu trefliga boningar, byar och städer den mäktiga Rhens stränder. Men utan vinskötseln vore flera trakter ännu här ödsliga, ofruktbara. Vid dessa branta stränder ses få åkerstycken. Nu är landet rikt på Bacchi gåfvor, hvilkas plantering och vård likväl ofta är mödosammare, alltid osäkrare än åkerbruket. Derföre är vingårdsmannen vanligen fattigare än åkermannen. På 5 till 6 år räknas merendels blott ett godt vinår. Man har här ej haft något sådant sedan 1822, men hoppas det bästa af det närvarande. Kommer ett sådant godt vin-år, så betalar det flera föregående års förluster. De mesta vingårdar drifvas på hälftenbruk. Hvarje bonde säljer sjelf sitt vin till vinköpare från Cöln, Düsseldorf etc. som en månad efter den i slutet af September och i October infallande vinskörden befara dessa trakter. – Det är vår gamla skeppares underrättelser, jag hoppas ej skepparlögner. – För öfrigt äro vingårdarna ej så vackra, som jag föreställde mig. Deras grönska är blek, och de många störarna, vid hvilka rankan fästes, göra det hela snarare grått än grönt.

Nu uppreser sig den gamla borgen Hammerstein, på en hög öfver floden lutande klippa. Den var i 30 åra-kriget en vigtig post, intogs af Svenskarna, återtogs af Spanjorerna, och förstördes efter Westphaliska freden. Strax ofvan Bonn var fordom en skans, som kallades die Pfaffenmütze. En annan på en närliggande höjd kallas ännu der Schwedenborg. Svenskar och Spanjorer besköto hvarandra från dessa fästen.

Vi åto middagen i den gamla, men fula staden Andernach, och foro sedan förbi det nya, täcka Neuwied, beläget på en bergomkransad slätt. – Till staden förer den högsta och tätaste poppel-allée jag någonsin sett. Upp i den gröna höjden till venster skimrar Monrepos, Hertigens af Neuwied lustslott. – Derefter kommer man till der Weisse Thurm, der fordom Cæsar skall gått öfver Rhen, och der General Hoche under Revolutions-kriget verkligen öfverförde Fransoserna. Ett nu mest förfallet monument, åt honom upprest af Sambre– och Maasarméen, förvarar minnet deraf. – På andra sidan ses slottet Engers, der Helvigs bott ett par somrar, under det Generalen var sysselsatt att i de närbelägna jernhyttorna gjuta kanoner. Här finnas flera jernverk i nejden. – Det blef efter en regnskur en sval och herrlig afton; – och kl. 7 låg framför oss i den sjunkande solens glans det vid Mosels och Rhens sammanlopp herrligt belägna Coblentz. – Midt emot höjer sig den i sjelfva berget uthuggna fästningen Ehrenbreitstein, som Fransoserne sökte ruinera, men Preussarne återställt. För öfrigt ha de senare, sedan de blifvit herrar af Coblentz, omgifvit det med nya fästningsverk på alla sidor.

Här dröjde vi blott öfver natten och fortsatte d. 10de Aug. vår Rhenfart, nu på den så kallade Wasser-Diligencen. Vi funno den för ingen del angenäm. Det hällregnade. Man är inpackad i en slags trång kajuta med en mängd okända personer, af hvilka flera röka elak tobak. Vill man gå uppå däck, så är detta så litet, sammanpressadt och obeqvämt, att man ej utan stor svårighet kan få sitta. Allt detta gjorde, att jag föga fick njuta af de vackra Rhenstränderna, hvilkas utsigter ofvanom Coblentz äfven öfverträffa hvad vi förut sett. Hvilket herrligt land är ej Nassau? – med vin, säd, bergverk, och denna mängd af berömda hälsobrunnar! Den fruktbara skönheten upphör dock här på andra sidan staden Boppart. Floden inneslutes nu mest af höga, ödsliga klippor, alltför kala äfven för vinrankan. – Vi lågo om natten i Sanct Goar, der helgonet af samma namn först skall predikat Evangelium för Rhens fattiga fiskare. Ännu fångas här förträfflig Rhenlax, och jag fann den förtjena sitt rykte. – Här vidtager, för den uppföre farande, den trångaste och äfven farligaste delen af floden. Jag har intet att derom orda. Vi måste ut d. 11te före kl. 3 om morgonen och färdades genom denna trakt mest i mörkret. Då det dagades fortfor omgifvelsen att vara vild. Ifrån Lorch vidga sig höjderna. – Man passerar det midt i strömmen belägna Hattos torn (eller der Mäusethurm), der råttorna skola ätit upp en hårdhjertad ÄrkeBiskopp. Efter öfverfarandet af det så kallade Binger Loch, der, vid staden Bingen, Rhen gör en tvär krökning, befinner man sig i den öppna, glada, oändligen fruktbara Rheingau, hvilken floden mellan gröna öar med dröjande vällust synes genomtåga. Vi åto middag i

Rüdesheim, bekant för en af de ädlaste Rhenska viner, som vi proberade i ett par flaskor af 1822 års skörd. Det kostade likväl på stället omkring 3 Rdr svenskt b:co bouteljen. I allmänhet äro de goda vinerna äfven på stället dyra. Man spar dem till utförsel och dricker de medelmåttiga. Ifrån Rüdesheim till Mayntz genomfar man ett af de skönaste landskaper, i sjelfva verket det gladaste, det herrligaste jag någonsin sett. På ena sidan har man det gamla Ingelheim, fordom Carl den stores boningsplats, derutöfver der Fichtenwald, bortom i det blå fjerran Donnersberg, – på andra sidan hela sträckningen af det sköna, skogbeklädda Taunusgebirge, – emellan dem den fruktbaraste slätt med perlerader af vackra städer, byar, åkerfält, vingårdar, lundar – i midten den breda, lugna, majestätiska Rhen, på hvilken vi summo. Invånaren i dessa af naturen välsignade bygder är glad, frimodig, frispråkig, talar gerna och med stolthet om sitt lands skönhet, och med en slags hänryckning om sitt vin, hvars egenskaper han i de mest poetiska bilder upphöjer. En jemnförelse emellan de särskilda vinsorterna är ett älsklingsämne. Dess emellan utgjuter han rikligen sin harm öfver Storhertigen af Darmstadt, till hvilken detta paradisiska land nu hör. De många små nyskapade souverainiteterna tyckas verkligen vara Tysklands förbannelse och en hufvudorsak till det allmänna missnöjet. – Man tyckte mer om Fransyska regeringen, med hvilken det dock var besked, och som gaf svar på lika många dagar från Paris som man nu får vänta veckor från det närbelägna Darmstadt. Den fordne Prefecten i Mayntz Jean Bon St. André, hvars minne ett monument förvarar, omtalades med aktning och tacksamhet. Såsom till en gyldeneålder ser man likväl tillbaka till den tid, då man lefde under den milda Krokstafven d. v. s. då den gamle Churförstens af Mayntz kräkla var detta lands scepter. – Under sådana samtal med våra resekamrater anlände vi om aftonen till Mayntz.

Denna stad med sitt dråpeliga läge, vid Maynflodens sammanlopp med Rhen, ämnad att beherrska denna herrliga nejd, är en af naturen betecknad historisk lifspunkt. Också slå här historiens pulsar från gamla tider. Redan år 13 före Christi födelse uppstod här under den Romerske fältherren Drusus af ett Romerskt läger en fästning. Du kan från Drususstenen – en Romersk ruin innom Citadellet, som jag besteg – ännu öfverskåda trakten; liksom du i Bibliotheks-byggnaden bland andra antiqviteter kan se en mängd Romerska grafstenar, funna i nejden, och nu i ordning uppställda genom Professor Lehnes försorg. De äro mest efter soldater. Namn, födelseort, Legionens nummer äro uthuggna på hvarje sten. Man ser att dessa soldater, som här i Romersk garnison funno döden, voro sammanbragta från vidt aflägsna länder. – På udden af Mayn's och Rhens sammanlopp byggde Kejsar Trajanus ett castell, Carl den store en borg, Gustaf Adolf fästningen Gustafsburg. – Hvilka namn! – och på platsen ses ej spår efter ruinerna. – I medeltiden var Mayntz hufvudsätet för det Rhenska Stadsförbundet, förnämligast upprättadt till Rhenfartens skyddande mot de adliga Röfvarborgarna, hvilka det ock förstörde. Här lefde Guttenberg, Boktryckeriets uppfinnare, och man visar än hans hus. – Nu är Mayntz, som från 1797 till 1814 af Fransoserna beherrskades, hufvudstaden i RhenHessen (ehuru Storhertigen bor i Darmstadt) och en af Österrikare och Preussare, på Tyska Förbundets vägnar, besatt hufvudfästning. Staden är för det mesta gammal, ful och trång. Dock har den flera vackra platser och märkvärdiga byggnader. – Vi sågo målningsgalleriet, som äfven befinnes i Bibliotheks-byggnaden och har flera goda taflor, i synnerhet en ypperlig Madonna. Målarens namn har jag ej förr hört: Lorenzo Sciarpelloni, en vän och kamrat af Leonardo da Vinci.

Vi lemnade Mayntz efter halfannan dags uppehåll den 12te Aug. om middagen. Den för sin skönhet så berömda vägen, die Bergstrasse, som skulle fört oss öfver Darmstadt till Heidelberg, var lockande. Vi föredrogo dock att taga vägen öfver Oppenheim och Worms. Midt för Oppenheim gick Gustaf Adolf öfver Rhen. Stället är utmärkt genom en stenpelare, som kallas die Schwedensäule, men som står på högra Rhenstranden, så att vi ej på närmare håll kunde betrakta den. Oppenheim ligger på en höjd å den venstra stranden, ett stycke från floden, som likväl då vattnet är högt, öfversvämmar det mellanliggande låga landet. – I Tyskland är Gustaf Adolf i egentligaste mening i hvars mans mun. Hvarje barn känner honom. Öfverallt hvar han sjelf varit, har man något att om honom berätta, ofta med vidunderliga tillägg på Folksagans vis. Så säger folket, att han gick öfver Rhen på en ladudörr. Vi foro i dag beständigt öfver hans fordna krigstheater. Ty han intog Worms, efter att ha gått öfver Rhen. Worms, der vi hvilade öfver natten, är en

ganska gammal och märkvärdig stad. Den fanns redan i Romerska tiden. Hit förlade de gamla sagorna fabelhjelten Sigurds, Brynhildas, Niflungarnas äfventyr, hvilka Norden i Eddas qväden och i folkvisor firat. Här var under medeltiden en hufvudpunkt för Tysklands vigtigaste angelägenheter: här stod slutligen Luther inför Kejsarn och Riksförsamlingen. Man visar ännu i grannskapet en alm, under hvilken han hvilat sig på vägen. Byggnaden, der Riksdagen hölls, är nu förstörd, och en ful Luthersk kyrka står der i stället. Den gamla catholska Domkyrkan är deremot en af de skönaste och mäktigaste göthiska byggnader jag sett. Den är byggd af röd sandsten. Vid närmare påseende störes dock intrycket deraf, att hvalfvet ofvantill synes bredare än nedan och pelarne i samma rigtning lindrigt utåt lutande. Var det synvilla [1] eller verklighet? Jag säger såsom det föreföll mig. – I Fransosernas mordbrännarekrig 1689 förstördes Worms. Nu har denna stad, som ännu vid 30 åra-krigets slut ägde 30,000 invånare, blott 6000, som mest föda sig med åkerbruk och vinskötsel. (Här vexer det herrliga Rhenska vinet, som kallas Liebfrauenmilch.) Darmstadtska regeringen, under hvilken Worms nu lyder, synes ej egnad att bringa staden till flor igen. Rhen är här full af öar. Landet omkring, obeskrifliggen fruktbart och herrligt, förtjenar ännu sitt gamla namn af die Wonnegau (glädjebygden). Under alla krig mellan Tyskland och Frankrike har det legat i vägen och blifvit ödelagdt. En dålig styrelse har emellanåt gjort sitt till; men jag tror verkligen på sanningen af hvad en Tysk sade mig: ”detta land är omöjligt att förstöra; så stora äro dess naturliga förmåner.” –

Ifrån Worms reste vi den 13de öfver det RhenBäyerska Frankenthal till Manheim, der vi åto middag och tillbragte några timmar med att beskåda staden och slottet. I staden är idel ny regelmässighet – allt blott för cirkladt och städadt – i slottet småprakt, allongeperuks-smak, ingen ting stort och ädelt. – Den mycket omtalda samlingen af gipser efter antiken syntes mig temligen fåtalig – målningsgalleriet interessantare – flere Teniers– landskaper af Ruysdal – af van Goyen. Här gjorde jag bekantskap med en mig förut obekant Nederländsk mästare Dietrich, som syntes mig stor i landskap. Jag såg tvenne djurmålningar af Paul Potter – Agar i Öknen, en herrlig tafla och landskap af Caspar Poussin – flera goda Italienare – i synnethet ett sofvande barn af Albano.

På vägen från Manheim till Heidelberg besågo vi den berömda trädgården i Schwetzingen, som har åtskilliga vackra partier, men ännu flera dyra och fula orimligheter, och, då den är belägen på flacka fältet, ingen gynnande natur. Den är anlagd af den slösaktiga och smaklösa Churfursten Carl Theodor af Pfaltz. – Vi kommo till Heidelberg först i mörkret.

Här öfver d. 14.

Denna stad har ett idealiskt skönt läge vid floden Neckar och sjelfva ingången till Neckardalen, hvilken man kallar Tysklands Italien – ”med rätta” – står i min plånbok: – så skrifver man tanklöst. Jag har ju ej sett Italien? får kanske aldrig se det? – Du kan taga detta ad notam, såsom ett litet prof på huru de lärde skrifva. – Hvad beskrifva och bedömma de ej? Och hur många af dem ha sett och erfarit? Tankar och känslor – (second hand, säger Engelsmannen), ur andra till hundrade handen, – huru många böcker fylla de ej? – Men jag vill ej förarga mig öfver mina medbröder i skrået, endast tillönskandes dem, att de, såsom en svinahjord, tid efter annan måtte drifvas till skogs för att lära sig hitta hem igen. – Det var om det vackra Heidelberg jag ville tala. – Till traktens fruktbarhet kan du dömma deraf, att de berg, hvaraf den lilla staden inneslutes, äro höljda af äkta kastanier och mandelträn. Ungefär på halfva höjden af det ena berget, liksom öfverhängande staden, ligger den berömda slottsruinen. De Pfaltziske Churfurstarne byggde i århundraden på detta slott och ha der nedlagt ofantliga summor. Här firade sedermera en Svensk Konung, Carl IX, sitt bröllopp midt i vårens prakt d. 11 Maj 1579, sedan han året förut här besökt Churfursten Ludvik VI. och ”af det ljufliga omgänge honom vederfors, fattat behag till hans dotter Fröken Maria, som då var på sitt 15de år” – säger Werwing. Här uppehöll sig i sina glada dagar den stolta Engelska Konungadottern Elisabeth, som förmådde sin svaga gemål Fredrik V. att gripa efter Böhmens krona, och sedan med honom fick tömma till botten olyckans kalk. En del af slottet byggdes på hennes befallning. Fransosernas mordbränneri i Pfaltz år 1689

förstörde äfven denna herrlighet. Vilddjuret, Generalen Melas, lät här då nedhugga tjugufem unga flickor, som hvitklädda med blommor i händerna utsändes att knäfallande bedja om sina fäders lif. Heidelbergs borgare tvungos att sjelfve antända sina hus. Melas är nu ett hundnamn i Pfaltz. Vid slottet ser man ofantliga stycken af de fasta tornen kastade på långt afstånd genom ruinerna. – Tänk på all denna förstörelse, och betrakta sedan denna skönaste af ruiner! Byggnaden brändes och sprängdes tvenne gånger, återställdes till en del, och led åter af åska, eld och brand. Men ingen förstörelse har kunnat utplåna bilden af hvad den varit; och kanhända är den i sitt närvarande tillstånd skönare, än den någonsin var i sin fulla, ostörda prakt, den tid, då ännu inga björkar, lindar, kastanier tittade ut genom de höga fenstren, då murgrönan ej ännu klädt de störtade tornen och murarna och insvept de konstrika bildverken och sjelfva de gamle Churfurstarnes statuer i sitt gröna sammet. Den yppigaste vegetation har blomstrat upp i förstörelsens fotspår och med nytt lif öfversvämmat all förödelse. Förstar och hof ha flytt från detta praktens fordna hemvist. Men naturen har i stället slutit den herrliga ruinen i sina moderliga armar, och de saftfulla, öfverallt mellan kostbara pelare, dörrposter och monumenter, framspirande plantorna och löfven synas komma fram ur skötet af en oändlig fruktbarhet. Här drypa förgängelsens fotspår af fetma. Jag har aldrig sett dess bild skonsammare, ljufvare. Sjelfva sorgen borde här bygga en minnesvård med inskrift: Jag vördar tidens läkande hand.

Ställets egna behag ökes genom utsigten. – Du har staden under dina fötter – med den vackra bryggan öfver floden, – midt emot Heiligenberg med sina acacier och mandelträn, – framför dig den sköna af Neckar genomströmmade slätten, med blick öfver Schweitzingen, Manheim m. m., – Rhen framskymtar såsom ett silfverband – bortom den de blå Vogeserna. – Det dugde att se i aftonsolen.

Mina besök här voro hos den berömde Philo- och Mythologen Creuzer och hos Historikern Schlosser, som bägge emottogo mig med välvilja. Den förre har någonting mildt, ja vekt i sin yta, den senare tvertom. Vänner äro de ej särdeles. Schlosser har tagit parti i den gamle Vossens med grekisk eld förda krig mot Creuzer, och är både i politik och critik en Vossian. Hos Schlosser åt jag en glad middag. Det är en man ända fram. I Historien kan hvar och en lära af honom. En vänlig Läkare Hofrådet Nägele, hos hvilken Amalia anmält oss till det bästa, har för öfrigt i Heidelberg varit vår vän och ledsagare.

Hemkommen om qvällen träffade jag i mitt rum det första Fortepiano jag vidrört sedan i Upsala. Jag var törstig efter musik och, jag blygs ej att säga, grät vid mina egna melodier. En Fortepiano-qvartett ur E moll har arbetat i hufvudet på mig under hela vägen. Jag skall skrifva upp den när jag kommer hem.

Den 15de middagstiden lemnade vi Heidelberg – olyckligtvis i hällregn, som fortfor, så att vi föga fingo njuta af den sköna vägen genom Neckardalen och till Heilbronn, der vi lågo om natten. Vi anlände den 16de om aftonen hit till Stuttgard.

Nürnberg d. 21 Aug.

Hvad jag ytterligare har att säga om den gamla Tyska målarekonsten, kan ej bättre meddelas än från detta hufvudsäte för densamma – det andra näst Cöln, och dock huru olika! – Nürnberg är ock en gammal stad, en stor stad, fordom en af Tysklands mäktigaste städer, men för öfrigt en fullkomlig motsats till Cölns dunkla ödslighet. Nürnberg är med all sin gammalmodighet, en renlig, en treflig, ja en glad stad – i alla afseenden bilden af en vacker ålderdom. Att dess högsta flor inföll senare än Cölns, och af Reformationen, hvilken Nürnberg af alla Riksstäder först omfattade, till en början snarare ökades än minskades, har utan tvifvel hufvudsakligen bidragit dertill. Dermed må vara huru som helst; man ser i detta den Tyska industriens fordna hufvudsäte, att borgerlig flit gjort ljust omkring sig.

Det var den Boisseréska målningssamlingen, som drog oss till Stuttgard, der den nu befinnes[2], och med mycken liberalitet visas af ägarne, hvilka sedan 1821 äfven i förträffliga stentryck gjort dess förnämsta skatter mer tillgängliga för allmänheten[3]. – Du väntar dig ej lång beskrifning på målningar: sådant är mest förlorade ord.

Således blott en historisk öfversigt i kortaste mått af samlingen! – Den kan anses utgöra tre stora afdelningar. Den första innehållande bilder af mästar Wilhelm af Cöln och hans efterföljare eller den gamla Cölniska skolan, som begynte i 14de århundradet: – den andra innefattande Johan von Eycks och dess lärjungars målningar af 15de århundradet: – den tredje arbeten af åtskilliga Tyska mästare ur särskilda skolor i 16de århundradet. – Den Cölniska skolan begynte att med blomstrande färger upplifva de stela Byzantinska helgonbilds-formerna. – Man ser nu här flera mästar Wilhelms arbeten – enstaka apostlar eller helgon på guldgrund med architektoniska sirater, liksom voro de målade efter de i träd skurna figurer, som man i dylik omgifning ser på gamla altartaflor. För öfrigt har maneret bibehållit sig länge, också sedan konsten stigit. Äfven Albrecht Dürer har någon gång målat så. I figurerna äro hufvudena uttrycksfulla, förträffliga, det öfriga döljes af långa, ofta tunga draperier. Kronan i samlingen, af detta slag, och i allmänhet näst Dombilden i Cöln, torde den heliga Veronika med Frälsarens hufvud på svettduken, och de små Englagrupperna, vara. Bröderna Hubert och Johan von Eyck ha befriat måleriet från guldgrunden och uppfunnit både perspectiven och oljemålningen. Den trognaste uppfattning, liksom porträt i allt, af naturen, var den nya riktning de gåfvo konsten. Anordning och gruppering äro konstlösa, färgen af en ypperlig klarhet. Oljemålningen behandlades i början som en hemlighet; men den sorgfällighet, hvarmed äfven sedermera desse gamle målare sjelfve tillagade sina färgor, har utan tvifvel mycket bidragit till glansen och varaktigheten af deras colorit. Allt ser friskt och nytt ut. Teckningen är ofta ofullkomlig. I allmänhet herrskar, hos bröderna Eyck och deras skola, i figurerna en slags mager prakt. – I den tredje perioden uppträda flera skolor: den Öfvertyska täflar med den Nedertyska. Man märker en större mångfaldighet och Italiens inflytande. Teckningen förbättrar sig. Färgen förblifver, särdeles hos Nederländarne, oupphinneligt praktfull. Dock har det främmande inflytandet ej trängt till det inre. Hufvudcharakteren är den samma. – Ur denna sista, rikaste period förvarar samlingen de taflor, som gjort det djupaste intycket på mig. Ibland dem vill jag i synnerhet nämna trenne. Den första ett Christus-hufvud af Hans Hemling, märkligt, emedan det bibehåller den i kyrkan genom alla århundraden sig lika, i mångfaldiga bilder uttryckta, traditionen om Frälsarens utseende, men här i högsta fullkomlighet måladt. Det är ett gudomligt hufvud; och här ville jag tillägga, det är mer, det är ett menskligt, ja till sin charakter ett porträt, ett individuum, men det högsta. Det andra, som jag ej glömmer, af samma mästare, kunde man väl kalla en Epopé i målning. Föreställ dig hela Frälsarens och hans närmastes lefnad genom alla hufvud-epokerna af Christi historia, till hans lidande, himmelsfärd och slutligen den Heliga Andes utgjutande öfver lärjungarna – allt på en enda stor tafla! Man må klandra den enfald, som här framställer allt i ett, det oliktidiga, som liktidigt; detta tadel ger rum för beundran, då man närmare betraktar detta förvånande verk, klarheten, fulländningen, uttrycket, och i de särskilda scenerna gruppering och composition af dessa många hundrade figurer. I de bägge sista afseenden är i synnerhet Pingst-scenen ypperlig, och torde kunna mäta sig med allt hvad konsten har förträffligt. – Slutligen må jag, för det tredje, nämna Maria på dödssängen – (af Schoorel) – redan halft förklarad, döende, omgifven af all catholicismens ståt, prester, crucifix, vaxljus, vigvatten, rökelse, rosenkrans, och bedjande och tjenande personer, som äro sysselsatte med detta – men allt måladt så, som man väl aldrig andra gången ser det måladt.

Här följande ur min plånbok! – Färg är väl något yttre, men, der den är naturlig, tillika en utslagen blick ur tingets natur, som i någon mån säger till om dess egenskaper; i synnerhet der ögat ännu ej finnes, hvari blicken får en egen organ. – Blommorna drömma så sköna färgor, emedan de ännu ej ha ögon. Med ögat blir all annan färgblick mindre betydande; ty här blickar det inre sjelf fram. Den högsta blick är själens egen, och själfullast den, som har mest individuell charakter. – Hos den forntyska målareskolan är färgen ännu

mest en yttre. Deraf den bländande färgprakten i tyger och andra liflösa föremål. Denna konst är ren imitation af naturen, och målar troget de döda sakerna, men menniskorna såsom sakerna. Det hela är ett stort Stilleben – Det inre individualiserande ljuset har ej uppgått. Deraf, med allt yttre ljus, en slags dyster enformighet i det hela. Porträttet finnes, men ej dess själ, eller rättare, här är en själ, men ännu inga själar. Dessa figurer se alla framför sig på samma sätt. Dock skimrar stundom en öfvergång till det högre fram såsom en oändlig naivetet. I Italienska skolan har ljuset först reflecterat sig inåt – och för den olika charakteriserande själsblicken träder den yttre färgen tillbaka, blir underordnad, hämmad, blandad till uttryck af själ och charakter. – Det är konstens högre egentliga ståndpunkt. – Hvad skall man då tänka om dem, som med omåttlig beundran af det lägre, vilja kasta den dit tillbaka, och anbefalla till efterföljd hvad som i sina fel ej bör, och i sina förtjenster ej kan imiteras?

Öfverdrift i uppskattning och förvänd imitation ha äfven bemägtigat sig dessa gamla målningar; hvilket jag önskar de ej få umgälla, sedan det forntyska modet gått all verldenes väg. Tendensen har utgått från medelmåttiga skriftställare, som förlorat förståndet på hvad stora ha sagt. De skrifvande skojrarna lemna ingenting i fred och besudla allt. Det födes nu för tiden ej en tanke, som ej genast blir öfverfallen, uppäten och vidare expedierad af tusende, som icke tänkt den eller kunna tänka den efter. Sådant kallas Litteraturens förkofran. Dock vare det långt ifrån mig, att för enskild öfverdrift och dårskap misskänna den odödliga förtjenst, som åter framdragit dessa verk i dagsljuset! Vinsten är evärdelig. – Det andra förgår, som bubblande skum.

Vi besökte äfven Danneckers verkstad och sågo der sköna saker: – hans Ariadne, en Ceres, en colossal Christus, en Psyche, och Schillers berömda colossala busto, full af ädel svårmodighet, ett hufvud, värdt att kransas af Melpomene. – Jag skulle kunna ha ord för allt detta; för hvad jag också här såg för första gången, nemligen Niobes stora grupp i afgjutningar efter antiken, har jag inga ord – endast häpnad. – Jag är i många afseende ett djur med instinct, som drömmer *a prima vista*. Första blickar och intryck föra mig långt – till saken, eller nära nog, hvilket en fortsatt undersökning ej sällan visar mig; ehuru den stundom ock kommit mig på skam och visat, att man på detta sätt kan taga dråpeligen miste. Emellertid, med denna naturgåfva eller detta natursfel, har jag ock funnit, att det endast är det charakteristiska, men tillika ofullkomliga, som så der fort låter fatta sig, liksom kanterna i en sak först springa i ögonen. Det fullkomligas stämpel är, att på en gång vara enkelt och svårt – klart och djupt – lättdrucket och outtömligt. Dess första verkan är att imponera. Det är, som om man stode i solen och behöfde vänja ögonen, innan man rätt urskiljer föremålen. Man ser för sig ett begränsadt, men oändligt innehåll, som håller ut, för ett lif och längre, att sysselsätta sig med. Se der allt hvad jag, efter en första åskådning, kan säga om Niobe och hennes för Apollos pilar stupande barn!

Stuttgard ligger omslutet af vackra höjder och är till en del, nemligen den nya staden, gladt och vackert, den gamla mer mörk och trång. Om slottet kan jag blott förmäla, att det är grannt. Öfverst på taket glänser nu en mäkta stor gyldene kungakrona; och i allmänhet har den afledne förste Konungen af Würtemberg anbragt sitt *Fredericus Rex* öfverallt hvar han kunnat.

Vi reste den 19de Aug. från Stuttgard. Würtemberg är ett dråpligt land. Ingen egentlig stor natur, men oändligen fruktbar och behaglig:– öfverallt herrliga dalar, vinbekransade kullar, odling från naturens tå till topp, folkmängd som en myrstack, menniskorna fruktsamme såsom jorden. Den Swabiska stammen har en egen charakter, mycken liflighet, en naivetet, som stundom har utseende af dumhet, men tillika stora naturgåfvor, ja en naturlig djupsinnighet och böjelse för grubbleri, hvarföre i det öfverhufvud Lutherska Würtemberg äro flere sekter än annorstädes i Tyskland. Dessa, tillika med en verklig öfverbefolkning, som uppstått genom en nästan i oändlighet drifven hemmansklyfning, förorsaka utvandringar. Många sådana ha skett och ske, i synnerhet till Amerika. Swabaren har långa slyngel-år. Ett tyskt ordspråk säger, att han först blir klok i fyrtionde året. Om så är, blir han då klokare än andra menniskor; ty Tyskland har Swaben att

tacka för många sina utmärktaste män. – Vi foro utmed Neckarfloden till Schwäbisch-Gemünd, en liten vänlig stad, der vi lågo om natten. Under vägen sågo vi på en hög bergkulle ruinerna af slottet Hohenstaufen, stamsätet för Tysklands största kejsarslägt under medeltiden. Borgen förstördes 1525 i Bondekriget. Den 20de fortsattes resan öfver Ellwangen till Feuchtwang, som ligger innom Bäjerska området. Emellan Gemünd och Ellwangen blir landet allt mera skogigt. Tall och gran förekomma allt mer, mellan ek och bok, och ge snart landskapet ett nordiskt utseende. Men man ser ingen gråsten, inga kärr, såsom hos oss. Den skönaste grönska (nu, efter regnet, blandad med återuppskjuten väpling och andra blommor, liksom en ny vår) går ända intill den dunkelgröna barrskogen, och med djupa vikar inuti den. Det är besynnerligt, att, med denna barrskog i sigte, förmärka äple-, päron- och plommonträd, med frukt belastade, utefter alla vägar. De utgöra ofta landsvägens alléer i södra Tyskland. Blommande måste de ge en herrlig anblick. Omkring Ellwangen blir landet vildare. Man har backar så stora som i Vermland. Man far förbi jernhyttor och på något afstånd äfven jernbruk. Man ser kolmilor från vägen och möter oupphörligt kolkörare. Efter inträdet i den nu Bäyern tillhöriga del af Franken, som fordom utgjorde förstendömet Anspach, fortfar barrskogen, ja blir egentligt rådande, men är ej åtföljd af samma fruktbarhet, som i det gamla Swaben och Wärtemberg. Här är torrare land – intet vatten – man ser knapt en bäck. Fruktträden försvinna från vägarna. Vinrankan ser man knappast någongång såsom en väggprydnad vid husen. Vingårdarna hade redan i de högre, Franken närmare, trakter af Swaben upphört. Man erinrar sig nu, att man ifrån Rhen och Neckar farit mycket uppföre. Man befinner sig i ett högre, kallare land. – Vi åto förträffligt middag i Anspach, och kommo mot aftonen ned på den stora sandiga slätt, i hvars midt Nürnberg ligger. – Här dröja vi i ett par dagar. – Vår färd går så fort, att jag måste skrifva upp om nätterna, hvad jag vill minnas.

————

Erlangen d. 24 Aug.

Hvilken interessant stad, detta gamla Nürnberg, som vi i går lemnade! Det är ej blott en gammal, stor handelsstad, som, sedan 1300-talets början, då mellanhandeln från Italien till det Norra Europa, för tidernas oro begynte frångå de Rhenska städerna, drog denna till sig ifrån Venedig och, jemte Augsburg, blef en stapelplats, för söderns, ja Ostindiens alster uti Europa: det var från början, och är ännu, ett hufvudsäte för Tysk konstflit; hvarföre dess flor äfven öfverlefde verldshandelns stora förändring genom Indiernas upptäckt, och först i senare hälften af 16de. seklet sönk från sin höjd, sedan Nürnbergs gamla slägter begynte skämmas för industri och handel, för att spela adel och lefva af sysslor. Stenhuggarkonsten nådde här den högsta utbildning; hvarom ej blott Sebaldi-, Laurentii- och Mariæ-kyrkorna genom den konstrikaste göthiska architektur, utan äfven särskilda mindre monumenter vittna, i hvilka man kan säga, att denna konst, med bibehållande af ädla proportioner, närmar sig till filigrams-arbete, som i den så kallade sköna Brunnen på stora torget och Sakramenthuset i Laurentii-kyrkan, ett temligen ansenligt foderal för de heliga Nattvards-tygen, ty det är sextiofyra fot högt; bägge med en finhet arbetade, som knappast grafstickeln i efterbildningen kan återgifva. Den förra är af sten- och bildhuggarna Rupprecht och Schönhofer (1355–61), det senare uppsatt år 1500 af Adam Kraft, den berömdaste man af denna profession, som Nürnberg haft att uppvisa och af hvilken det förvarar flera verk, liksom, de förstnämnde bägge äfven uppbygt Mariæ-kyrkan (die Frauenkirche). Ännu förundransvärdare arbeten och troligen de konstrikaste af sitt slag i verlden, har Nürnberg att uppvisa i jern och brons. Bevis derpå är S. Sebaldi Relik-kista i kyrkan af samma namn, modellerad och förfärdigad ifrån 1506 till 1510 af Peter Vischer och hans fem söner. Mästerskapet i oändliga prydnader och löfverk är likväl hvarken det som mest utmärker detta arbete eller de föregående. Här röjes en ej mindre skicklighet i behandling af den menskliga figuren, framför allt i det nyssnämnda Vischers verk. Det är 15 fot högt och 8 fot långt, 4 fot bredt, visar de 12 Apostlarnas litet mer än fotshöga bilder, högre upp 12 kyrkofäder och för öfrigt 72 större och mindre figurer, alla till modellering, utförning och gjutning på det beundransvärdaste väl arbetade. – Dessutom på hvilken uppfinningsrik jord trampar

man ej här! Nürnberg, som hämtade sitt jern från Österrike, var i medeltiden hufvudsätet för jernmanufacturer och metall-arbeten i Tyskland. Här förfärdigades de första gjutna kanoner. Här upptäcktes tråddrageriet af messing och jern 1449, här smiddes det första bösslås 1517. Här gjordes år 1500 det första fick-ur: de tidigaste sådana kallades Nürnbergarägg. Här drefs först handeln med mathematiska, fysiska och astronomiska instrumenter i stort. Redan 1510 funnos här tjugu mästare, som blott förfärdigade compasser; och af alla Tysklands städer var Nürnberg den första, som anställde en offentlig lärare i Mathematik för konstnärer och handtverkare. Här uppfunnos probervågen och glasögonen. Här, om ej upptäcktes, likväl utbildades först Kopparstickarekonsten. Här hade i början af 16de århundradet Boktryckaren Anton Koburger, 24 pressar i gång och boklådor i sexton städer, hvarifrån 13 Upplagor af Bibeln spriddes. Här lefde Martin Behaim deltagaren i Portugisernes upptäcktsresor och förfärdigaren af den första jordglob (som ännu visas på stads-bibliotheket), här den lärde Wilibald Pirkheimer, mästersångaren Hans Sachs och målaren Albrecht Dürer.

Den sistnämnde född 1471, död 1578, är i synnerhet Nürnbergs ära och den mest lysande stjerna på konstens himmel i det öfra Tyskland. Han var samtida med Michael Angelo och Raphael, med hvilken senare han äfven har brefvexlat, besökte 1506 Venedig och 1520 för andra gången Nederländerna, var ej blott den störste Tyske målare på sin tid, utan den störste gravör och formskärare, tillika guldsmed, vaxpousserare, bildhuggare, architekt samt en skriftställare, som lemnat böcker i Geometri, Perspectiv, Fortification, Målar- och Bildhuggar-konst. Till hans lif hörer för öfrigt, att han blef hedrad af kejsare, förstar och fria städer, ärad af sina konstförvandter och ihjälplågad af sin hustru.

Murr i Nürnberg, hvilken, i sin Journal der Kunst– geschichte, har tryckt flera af Albrecht Dürers egenhändiga anteckningar, anför äfven om hans död ett bref från Wilibald Pirkheimer till en vän. ”I sanning – skrifver han – jag har i Albrecht förlorat den bästa vän, som jag på jorden ägde, och ömkar mig intet högre, än att han dött en så hård död; hvilken, näst Guds skickelse, ingen har förorsakat mer än hans hustru, som har gnagt på hans hjerta och så pinat honom, att hon förkortat hans lif; ty han var sluteligen uttorkad som ett skinn, och tordes aldrig söka någon glädje eller gå ut till folk. – Dertill har hon natt och dag obarmhertigt drifvit hohom till arbete, endast på det han måtte förtjena penningar. In summa, hon är allena orsak till hans död. Jag har ofta bedt och varnat – och sagt henne förut hvad ändan skulle blifva af allt detta, men hafver dermed endast förtjent otack. – Hon och hennes sy= ster äro ej oärliga, utan, jag tviflar ej derpå, ärsamma, fromma och helt gudfruktiga fruntimmer. Men man ville hellre hafva en oärlig, som eljest hölle sig vänlig, än en sådan gnagande, misstänksam och trätgirig, from fru, med hvilken det hvarken dag eller natt är ro och fred.” – Jag lemnar åt dig och alla goda fruar, att, jemte den lärde Wilibald Pirkheimer, dömma denna Xantippe.

Hvad den store Dürers förhållande till den Nedertyska eller förr omtalda gamla Nederländska skolan angår, så är detta det omvända af hvad han sjelf säger om en af dess förnämsta mästares taflor: ”bättre måladt än tecknadt!” Om Albrecht Dürers jemnförda med dessa, kan man tvertom säga: bättre tecknadt än måladt. Han har ej på långt när deras blomstrande, oskyldiga färgprakt; men deremot en vida kraftigare, ja en skarp teckning. Kraft är hans charakter. Behaget saknas än; ej heller har det blåst på honom i Italien. – Hans fädernesstad förvarar blott en ringa del af hans otroligt talrika arbeten. Ja, äfven om hans berömda fyra apostlar i slottets målnings-galleri, hvilket en af Inspektörerna, Herr Baron von Haller, hade den godheten att visa oss, liksom han i allmänhet blef i Nürnberg vår välvilliga ledsagare, tvistas det, om de äro copior eller originaler, och om ej de senare befinna sig i München.

I Rådhus-salen ser man Kejsar Maximilian I:s triumftåg. Tolf dygder leda lika många hästar för vagnen: åtta andra dygder omgifva Kejsaren; och Förnuftet kör. Det kan man kalla ministrar, som duga. Archivet hade Archiv-secreteraren Wolfhardt den godheten visa mig. Der äro acter till trettioåra-krigets historia från 1629 i en mängd Tomer, af hvilka den adertonde angår Gustaf Adolfs vistande i Nürnberg. – Här vore arbeten för

månader och jag hade endast ögonblick att gifva. Gustaf Adolfs egenhändiga bref lära vara flyttade till München; och Vetenskaps-Academien derstädes har uppdragit åt tvenne af sina medlemmar att undersöka Svenska Acterna i Bayerska Riks-archivet. – Mig visade man i Nürnberg en samtida plan af Wallensteins läger, hvars belägenhet jag beslöt att bese. – Jag for derföre andra morgonen kl. 5 ut till den närbelägna staden Fürth. Bredvid en qvarn i floden Pegnitz, öfver hvilken här är en bro, märkes spår efter en gammal jordskans, troligen ämnad att försvara öfvergången. Midt öfver ligger byn Poppenreith. – På sidan, åt venster på vägen från Nürnberg till Fürth, höjer sig – ur en sandig, men till en del träskagtig, af den lilla ån Rednitz genomskuren mark – i sträckning från öster till vester den höjd, på en af hvars branta kullar, nu kallad Altenburg eller, die Alte Veste, Wallenstein stod i sitt befästade läger. Jag besteg den, och träffade deruppe inne i skogen ett jägmästareboställe, der dottern i huset, en hygglig, högst simpelt klädd flicka, som var ensam hemma, – far och bror voro ute och jag hörde dem skjuta i skogen – berättade mig, att inga spår af vallar eller skansar nu synas på berget. Ojemnheterna på dess sandiga yta ville hon ej låta gälla derför. Bredvid jägmästarebostället innom några gamla murar sågs ett stenbord. Der skall Gustaf Adolf en gång ha spisat, berättade flickan. Nürnberg är dubbelt interessant för en Svensk genom sina många minnen af den stora Konungen. Tätt utom staden synes ännu märken af hans förskansningar. På slottet visar man hans porträt, måladt under hans vistande i Nürnberg. Ögonen äro stora och blå, ansigtsfärgen hvitlätt – skägg och mustascher stöta i rödt. – Italienarne kallade honom derföre Gullkungen – *il Re d'oro*.

Den 23 Aug. reste vi från Nürnberg hit till det nära belägna Erlangen, der vi dröja öfver en dag. Vi ha besökt vår saknade vän Kernells graf, som på kyrkogården utom staden, betecknas af en sten med enkel inskrift; vi ha uppsökt de goda menniskor, som här behandlat den tidigt bortryckta, främmande ynglingen såsom en slägting, en bror, och som nu omfattade oss med samma välvilja – den högst älskvärda Schubert, den hederliga Theologen Engelhardt, den stilla, tysta, interessanta unga skalden Gref von Platen. Om aftonen gjorde de med oss en promenad upp på det närbelägna så kallade Rathsberg. Utsigten var herrlig, samtalet interessant, återvägen i det klaraste månsken gaf mig sköna stunder.

Schubert är en man att tala med under stjernhimmeln. Schelling, som med sin fru äfven visat vår bortgångna vän så mycken godhet, var ej i staden, utan hade rest till Karlsbad. Platen följde M*** till hans svägerska, som var hemma med barnen. Dessa söta små barn kommo sedan till oss med bref till sin pappa och mamma; ty vi ha nu beslutat att till Dresden taga vägen öfver Karlsbad.

Dresden d. 6 Sept.

Den 26te Aug. kl. 6 om morgonen ser du oss således på resan till Konungariket Böhmen öfver Baireuth, dit vi kommo samma dag om aftonen, på en väg öfver och emellan bergen, full af vackra utsigter. Äfven här hade Amalia anmält oss till det bästa hos sin slägting, en Friherrinna von Imhoff, som här lefver tillika med sin dotter. Den senare, tillika med en Fru von Reitzenstein, hämtade oss om morgonen den 27de i vagn ut till det fordna Markgrefliga Lustslottet Eremitage, anlagdt af Fredrik den stores syster. Vi sågo der en något af sig kommen prakt, i ett torrt land, och voro mer uppbyggda af våra artiga ledsagarinnor. Genom Fröken Imhoff hade vi den lyckan att bli införda hos Jean Paul, som bor i Baireuth, men nu, sjuklig, nästan blind och nedtryckt efter förlusten af sin enda son, som dog vid 18 års ålder, sällan ser någon. Vi emottogos af hans vänliga, hyggliga fru och en ännu hyggligare rätt täck dotter med svarta, lifliga ögon. Jean Paul kom också slutligen, i surtout och toflor, och med en stor grön skärm för ögonen. – Han såg sjuk ut, men syntes under samtalet lifvad, sade infall och blef munter. M***s förträffliga minne kom väl till pass. Det tycktes smickra honom, att höra ett Svenskt fruntimmer så hemmanstadd i hans skrifter, att finna det dessas norrskenslika glans i sjelfva verket också sträcker sig öfver Norden. Han improviserade för oss en Svensk Vår, sådan den stod för hans föreställning: den stelnade naturen med ens upplöst i varma glädjetårar, som

stadna som daggdroppar i blommornas kalk! Han talar oändligen väl; och har, med alla sina underligheter, som vissa kännare förguda, men allmänheten tar på köpet, en stor populär egenskap, nemligen en innerlig, djup förening af känsla och qvickhet, hvilken kanske i våra dagar mest af allt behagar. Jag har förmärkt att ingenting vinner så allmänt bifall, som det sentimentala epigrammet, eller en känsla uttryckt med en lekande udd. Denna sötsura genre är ej den stora, men den retande: – man älskar den, såsom rosen med sina taggar. – Det var interessant att höra den litterära veteranen med rörelse prisa den gamle, gode konung Max i Bäyern, som försäkrat hans ålderdoms lugn. Jag har hört sådana loford från flera håll öfver denna välvilliga Förste. Med användandet af statens medel äro andra mindre belåtna, och det synes, som skulle temligen mycket missnöje herrska bland de lägre klasserna. Bäyerns olycka är en fattig adel, sade mig i går stats-ekonomen, vår muntre hyrkusk, som nu kör oss från Nürnberg ända till Dresden, och derunder jodlar med mera god vilja än virtuositet. – Jean Paul berättade sig på papperslappar ha utkast till flera arbeten, än han redan utgifvit, och syntes ej missträsta om tid och förmåga. Detta gjorde en rörande contrast med den af hans vänner förut yttrade och af hans anblick bestyrkta förmodan, att hans dagar troligen ej mer bli många: en tanka, som vid afskedstagandet prässade en tår i mitt öga. Det bortdöende Snillet har, mer än all annan förfallande storhet, något högst sorgligt. I orten älskas Jean Paul såsom en god menniska. Han är från denna trakt, – son af en prest i Wundsiedel.

Om aftonen reste vi från Baireuth. Vägen går genom det romantiska Bernigk, som ligger i en djup dal mellan branta, med ruiner krönta berg. I en liten bäck bredvid skola perlor stundom fiskas. Vi lågo i den lilla staden Gefräs, och passerade följande morgonen den 27de Österrikiska gränsen, der vi, emot förmodan, funno Tullbetjenterna ganska medgörliga. De försäkrade sig likväl, att min tobakspung ej innehöll mer än till ett par pipor. Hvad vidare göres behof, lärer jag få köpa af Kejsarn. Med colonialvaror lär det vara strängt i Österrikiska staterna. Jag påminner mig likväl nu, att jag i en Böhmisk stad såg med stora bokstäfver: Königlich Schwedisches privilegirtes Continental-Caffé. Hvad månde det vara? – Vi voro i Böhmen. Middag åto vi i Eger, en gammal ful stad, öfver hvilken skuggan af Wallensteins mord ännu alltid tycks hvila. – Huset, der detta år 1634 skedde, bebos af Borgmästaren i Eger, hvars fru visade mig det nu mera modernt möblerade rum, der den rysliga gerningen föröfvades. För femti år sedan, sade hon, syntes ännu blodet på väggen. En Österrikisk Commendant lät då först öfverstryka det. I flera år efter mordet berättades, att det spökade i rummet. En Jesuit, som låg der öfver natten, kom ut förskräckt och bedyrade Wallensteins oskuld. Slottet i Eger, der på samma gång Wallensteins förnämsta anhängare mördades, ligger nu i ruiner. – Målningen på Rådhuset, som föreställer händelsen, är dålig.

I en Böhmisk by och poststation Zwodan, der vi ämnade hvila öfver natten, funno vi det första ogena folk i Tyskland. De behagade ej för vår räkning stiga upp och vi måste efter ett par timmar fortsätta resan vidare. Böhmen med sina skogar och berg har nästan ett nordiskt utseende, under det fruktbarheten visar inflytelsen af det sydligare läget, och de många varma källorna röja underjordisk eld. – Man ser trähus; ty på skog är ingen brist. Landfolket synes trasigt och fattigt, och ej i så god författning, som deras oxar och kor, hvilka äro en stor, välfödd, kastaniebrun race. Kl. 7 om morgonen stupade vi ned uti den djupa och trånga klyfta, der Karlsbad ligger försänkt mellan branta berg.

Jag har ej stort att säga om denna Europeiska hälsobrunn. Oförgätlig blir den mig derigenom, att den skaffade mig personlig bekantskap med den man, som jag egentligen här sökte, och som på min hela bildning haft det största inflytande. Vi sände våra bref till Schelling. Svar kom, att vi kl. 3 e. m. voro välkomna hos honom. Men innan dess kom han sjelf och följde oss till sin hustru. Vi tillbragte med dem denna afton, och största delen af den följande dagen. Schelling har en verklig stor enkelhet i sitt väsende, alfvarlig och dock angenäm. Till utseende är han starkt byggd, af medelmåttig storlek, har oregelbundna anletsdrag, men en vacker, öppen panna, stora klara, blå ögon och någonting behagligt i blicken. Hans älskvärda hustru behandlade oss som gamla vänner, och äfven Schelling sjelf var på sitt enkla vis emot oss mycket vänlig, ja under flera samtal, som jag med honom hade, till och med hjertlig. Det är en djup

öppenhet i hans väsende, om jag så får säga. Man känner att det är klart, utan att se botten. Sjelf frågar han ej det ringaste efter, hvad man der ser eller icke ser, och ger sig sådan han är. – Det fanns frågor hörande till tidens vigtigaste angelägenheter, i hvilka han t. ex. öppet erkände, att han ännu icke bestämdt sin tanka. Hvad gaf det mig ej att fundera på, sedan vi skildes! – Det var långa tankar, som jag ej tänkt ut; men morgonen i Böhmen d. 31 Augusti, hvilken jag sedermera på vår resa från Karlsbad, för elaka vägars skull, tillbragte under ensam gång, skall aldrig gå ur mitt minne. – Det var d. 30, som vi lemnade Karlsbad. Fru Schelling kom upp från brunnen att taga afsked af oss. Jag följde henne tillbaka för att än en gång trycka Schellings hand. Jag har många hälsningar till A*** från dem bägge.

Genom det vackra Töplitz, hvars skönheter och bad ej förmådde uppehålla oss, reste vi den 31 Aug., sedan vi hvilat öfver natten i den lilla Böhmiska staden Saaz. Den derpå följande tillbragte vi på poststationen Arbissau, helt nära Kulm, der år 1813 Vandamme, då han sökte intränga i Böhmen, blef af Preussare och Österrikare med hela sin corps omringad, slagen och fången. Tvenne monumenter stå på stället, bägge af gjutet jern: det ena Preussiskt, med den vackra inskriften: ”Das Andenken der gefallenen Helden ehrt dankbar König und Vaterland. Det andra Österrikiskt, helgadt åt Gref Colloredo (som här anförde Österrikarne), af Österrikiska Hären, såsom det heter, var just nu under arbete. Colloredo dog först 1822 och inskriften nämner för öfrigt ej med ett ord dem, som här för Österrike kämpande föllo. – Kulm ligger vid foten af de berg, som skilja Böhmen och Sachsen. Jag gick uppför en af de längsta backar man kan se. Deruppe är utsigten tillbaka åt Böhmen herrlig – och ej mindre skön, då man utför bergen kommer ner i Sachsen. Vi voro i Dresden kl. 2 e. m.

Här träffade vi ändtligen den skyddsängel, som under vår hela resa osynlig beredt oss nästan öfverallt det angenämaste emottagande. – Amalia, har har väntat på oss en hel vecka. Hon måste ty värr i morgon vända tillbaka till Berlin, der jag hoppas återfinna henne. – Det är nu nio år sedan jag såg henne, – sedan denna vår 1816 i Upsala, dit hon kom att söka en vän, och der döden träffade hennes älsklingsbarn, en ängel i godhet och skönhet, och der i skuggan af sjukdom, graf och sorg nya vänskapsband knötos, för mig så rika på njutning, på undervisning och minnen. Jag har ej lefvat ett lif, som liknat dessa månaders, då dagen upptogs af snillrika samtal, och natten till större delen med att skrifva föreläsningar, som äfven hon skulle höra. – Hon är förändrad – och likväl den samma – till sitt inre lika rik. Jag har ej kännt någon rikare för sina vänner, ännu mer genom hjertat än snillet, ingen mer egnad att omkring sig sprida lycka, och som, sjelf ej lycklig, dock kan så nedkalla den omkring sig. Hvad har jag ej henne att tacka för! Hon har först öppnat mitt öga för konstens skönhet, i hvars tempel hon sjelf är hemmastadd, och, om dess rena njutning sedan varit bland min lefnads vällust, så är det hennes hand, som virkat in denna gyllne tråd i dess väf.

Hur gladde det mig ej att vid hennes hand få träda in i Dresdens verldsbekanta målnings-galleri! Det var med en egen känsla, midt emellan höra och se. Ty jag bekänner, att jag så gerna lyssnade till hennes röst, och de sköna tankar, som med dess ljud liksom sväfvade emellan mig och dessa taflor, att jag nästan blott såg hvad jag hörde.

När hon lemnat oss och jag åter besökte dessa salar, befann jag mig, som på ett haf utan lots. Och min belägenhet syntes mig så mycket betänkligare, som jag märkte åtskilliga olyckskamrater redan sitta på grund. Du undrar. Nå väl! Du vet ej huru man njuter af de sköna konsterna. Se på denna mängd af främmande besökare i detta galleri! Huru de fleste af Custoden köpa den tjocka catalogen, och derpå begynna sitt dagsverke att skåda i nummerföljd, med tummen på siffran i boken, med ögat irrande från beskrifningen till taflan; det är som ett polisförhör med ögonen, hvars hufvudföremål är, att constatera corpus delicti, hvilket här är taflan, eller att efterse om den besagde också verkligen är den beskådade; hvarvid de rätt ordentlige göra ett streck med blyertspennan i protocollet till tecken, att allt hafver sin riktighet. Sådant fortsättes, tills svetten står dem i skallen, och de af idel æsthetisk njutning se högst beklagansvärda ut. Man förmärker att de ha ondt om tid, och likväl vilja göra sin skyldighet. Jag bekänner,

att jag nu ock begynte på samma sätt, men fann mig så illa dervid, att jag innom kort kastade rent af bort catalogen (hvilken nu efteråt dock ångrar mig) och modigt gick fram i den färgvexlande rymden med inga andra ledsagare än mina ögon, och ingen annan undervisning än den en stundom framkastad fråga, besvarad af den, som ville vara höflig, lemnade mig. – Hvad skall jag nu säga om mina upptäckts-resor? – Jag skulle vilja ha fortsatt dem i månader, och kunde då kanske deraf ha lärt något märkeligt. Nu var min tid kort, och jag måste således dröja vid de intryck, som djupast hos mig fästade sig. – Mönstrar jag dessa, så finner jag i synnerhet tre för mig lärorikast. – Kännare må le, om, ibland så mycket förträffligt, jag då nämner Holbein först, – ehuru ej såsom den förträffligaste, eller emedan galleriet var särdeles rikt på hans arbeten. – Jag påminner mig blott ett enda, en Votiv-tafla, föreställande Jungfru Maria och Barnet, med Donatarierna, efter den tidens sed, knäböjande i förgrunden, en ypperlig tafla i mitt tycke. – För mig, efter att nyss ha sett så mycket af den gamla Tyska skolan, var han märkvärdig derigenom, att hos honom Albrecht Dürers kraft uppblomstrat till behag och verkligt skön colorit. Denna färg har väl ej den yttre prakt, som hos den gamle van Eyck, Hemling och Schoorel, men huru mycket mer inre lif? – Kan man här misskänna ett stort konstens framsteg? – Hvad dernäst intryckte sig hos mig var Correggio, coloritens virtuos bland alla målare; ty här är ej färg, det är fantasiens egen halft-genomskinliga, skiftande slöja, kastad öfver själfulla gestalter. Jag skulle vilja säga, att han målat den sköna Italienska sången med alla sina förtrollande konsteffecter. Och detta första intryck gjorde äfven, att jag stadnade vid denna stora mästares taflor, af hvilka Dresden lärer förvara just de utmärktaste. – Vissa traditioner vidhänga stora namn och gå på god tro: ibland sådana ock den, att Correggio var ett sjelflärdt, oskyldigt naturens barn i målning. Så behandlar honom ock Oehlenschläger i sin angenäma, men efter denna författares vana något makligt arbetade Tragedi; – och jag kom med min del af denna mening, ärfd ur luften, till Dresden. – Men antingen har jag ej ögon och sinne, eller vittna hans taflor just om motsatsen. Af alla de stora målare, om hvilka jag kunnat få något begrep, är det ingen, som synes mig drifva det sorgfälligaste studium på effect så ända till coquetteri, som Correggio – väl ett oskyldigt, ett genialiskt coquetteri – såsom det vackraste, snillrikaste fruntimmers – och dock – utan afsigt är det ej. Jag vågade yppa denna min oförgripliga tanke för Tieck, som, utan vederläggning, originellt nog svarade: ”Nun – es muss auch solche geben.”

Ifrån dessa färgens triumfer vänder jag mig till den himmelska bild, der den snarare blygsamt träder tillbaka, der man glömmer den vid att i den klaraste blick se en himmelsk själ – till det tredje, det sista, – det första och sista – det yppersta af allt hvad jag skådat – Raphaels till jorden nedsväfvande Madonna med det himmelska barnet på sin arm. – Man talar om det Idealiska – hvem vågar nämna ordet här? Det är ej det idealiska i formerna, som här hänrycker. Bort med alla Olympens gudinnor! Jag vill åtminstone ej se dem på samma gång. Denna bild är tagen midt ur menskligheten, ja ur hvardagslifvet, om man så vill. Den skulle kunna vara hemma i hyddan, liksom urbilden var det, och likväl utgår från den, omgifver den ett sådant ljus af själens skönhet och helighet, som om hon med oändligt förbarmande skulle kunna genomtränga allt jordens elände, och rena och skära dess qval till droppens klarhet i ett förtjust och tårfullt öga:– och dermed punkt! – Jag är lycksalig, att ha sett denna bild, och vill bära den i mitt hjerta, om en sådan boning är den värd.

Jag slutar nu detta bref, efter att ha hemkommit ifrån en njutningsrik afton hos Tieck, som unnat oss det stora nöjet, att höra ett bland Shakspeares stycken af sig föreläsas. Det kan ej finnas en större mästare i sådant än han. – Den sonoraste, böjligaste röst, tillräcklig att göra hvarje charakter igenkännlig utan att namnen mer än en gång nämnas, – ett uttryck, som frampräglar tanken i all dess friskhet, utan all öfverdrift, – ett raskt, lifligt föredrag, allt detta förenadt gör en framställning, mot hvars sanning i det hela och finhet i det enskilda, den theatraliska föreställningen förefaller rå och grof. Åtminstone var hvad jag mindes af denna i London – stycket var första delen af Henrik VI. – ehuru med Kembles och Cookes spel – på intet sätt att jemnföra med det intryck denna föreläsning (som skedde efter Schlegels öfversättning) på mig gjorde. Det är som ett besök af poesiens egen Genius, ej i parad utan i morgondrägt. – Sällskapet, i hvilket den djupaste tystnad rådde, var ej talrikt, och skildes åt, efter intagandet af ett glas vin med ett stycke kaka,

under samtal om hvad man hört och kännt.– Tieck med en giktbruten kropp, har ett fint, spirituellt ansigte. Det porträtt, du kanske sett af honom i en årgång af Urania, är carricatur. Bildhuggaren Tiecks buste af sin bror Skalden, ehuru från yngre år, är ännu, hvad uttrycket angår, lik. – Äfven en annan interessant bekantskap måste jag omtala. Jag besökte, med L***, Carl Maria von Weber, som är Capellmästare härstädes. Vi funno honom i ett nätt trädgårdshus utanför staden. – Mycken ande, liten kropp! – för litet af den senare; ty det synes mig, som vore den förra snart färdig att genombryta den spensliga hyddan. En retlig liflighet, med mycken bildning, är uttrycket af hans personlighet. I hans ord känner man skärpa och salt. Han kom nyss från Frankfurt, der man firat hans närvaro med uppförandet af Friskytten, som fortfar att göra furore på alla Theatrar. Der var grufligt mycket folk, odrägligt varmt, sade han, tilläggande: "Wäre ich das Publikum, ich wäre nicht hineingegangen." – Han klagade, att många TheaterDirectioner tillegnade sig hans Opera, utan att förskaffa sig partituret af honom sjelf och således utan all fördel för författaren. En Pariser-Compositör hade haft den oförskämdheten, att för uppförandet derstädes, fuska bort stycket efter eget behag, och sedan skicka honom detta så misshandlade partitur med ett bref fullt af complimenter.

Jag borde ha mera att säga om Dresden, der jag sett så mycket; men jag vill ej skildra hvad jag allt för flygtigt skådat. Dess sköna läge och omgifningar äro bekanta och ofta beskrifna. Af de senare tillät mig tiden att njuta mindre än jag önskade. – Jag måste skynda mig för att innan den 1 October vara i Upsala.

En stor frestelse har det varit, att taga vägen åt Weimar, för att se Göthe i lifvet. Jag har afstått derifrån, – och vill förvara hans själs bild, såsom den hos mig i evig ungdom sig intryckt. – Jag reser härifrån i morgon och tar vägen öfver Leipzig, för att betrakta Gustaf Adolfs gamla slagfält, der och vid Lützen. Mina reskamrater dröja här ännu ett par dagar. Vi ha åter stämt möte i Berlin.

Berlin d. 15 Sept.

Den 6te reste jag kl. 12 på dagen med postvagnen till Leipzig, dit jag ankom kl. 7 om morgonen den 7de Sept. En timma derefter satt jag redan i ett annat åkdon och for till Lützen, som ligger ungefär en Svensk mil från Leipzig, för att hålla min andakt vid der Schwedenstein, der Gustaf Adolf föll. Det är en vanlig, ej särdeles stor gråsten, belägen just i afskärningspunkten af den gamla och nya vägen till Lützen. Den var nu försedd med ett underlag i kors af huggna stenar, på en af hvilka man läste följande inskrift: Gustaf Adolph, König von Schweden, fiel hier im Kampfe für Geistesfreyheit d. 7 Nov. 1632. Enligt berättelse, af en gammal soldat, som jag träffade på stället, hade detta blifvit gjordt, efter slaget vid Leipzig 1813, genom en Svensk Officers försorg. Stenbänkar och popplar omgifva platsen. Samme soldat förmälte, att en herre från Leipzig kommer årligen tvenne gånger till stenen, då soldaten erhåller 8 groschen. Denne herre berättar, att ett sällskap i Leipzig år 1832 ämnar här uppresa ett monument, och önskar dertill bidrag äfven från Sverige. Jag vet ej, – mig synes den gamla stenen, redan helgad af flera generationers minnen, nu mera det bästa monumentet. – En stor gerning vore visserligen ett bättre monument. – Sverige må besinna sig derpå.

Den af soldaten nämnde Svenske Officeraren var, såsom jag sedermera erfor, Generalen, fordom i Svensk, nu mera i Preussisk tjenst, von Helwig. – Man ser på fältet jordvallar efter den så kallade Schweden-schantz, som togs från de kejserliga af Svenskarna. Jag stod på landsvägen vid dessa diken, som Gustaf Adolf öfversprängde i spetsen för Smålands Cavalleri, för att återeröfra det redan en gång vunna och förlorade kejserliga batteriet, hvilket för tredje gången blef föremålet för den mest mördande strid. Batteriet eröfrades åter, och Konungen tog af sig hatten, tackande Gud för denna framgång, då hans närsynthet förde honom nära tvenne anryckande fiendtliga Cuirassier-regementen. Han kom i handgemäng, lossade sina pistoler, hans häst blef skjuten genom halsen, han sjelf i armen. Hertig Frans af Lauenburg, falskeligen efter någon tid sedermera utgifven för hans mördare, men hvilken i en egenhändig anteckning säger, att Gustaf Adolf "blef skjuten i hans armar", tog Konungen om lifvet för att upprätthålla honom på hästen; då

ÖfverstLieutenant Falkenberg af de Kejserliga sprängde fram och sköt Konungen genom ryggen, så att han föll af hästen. Nu blefvo både Hertigen och alla andra Konungens följeslagare ifrån honom skilda, utom hans Tyska Page, Leubelfing, en adertonårig yngling; som förgäfves sökte hjelpa honom upp från marken. Det var under detta fruktlösa bemödande, som kejserlige Ryttare tillkommo, sårade Pagen, då han ej ville säga hvem hans herre var, och gåfvo Konungen, utan att känna honom, det pistolskott genom tinningen, som släckte hans lif. Kroppen, genomstucken af flera värjstygn, misshandlad och plundrad, upptäcktes efter segern bland hopar af döda, liggande framstupa på marken. Den fanns ej vid der Schwedenstein, utan på andra sidan vägen, litet närmare Lützen. Fordom stod der ett Acacieträd. Det är på en grön åkerren. Folket kallar den der Schwedenrain och visar stället. – Der en hjelte fallit, tala jord och stenar.

Härifrån begaf jag mig till det å en annan sida om Leipzig, men helt nära staden belägna slagfältet, der Gustaf Adolf segrade den 7de September 1631, Thorstensson den 23dje October 1642 och Napoleon blef besegrad den 18de October 1813. – Hvilka minnen! Blod utplånadt med blod! – Också blandade mjölnaren i väderqvarnen, hvarifrån jag sökte en blick öfver fältet, nytt och gammalt om hvartannat i sina berättelser. – I dag skref man också den 7de September. Gustaf Adolfs slagfält ligger vid Breitenfeld, nordvestligt från Leipzig. Folket påstår, att grafhögar der synas allt ifrån den tiden. Jag såg inga sådana. Men ännu står tallskogen vid byn Lindenthal, der Tilly nära fått dödsslaget af den Svenska Captenen långa Fritz. Emellan väderqvarnen vid Podelwitz och byn af samma namn, bröto Baners ryttare fram för att kasta sig emot Pappenheims, under det Konungen angrep kärnan af den fiendtliga hären. Fienden stod med sin venstra flygel vid Wiederitsch, medan den högra hade framträngt ända till Göpselwitz och kört Sveriges allierade, Sachsarne, framför sig; tills Horn med en vändning (om hvilken min mjölnare ännu visste besked) ställde sig emot fienden, och Konungen hann öfver åkrarna komma honom till undsättning, sedan Pappenheimarne blifvit slagne och af Baners ryttare förföljdes på vägen åt Halle. – Vid Wiederitsch gjorde äfven Torstensson hufvud-anfallet, som förde till hans seger. – Ett stycke från byn Klein Wiederitsch står ännu den lilla skogslund, der i Gustaf Adolfs Leipziger-slag fem regementer Walloner, liksom Napoleons gamla Garde vid Waterloo, stupade hellre än att gifva sig, och med sina lik betäckte marken. Jag såg fältet från väderqvarnen vid Klein Wiederitsch. Der har man midt emot sig Podelwitz, framför hvilket Svenska arméen var uppställd, sträckande sig på ena sidan mot Göpselwitz under Horns, till höger mot Breitenfeld under Baners befäl, och framför sig ser man på höger hand den lilla skogsdunge, der kl. 6 på aftonen den sista afgörande striden utkämpades, hvarefter på landsvägen från Düben de flygtiga skarorna strömmade in i Leipzig.

Svenskar ha slutligen kämpat, äfven för tredje gången, vid Leipzig i våra dagar – ej med en betydlig här, men med en stor Härförare, och som är mer än detta; ty hvad han i detta krig utförde var en stor politisk handling.

Du torde undra öfver de många besynnerliga namnen på itz och witz. De härleda sig från de gamla Wenderna, dessa trakters fordna, sedermera af Tyskarna utrotade, invånare. Sjelfva Leipzigs namn skall härleda sig från ordet Lip, som ännu på Polska betyder Lind.

Jag hemkom från min utflykt kl. 4 e. m., besökte ännu ett par Lärda, och gick slutligen på spektaklet, der, efter en genomvakad natt och dagens mödor, intet välljud af verserna i Grillparzers Medea kunde hålla mig vaken, hvarföre jag begaf mig hem och lät sömnen uttaga sin rätt.

Tidigt följande morgon reste jag i sällskap med en Berliner-köpman vidare, och sysselsatte mig i vagnen med att genomse ett i Leipzig hos Breitkopf och Härtel köpt partitur af Mozarts Violin-qvartetter, så flitigt, att min reskamrat, trött vid min tystnad, slutligen ironiskt frågade: om jag ej behagade läsa högt. – Det var en rätt förståndig man, som berättade mig om Ull-culturens förundransvärda framsteg och i allmänhet om industriens nya, mäktiga rigtning i Preussen, der allt, sade han går framåt. För 20 år tillbaka förhöll sig Spaniens utförsel af ull till England – emot Tysklands, som 20 till 1. Nu lefvererar Tyskland 50 gånger sitt

förra belopp och ¾ af Englands hela behof, och har tillika fördubblat ullens värde i qvalitet, under det den Spanska sedan 1808 blifvit allt sämre. Tysklands utförsel af ull till England är nu större än Frankrikes och Nederländernas tillsammans och öfverträffar i värde fyra gånger all annan Tysk export. Allt detta har hufvudsakligen skett sedan 1815, då vid freden alla jordbrukets alster föllo. Landtmannen har i ull-productionen sökt sin ersättning. – Vi passerade genom Wittenberg, hvarest till de öfriga, ofta beskrifna minnen af Luther, nu kommit Troshjeltens sköna, colossala statue, upprest af nu varande Konungen i Preussen, på torget.

Jag stadnade i Potsdam, som är det Hades, der Fredrik den stores skugga ännu alltid omgår, under det han sjelf – för att tala med Homer – lefver bland de odödliga gudar. Ett skuggornas hen* är i sjelfva detta Sanssouci, denna mumie af en konungaboning, ännu i samma skick, som då den herrskande själen lemnade den. Du ser i hans Bibliothek på bok-pulpeten Puysegur l'Art de la Guerre, ännu uppslagen af hans hand. På kaminen ligger Oeuvres du Philosophe de Sanssouci och en fransysk Conte Zephir et Acajou, såsom han sjelf den ditlaggt. I musik-rummet ses noterna ännu öppnade på den af skyldpadd förfärdigade notpulpeten. Bibliotheket består endast af fransyska böcker. I sängkammaren var Gustaf Adolfs porträt den enda prydnaden. Detta, en bust af Carl XII., som står på golfvet i matsalen, och Marskalkens af Sachsen porträt i den så kallade "Fremdenzimmer", äro de enda bilder, utom några dåliga målningar i gammal-galant fransysk smak, som finnas i dessa Konungens rum. Midt emot i andra ändan af det lilla, en våning höga slottet, är Voltaires kammare, äfven i det tillstånd den fordom beboddes. De många bläckfläckarna på det grönklädda bordet, ha gulnat af ålder, och göra ett intryck, som såge man spilld galla.

Om hela denna omgifvelse af en förgången existens har någonting ödsligt och spöklikt, så bidrager äfven sjelfva dess egen charakter dertill. Denna är långt ifrån behaglig och välgörande. Så väl Sanssouci, som det närbelägna så kallade Nya Slottet, hvilket Konungen byggde efter det sjuåriga kriget, äro fullständiga prof på det falska, fransyskt-antikiska maneret i byggnad och prydnad. – Här äro Colonnerna, till hvilka Ehrensvärd sade: hvad gören J? Dåliga statuer utan all ända, – på tak, och under tak, – i nicher utefter väggarna, – och öfverallt i trädgården: – eftergjorda Romerska ruiner, en eftergjord Egyptisk obelisk – allt smått och falskt! – under det att mängden af skildtvakter och soldater i denna ödslighet ännu antyda, att en militärisk jernålders barbari låg under all denna siratlighet förborgad. Det vackraste monumentet i Sanssouci är den närliggande, ännu qvarstående väderqvarnen, hvilken mjölnaren hårdnackadt nekade att aflåta, oaktadt Konungens upprepade anbud att köpa den 4. Ett monument af den rättvise regenten, för hvilket man gerna glömmer, att hans smak i konsterna ej synes ha varit den bästa.

I vagnen från Potsdam till Berlin fick jag åter händelsevis en rätt kunnig följeslagare, som likväl gaf mig ett bevis, huru upplyst folk, äfven här, är underrättadt om mitt fädernesland. Han syntes knapt vilja tro, att kläde kunde tillverkas i Sverige, och gjorde, då jag sade honom, att min egen råck var af Svenskt kläde, en rörelse med hufvudet, som jag ägde tyda efter behag, såsom likgiltighet eller tvifvel. Om det nya fria näringssystemet, som man här låter utveckla sig ur och bredvid det gamla, talte han med mycket loford. Dock har jag äfven hört röster af vigt, som påstå, att det på samma gång gjort mer varor och mer fattiga, – att yttersta följden af en blott på den individuella concurrensen ställd industri blir (emot hvad man förmodar) rikedoms och fattigdoms hopande i särskildta fiendtliga massor – att detta är la force des choses på detta fält, sådan som den i ett blott laissez faire sig uppenbarar. – Jag skulle väl tilltro mig, att ur theoretiska grunder bevisa allt detta. Men det vore ord spillda i luften. Erfarenheten skall och måste tala. Phenomener sådana, som de cooperativa sällskaperna i England, innehålla redan en erfarenhet, som hänvisar på hvad jag menar: – kärnor till små industriella samhällen, hvars medlemmar endast arbeta för hvarandra, för att åtminstone, äga något stöd i en åt handels-concurrensens blinda skiften öfverlemnad verld. Det är en af nödvändighet framkallad ny samhällsbildning i den närvarande civilisationens öcken. Till en början göra medlemmarne af dessa sällskap, så mycket som möjligt, för hvarandra allt. Nästa steget är, att hela den lilla föreningen blott gör vissa saker, och deremot tillbyter sig sina öfriga behof af andra. Det är

ock den gamla naturliga gången, som endast för ögonblicket genom staternas närvarande sjukdom blifvit afbruten.

Besynnerligt nog, att vår tid, som, genom industriens så högt drifna utbildning i allt, gynnar arbetets fördelning, är så fiendtlig mot corporations-systemet, som just är grundadt på denna fördelning i stort! Mot dess princip – åtnjutandet af vissa gemensamma rättigheter emot utgörandet af vissa motsvarande skyldigheter – låter ingenting säga sig, ja den ingår i all samhällsbildning. Obelåtenheten måste då komma af de störda proportionerna, såsom att skyldigheterna ej motsvara rättigheterna, eller till och med att rättigheterna blifvit qvar utan skyldigheter. Då inträder behofvet af en justering, som i samma mån corporationerna äro förderfvade medför deras förstöring. Men principen är oförstörlig, som borgerliga samhället, och vid första lugn efter skakningar, som tillåter det åter vexa, slår ock corporations-systemet nya rötter och kommer i dagen. Dock att tala om medelorganisationerna i samhället är i vår tid att tala för döfva öron. Den är ställd på ytterligheter. Den är sjuk på att endast känna det abstracta allmänna och enskilda, och att misskänna allt, hvad som borde förbinda bägge, emedan det blifvit missbrukadt; och sannolikt kommer sjukdomen att rasa ut i alla rigtningar, innan den brytning inträffar, som tillåter läkedom.

————

D. 19 Sept.

Hit till Berlin kom jag den 9de Sept. middagstiden. Hvad skall jag efter tio dagars vistande kunna säga dig om physionomien af denna residensstad? Kanske att den ser ut som en casern, der civilisationen står på dag-orderna? Af en flygtig betraktare må ett flygtigt ord förlåtas. Men sannt är, att staden bär alla dragen af att vara hufvudet i en på en gång ny och militärisk monarchi, hvars antiquité är Fredrik den stores tidehvarf, och hvars Theseus eller Hercules är den store Churförsten, hvilkens hjeltebild du skådar på den Långa Bron; liksom på Parad-platsen, Wilhelms-platsen, vid Högvakten, du ser andra Preussens Heroer – den gamle Leopold af Dessau, Schwerin, Winterfeld, Seidlitz, Keith, Ziethen, Scharnhorst, Bülow. De bägge sistnämnde äro ypperliga statuer af Rauch, en förträfflig konstnär, hvars bas- reliefs på piedestalen till Blüchers statue, som jag (ännu ofullbordad) fått beskåda i hans verkstad, isynnerhet förtjust mig. Allt scener ur sista kriget! Det naivaste, mest genialiska jag kanske sett af modern sculptur! Man kan ej ur kriget plåcka mera behag. Det är de vackraste blommor, som skjutit upp ur soldat-lifvet i denna monarchi. – Den militäriska andan genomtränger för öfrigt här allt, men på ett stort vis. Hvarje soldat har pli, som en officer, det unga folket i allmänhet en militärisk hållning. Mängden af band i knapphålen förvånar i en folksamling. Men det är ingen fåfänga, utan bevis på verkligt deltagande i de sista striderna. Allt decoreradt har varit med, ehuru sedermera professorer, civilister, köpmän, handtverkare, betjenter, peddler ' och hyrkuskar. Det är i allmänhet sammansmältningen af knekten och medborgaren, som sedan Revolutionskrigen förädlat krigaryrket. Detta gäller i hög grad om Preussiska Soldaten, som ännu i Fredrik II:s tid var en disciplinerad röfvare, utom tjensten ofta tjuf och skälm, såsom fordom våra gardeskarlar. Också aktas soldaten såsom sådan. En soldat med jernkorsets andra grad går i en procession före Generalen, som ej har denna distinction, och hvarje vakthafvande skyldrar för honom. För öfrigt är subordinationen högst sträng. Äfven Prinsar af det Kungliga Huset iakttaga, vid presentationer med annan militär, endast sin militäriska rang. Prins Albrecht, den yngste af Konungens söner och ännu Subaltern, sätter sig ej, säger man mig, inför en General, som står. Det är ej som hos oss, der man ser Fändriken och Lieutenanten spela betydande roller i societeten. Här höra Regiments-officerarne egentligen först dit, Subalternerne mindre, af intet annat skäl än att de ännu anses ha för mycket att göra. Också är det ej blott tjensten, utan alfvarsamma studier, äfven af det slag, som ej närmast rör yrket, hvilka upptaga deras tid. Det är ingen sällsynthet, att se en ung Preussisk Officer med Plato eller Thucydides i hand. – Aktning för duglighet är jemnlikhets-elementet i det Preussiska Enväldet. Höjden af vetenskaplig bildning är hos ämbetsmännen och de sista krigens ära hos armeen en demokratisk princip i denna militäriska autokrati. Konungen är en högst aktningsvärd charakter och lika

älskad, som vördad – personligen äfven, säger man, obenägen för jagten efter Demagogische Umtriebe, och de i följe deraf anställda processerna. Se der, i korthet, hvad ögon och öron lärt mig i Berlin!

Jag har gjort flera interessanta bekantskaper. Ett af mina första besök var hos Schleiermacher, till hvilken jag hade bref från Arndt i Bonn. Jag har af honom fått temligen fullständiga underrättelser om det härvarande stora Universitetet. Då han gaf mig Statuterna och tillika nämnde, att åtskilliga senare inskränkningar skett i anledning af de nu grasserande Demagogiska Stämplingar, och jag inföll, att dessa nyare Rescripter kunde jag umbära, tillade han: ”Nun dass könnten wir auch.” Jag har besökt Philosophen Hegel, med hvars hårdlästa skrifter jag för någon tid sedan till en del gjorde bekantskap. Han var vänligt alfvarsam och språksam. Till min förundran var hans samtal med mig rigtadt mot blotta formalismen i Philosophien.

Jag har tagit i ögnasigte Universitets-byggnaden, Samlingar, Bibliothek, varit på Dramatiska Theatern, på Operan, hört Mamsell Sontag, som sjunger såsom en lärka m. m. Jag har sökt väl använda min korta tid; men har nu, under tre månader, varit omgifven af så många nya föremål, att jag begynner ledsna att beskrifva. Jag beundrar den här herrskande högsta intellectuella utbildningen. Här göres i alla möjliga riktningar allt hvad göras kan: endast skulle jag vilja anmärka, att allt är för mycket gjordt.

En förmiddags enslig läsning i Kunst und Altherthum af Goethe, – i synnerhet dessa hans korta kärnspråk af den ädlaste lefnadsvishet – och mitt afsked ur Helwigska huset – Amalia återser jag troligen aldrig mer – äro de djupaste intryck jag härifrån medför. – Lef väl! I morgon reser jag, – och hoppas snart vara hos de mina.

Noter

1)

Så påstod, vill jag minnas, den bekante architekten Schinkel, hvilken jag sedermera frågade härom i Berlin.

2)

Den förvärfvades sedermera af Konungen i Bayern och kom till München.

3)

Titeln på detta i afdelningar utkommande praktverk är: *Die Sammlung Alt-, Nieder- und Oberdeutsche Gemälde der Brüder Boisserée und Bertram, lithographirt* von J. N. Strixner. Det enda, mig vetterliga, exemplar i Sverige äges af Herr General Hård i Upsala.

4)

Nu varande innehafvare, en afkomling af den nämnda mjölnaren, har utbudit qvarnen åt den regerande Konungen, som konungsligt svarade, att denna qvarn, genom det dermed förknippade minne, vore ett rikets monument, hvarföre Konungen i stället begåfvade ägaren med en summa penningar, för att kunna behålla sin egendom.